

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA**

MINDAUGAS JONAITIS
Istorijos specialybės
Neakivaizdinio skyriaus
V kurso studentas

**STRUKTŪRINIAI POKYČIAI LIETUVOS KARIUOMENĖJE
1934-1940 (STASIO RAŠTIKIO REFORMOS)**

Bakalauro darbas

Mokslinis vadovas lekt. dr. Simonas Strelcovas

Darbas originalus – Mindaugas Jonaitis

(.....)

Šiauliai
2012

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. DIV. GEN. ST. RAŠTIKIO IŠSILAVINIMAS IR KARINĖ KARJERA.....	9
2. LIETUVOS KARIUOMENĖS REFORMŲ KLAUSIMAS.....	11
3. POKYČIAI KARIUOMENĖS ORGANIZACINĖJE STRUKTŪROJE 1934-1940 M.	14
3. 1. Nauji kariuomenės įstatymai.....	14
3. 2. Nauji kariuomenės etatai ir viršininkai.....	16
4. POKYČIAI KARINIAME RENGIME 1934-1940 M.	18
4. 1. Naujos mokymo priemonės ir programos.....	18
4. 2. Karinio mokymo intensyvinimas	20
5. KARIUOMENĖS PERGINKLAVIMAS 1934–1940 M.	25
6. KARINĖS PRAMONĖS VYSTYMAS LIETUVOJE 1939–1940 M.	33
7. GYNYBOS KONCEPCIJOS PLĖTOTĖ 1934–1940 M.	40
8. KARIUOMENĖS RYŠYS SU VISUOMENE 1934–1940 M.	46
IŠVADOS.....	53
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	50
SANTRAUKA.....	59
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	61

IVADAS

Temos aptarimas. Darbe nagrinėjama tema „Struktūriniai pokyčiai Lietuvos kariuomenėje 1934-1940 (St. Raštikio reformos)“. Didesnės ar mažesnės pertvarkos Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenėje vyko nuolat, bandyta keletą kartų reorganizuoti kariuomenę, tačiau dėl įvairių, daugiausia politinių priežasčių tai nebuvo įgyvendinta. Ketvirtajame dešimtmetyje suaktyvėjęs valstybių ginklavimasis paskatino ir Lietuvą neatsilikti nuo to laikmečio realiųjų. Prie kariuomenės vairo 1934 m. antrojoje pusėje stojęs plk. lt. Stasys Raštikis ėmėsi pertvarkos visoje kariuomenėje. Tai buvo vienintelis nuosekliai ir didžiąja dalimi įgyvendintas kariuomenės reorganizavimo planas tarpukario Lietuvoje. Naujosios karinės vadovybės vykdytos reformos buvo orientuotos praktiškai į visų ginkluotųjų pajėgų modernizavimą ir apėmė daugelį sričių, nuo kariuomenės įvaizdžio kėlimo visuomenėje iki perginklavimo moderniais ginklais, todėl struktūrinių pokyčių įvyko gana daug.

Reformas, o ypač tokios struktūros kaip kariuomenė, yra sudėtinga kompleksiškai analizuoti siauresnės apimties darbe. Vengiant paviršutiniško tyrimo, bus apžvelgiama tik dalis svarbiausių struktūrinių pokyčių, prasidėjusių su permainomis karinėje vadovybėje 1934 m. antroje pusėje. Darbe kaip atskaitos taškas pokyčių nustatymui ar įvertinimui bus iliustratyviai pateikiami ir ankstesnių karinių vadovybių pasiekimai.

Istoriografija ir šaltiniai. Tarpukario Lietuvos kariuomenė (toliau – LK) įvairių autorių aprašyta gana plačiai, tačiau div. gen. St. Raštikio reformos nėra susilaukusios išsamių ir detalių tyrimų. Plačiausias ir ko gero vertingiausias Vytenio Statkaus¹ emigracijoje 1986 m. išleistas veikalas skirtas tarpukario Lietuvos kariuomenei. Nors knygoje pasitaiko netikslumų dėl pirminių šaltinių stokos, čia plačiai ir gana nuosekliai pateiktas Lietuvos tarpukario kariuomenės gyvenimas, atskirų dalinių, tarnybų veikla, ginkluotės įsigijimas, jos aprašymai ir kt. Apie reformas daugiau užsimenama tik div. gen. St. Raštikio biografijos aprašyme, taip pat pateikti pavieniai pokyčiai aprašant kariuomenės dalinių, tarnybų ir mokymo įstaigų istoriją. 2002 m. pasirodė Algimanto Liekio² darbas, kuriame daug dėmesio skiriama tarpukario LK istorijai, bet ir čia nenagrinėjama kariuomenės modernizacija, daugiausia tik atkartota V. Statkaus pateikta medžiaga, išlaikant panašią struktūrą. Kiek siauresnė, bet labai konkreti plk. lt. Gintauto Surgailio³ monografija išleista 1998 m., apžvelgia Pirmosios ir Antrosios Lietuvos Respublikos kariuomenę. Čia daugiau dėmesio skiriama vykdytomis reformoms. Prabėgomis pateikiami svarbiausi modernizacijos

¹ Statkus V., *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, Chicago, 1986.

² Liekis A., *Lietuvių karyba ir ginkluotė*, Vilnius, 2002.

³ Surgailis G., *Lietuvos kariuomenė, 1918-1998: leidinys skirtas Lietuvos kariuomenės 80-osioms atkūrimo metinėms* (toliau – Lietuvos kariuomenė...), Vilnius, 1998.

rezultatai, daugiausia išskiriant kariuomenės rūšis, jų ginkluotę ir dislokaciją. Kai kurie duomenys ginčytini, netikslūs ir reikalauja papildomų tyrimų. Vertingi Jono Vaičenonio⁴, Jono Rudoko⁵ ir Vido Grigoraičio⁶ veikalai apie LK ir jos ginkluotę tarpukariu bei tiriamuoju laikotarpiu. Kai kur pateikiama div. gen. St. Raštikio biografija ir kai kurie svarbesni reformų rezultatai.

Platesnės analizės kariuomenės modernizacija susilaukė tik 2000 m. J. Vaičenonio⁷ publikuotame straipsnyje. Tai svarbi temos pozicija, nušviečianti kelių skirtingų karinių vadovybių vykdytą kariuomenės modernizaciją 1926-1939 m. Daugiausia dėmesio skiriama div. gen. St. Raštikio reformų laikotarpiui. Remiantis daugeliu įvairių šaltinių, išsamiai pateikiami modernizacijos planai, vykdytojai, eiga, rezultatai bei užsienio šalių modernizacijos apžvalga. Pats straipsnio autorius pripažįsta, kad šiuo darbu užpildytos, tik kai kurios kariuomenės istorijos spragos ir reikalingi platesni tyrimai⁸. Darbe mažai dėmesio skiriama karo pramonės vystymui, kariuomenės mokymo programos pertvarkai ir visiškai neaptariamas karinis rengimas mokyklose, kurių inicijavo būtent naujoji karinė vadovybė, o pateikti kai kurie ginkluotės skaičiai paremti ne pirminiais šaltiniais yra ginčytini.

Visus šiuos veikalus puikiai papildė Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos publikuojami leidiniai. Visų pirma tai kartą per metus pasirodantis mokslinių straipsnių žurnalas „Karo archyvas“⁹, kuriame gausu Lietuvos ir užsienio istorikų darbų skirtų Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės tyrimams. Išskirtinis Vytauto Lesčiaus straipsnis¹⁰ pasirodęs minėtame straipsnių žurnale 2009 m. išsamiai atskleidžia 1938–1940 m. kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčius. Nemaža tyrimų pastaraisiais metais atliko Vytautas Jokubauskas¹¹, plačiai išnaginėjęs LK gynybinius planus ir išteklius galimo karo atveju. Taip pat

⁴ Vaičenonis J., *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)* (toliau - Lietuvos kariuomenė...), Vilnius, 2004; Vaičenonis J., *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje* (toliau - Lietuvos karių...), Vilnius, 2004.

⁵ Rudokas J., *Prarastieji Lietuvos talentai*, Vilnius, 2001.

⁶ Grigoraitis V., *Lietuvos kariuomenės technika 1918-1940*, Vilnius, 2009.

⁷ Vaičenonis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926-1939), *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2000, Nr. 21 (toliau – Vaičenonis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija).

⁸ Vaičenonis J., 1921-1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai, *KA*, Vilnius, 2003, t. 18, p. 345.

⁹ <http://www.lka.lt/index.php/lt/132582/>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 05 03].

¹⁰ Lesčius V., Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938-1940 m. (toliau – Lietuvos kariuomenės...), *Karo archyvas* (toliau - KA), Vilnius, 2009, t. 24.

¹¹ Jokubauskas V., Lietuvos kariuomenės kariniai planai ir ištekliai eventualaus karo su Lenkija atveju 1938–1939 m. (toliau – Lietuvos kariuomenės kariniai...), *KA*, Vilnius, 2011, t. 26; Jokubauskas V., Lietuvos kariuomenės parengti Klaipėdos krašto gynimo planai ir realybė 1939 metais. In Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai (toliau – Lietuvos kariuomenės parengti...), *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 21, sudaryt. S. Pocyte, Klaipėda, 2010; Jokubauskas V., Tuščias šūvis: galimybės atremti Vokietijos karinę grėsmę 1939 metais (toliau – Tuščias šūvis...), *Istorija*, 2009, t. 73,

http://www.istorijoszurnalas.lt/images/stories/Istorija_73/Istorija73.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 05 20].

reikia paminėti mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinį¹² apie karinį ugdymą Lietuvoje ir monografiją¹³, skirtą nušviesti karinį rengimą tarpukario Lietuvos mokyklose.

Nepublikuoti šaltiniai. Reikšmingiausią temos šaltinių dalį sudaro Lietuvos centrinio valstybės archyvo dokumentai. Kariuomenės Tiekimo valdybos¹⁴, Kariuomenės štabo¹⁵, Ginklavimo valdybos¹⁶, Krašto apsaugos ministerijos¹⁷ fonduose saugomi: kariuomenės įstaigų įsakymai, aplinkraščiai, įvairūs raportai ir susirašinėjimai, Valstybės Gynimo Tarybos ir Karo Tarybos posėdžių protokolai, ginklų sąrašai bei kiti dokumentai. Kuriuose galima rasti reikalingos informacijos apie kariuomenėje ir jos gyvenime vykusius pokyčius. Šie pirminiai šaltiniai nušviečia praktiškai visą tiriamojo laikotarpio kariuomenės gyvenimą, tačiau įvairių dokumentų išsidėstymas skirtingų fondų bylose labai apsunkina reikalingos informacijos paiešką, ko pasekoje sudėtinga vykusius pokyčius sujungti į nuoseklesnę įvykių grandinę. Taip pat nemažai dokumentų yra rašyti ar taisyti rašant ranka, todėl sunkiai įskaitomi.

Publikuoti šaltiniai. Svarbus šaltinis suteikiantis naudingos informacijos šia tema – Vyriausybės Žinios¹⁸. Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpiu Vyriausybės leistas oficialus leidinys, kuriame galima rasti svarbiausius su kariuomene susijusius įstatymus ir jų pataisas. Visi leidinio numeriai prieinami virtualioje erdvėje¹⁹.

Periodika. Tiriamuoju laikotarpiu leista itin gausi kariška periodika. Karininkams skirtuose leidiniuose „Kardas“²⁰, „Karys“²¹ ir „Mūsų Žinynas“²² daug informacijos apie tuometinę padėtį Lietuvoje ir užsienyje, ginkluotę, interviu su kariuomenės viršininkais bei kitus pokyčius ar jų apžvalgas. Pirmojo Lietuvos Prezidento Karo mokyklos kariūnų ir aspirantų leistame laikraštyje „Kariūnas“²³ išsamiai pateikiamas Karo mokyklos gyvenimas, aptariami įvykę pokyčiai kariniame rengime. Šie šaltiniai ne visada yra patikimi dėl aktyvios tuometinės propagandos, bei išsamūs dėl tuo metu buvusios griežtos cenzūros, tačiau puikiai papildantys ir padedantys susidaryti bendresnį vaizdą tyrinėjant įvairias problemas.

Atsiminimai. Atskirai, kaip svarbią istoriografijos grupę, plačiai panaudotą darbe, būtina paminėti amžininkų prisiminimais paremtus šaltinius. Visų pirma, tai div. gen. St. Raštikio

¹² *Karinis rengimas ir ugdymas Lietuvoje*, sudaryt. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilnius, 2007.

¹³ Ažubalis A., Kazlauskaitė - Markelienė R., Žilėnienė V., *Karinis rengimas Lietuvos mokykloje (1919-1940 m.)*, Vilnius, 2009.

¹⁴ LCVA, f. 1.

¹⁵ LCVA, f. 929.

¹⁶ LCVA, f. 3.

¹⁷ LCVA, f. 384.

¹⁸ <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biSerial.do?biRecordId=3536>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 05 08].

¹⁹ <http://www.epaveldas.lt>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 05 08].

²⁰ <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biSerial.do?biRecordId=2338>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 05 08].

²¹ <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biSerial.do?biRecordId=7942>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 05 08].

²² <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biSerial.do?biRecordId=5135>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 05 08].

²³ <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biSerial.do?biRecordId=2341>, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 05 08].

išeivijoje parašyti atsiminimų tomai²⁴. Čia vaizdžiai aptariama situacija kariuomenėje, reformų planai ir rezultatai. Apie reformų eigą autorius kalba prabėgomis, plačiau išskirdamas tik kariuomenės mokymą, santykius su visuomene ir Lietuvos šaulių sąjungos (toliau - LŠS) reformą. Taip pat skiria daug dėmesio buvusių karininkų ir aukštų pareigūnų biografijoms, tarpusavio santykiams bei svarbiausiems įvykiams paminėti. Pasinaudota ir Prezidento Antano Smetonos adjutanto plk. Vaclovo Šliogerio²⁵, brg. gen. Kazio Musteikio²⁶, plk. Stasio Biručio²⁷ bei Lenkijos karo atašė Lietuvoje plk. Leono Mitkiewičiaus²⁸ memuarais, aptariant svarbesnius įvykius ar asmenybes. Šių šaltinių autoriai yra ne tik nagrinėjamų įvykių amžininkai, bet ir tiesioginiai jų dalyviai. Tai padeda labiau įsigilinti į tuometinę situaciją, pastebėti įvairias peripetijas, kurios dėl savo specifikos neminimos archyvuose dokumentuose, tačiau ne visada šie šaltiniai gali būti traktuojami, kaip neginčijami įrodymai ir reikalauja kritiško vertinimo jais remiantis.

Tyrimo problemos formulavimas. Mokslinėje literatūroje daugiausia nušviečiami vykusios kariuomenės modernizacijos rezultatai, kurie istorikų darbuose ne visada atspindi įvykusius pasikeitimus. Nerezultatyvūs arba mažai rezultatyvūs pokyčiai kartais iš vis neminimi arba nesusieti su vykdyta (1935-1940) kariuomenės reforma. Kadangi vykę pasikeitimai įtakoti plk. ltn. St. Raštikio pradėtų pertvarkų, juos būtina priskirti būtent šiam procesui bei aptarti aplinkybes, kuriose jie vyko. Naujas posūkis ar įgytas pagreitis kariuomenės gyvenime nevyko savaime, tam reikėjo postūmių - tiek išorinių, tiek vidinių. Taip pat svarbu išskirti įvykusius pokyčius visuomenėje ir kitose srityse, kurių viena iš iniciatorių buvo naujoji karinė vadovybė. Juolab, kad tuo metu kariuomenė darė didelę įtaką valstybės gyvenime bei buvo vienas iš tuometinio režimo svarbiausių ramsčių.

Temos aktualumas ir naujumas. Atkūrus nepriklausomybę LK istorijos tyrinėjimas tapo aktuali reiškiniu. Tapo prieinami archyviniai dokumentai bei kiek vėliau internetas. Iki tol apie tarpukario kariuomenės gyvenimą daugiausia rašė išeivijoje buvę karininkai ir amžininkai. Jų išleisti darbai dažniausiai paremti tik prisiminimais ir pasakojimais, kurie dėl galimo faktų iškreipimo ne visada gali būti patikimi šaltiniai. Minėti atsiminimai padeda susidaryti konkretnę, platesnę vaizdą apie buvusios kariuomenės gyvenimą, todėl jais dažnai naudojasi ir šiandieniniai istorikai. Remiantis amžininkų prisiminimais reikia stengtis, kiek įmanoma juos patvirtinti archyvine medžiaga, ypač kai kalbama apie tikslus skaičius, datas ir pan.

²⁴ Raštikis S., *Kovose dėl Lietuvos: kario atsiminimai*, antras fotografuot. leid. (toliau – Kovose dėl...), t. 1, Vilnius, 1990; Raštikis S., *Įvykiai ir žmonės: iš mano užrašų*, antras fotografuot. leid. (toliau – Įvykiai ir...), t. 3, Kaunas, 1996; Raštikis S., *Lietuvos likimo keliais: iš mano užrašų* (toliau – Lietuvos likimo...), t. 4, Akademinės Skautijos leidykla, 1982.

²⁵ Šliogeris V., *Antanas Smetona žmogus ir valstybininkas*, Cleveland, 1966.

²⁶ Musteikis K., *Prisiminimų fragmentai*, London, 1970.

²⁷ Plk. inž. Birutis S., Lietuvos kariuomenės ginklavimas, *Karys*, 1991, Nr. 5-6.

²⁸ Mitkiewicz L., *Kauno atsiminimai*, Vilnius, 2002.

Vis dažniau išleidžiami nauji kariuomenės istorijai skirti veikalai, kurie papildomi iki tol nepublikuotais dokumentais ir kita medžiaga. Tai padeda rasti atsakymus į kai kuriuos neatsakytus klausimus ir užpildyti „baltas dėmes“ LK istorijoje, tačiau vis dar perrašinėjami abejotiniais ar nepatikimais šaltiniais paremti faktai, ko reikėtų vengti. Div. gen. St. Raštikio vykdytos kariuomenės reformos dėl savo specifikos taipogi nėra iki galo išnagrinėtos ir reikalauja papildomų tyrimų, o juo labiau ir siauras 1934–1940 m. laikotarpis nėra susilaukęs didesnio istorikų dėmesio. Šio darbo tema labai artima tarpukario kariuomenės modernizacijos tyrimams ir išplaukia iš jos, tačiau darbe daugiausia akcentuojami įvykė pasikeitimai 1934–1940 m. kariuomenėje ir glaudžiai su ja susijusiose srityse, kartu trumpai aptariant iki šių reformų buvusią situaciją, o ne lyginant su kariuomenės modernizacija užsienio šalyse ar vertinant kariuomenių pajėgumus.

Šios temos pasirinkimą paskatino susidomėjimas karo istorija ir noras geriau pažinti LK praeitį.

Temos chronologinės ribos. Temos pavadinimas jau nurodo chronologines tyrimo ribas ir jos susietos būtent su div. gen. St. Raštikio vadovavimu Lietuvos kariuomenei ir vykusiomis pertvarkomis 1934–1940 m.

Tyrimo objektas. Temos tyrimo objektas yra 1934-1940 m. div. gen. St. Raštikio vykdytos kariuomenės modernizavimo reformos.

Tikslas ir uždaviniai. Šio darbo tikslas – išanalizuoti 1934-1940 m. kariuomenėje vykusias reformas ir išskirti pagrindinius įvykusius struktūrinius pokyčius. Tikslui pasiekti buvo išsikelti sekantys uždaviniai:

1. Aptarti ir įvertinti padėtį kariuomenėje iki div. gen. St. Raštikio reformų.
2. Nustatyti ir išnagrinėti organizacinius pokyčius kariuomenėje 1934–1940 m.
3. Apžvelgti karinio rengimo pokyčius 1934–1940 m.
4. Išanalizuoti kariuomenės perginklavimą 1934–1940 m.
5. Nušviesti karo pramonės vystymąsi Lietuvoje 1934–1940 m.
6. Apžvelgti Lietuvos kariuomenės gynybos koncepcijos plėtotę 1934–1940 m.
7. Aptarti kariuomenės ir visuomenės santykius 1934–1940 m.

Tyrimo metodai. Darbe naudosis aprašomąjį, lyginamąjį ir teksto analizės metodą. Aprašomąjį pasitelksiu aprašydamas svarbesnius įvykius ir reiškinius reformų bei kitu laikotarpiu. Lyginamąjį metodą naudosis ieškant panašumų ir skirtumų karinių vadovybių veiklose, reformų planuose, taip nustatysiu įvykusius pokyčius. Teksto analizės metodą naudosis apdorodamas ir sistemindamas didelį kiekį šaltinių.

Darbo struktūra. Darbą sudaro: įvadas, pagrindinė dėstomoji dalis, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis bei santrumpų sąrašas. Dėstomoji dalis susideda iš aštuonių skyrių suskirstytų pagal problematiką ir išsikeltus uždavinius bei atliepia

struktūrinės div. gen. St. Raštikio reformų kryptis. Trečiasis ir ketvirtasis skyriai norint labiau įsigilinti į vykusius pokyčius padalinti į poskyrius.

Pirmasis skyrius skirtas nušviesti div. gen. St. Raštikio išsilavinimą ir karjerą Rusijos bei Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenėje iki pasitraukimo iš kariuomenės vado pareigų. Antrajame skyriuje trumpai aptariama padėtis kariuomenės vadovybėje iki 1935 m. ir iškeliamas reformų reikalingumo bei priėmimo klausimas. Trečiojoje dėstymo dalyje apžvelgiama įstatyminės bazės pertvarka, išskiriant pagrindinius įstatymus ir aptariami kariuomenės kadro bei etatų pokyčiai. Ketvirtajame skyriuje nagrinėjami pasikeitimai kariniame rengime, apžvelgiant kariuomenės mokymo priemones bei programas ir karinio rengimo intensyvumą įvairiose mokyklose. Penktasis skyrius skirtas nušviesti svarbiausiems kariuomenės ginklavimo pokyčiams 1934–1940 m. laikotarpiu. Šeštajame apžvelgiamas karinės pramonės vystymasis reformų metu, ginklų, jų dalių ir amunicijos gamyba bei remontas. Septintajame nušviečiami kariuomenės štabo parengti gynybiniai ir mobilizaciniai planai. Paskutiniajame skyriuje aptariamas kariuomenės ryšys su visuomene bei kiti kariuomenės visuomeniniai reikalai.

1. DIV. GEN. ST. RAŠTIKIO IŠSILAVINIMAS IR KARINĖ KARJERA

Div. gen. St. Raštikis - vienas žinomiausių Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės veikėjų. Įnešęs svarų indėlį į tarpukario kariuomenės gyvenimą. Būtent jo dėka šiandien, nagrinėdami tarpukario LK istoriją, galime išskirti „modernizacijos laikotarpį“²⁹. Šis periodas apima 1935–1940 m., kai div. gen. St. Raštikis ėjo kariuomenės vado pareigas.

Kaip ir daugelis tarpukario Lietuvos karininkų, užimančių aukštesnes pareigas, div. gen. St. Raštikis, nors dar labai jaunas, turėjo patirties Didžiajame kare. 1917 m. kaip karininkas baigė Tbilisio karo mokyklą ir iki karo pabaigos tęsė tarnybą rusų – turkų fronte Užkaukazėje³⁰. Rusijai pasitraukus iš karo, Rytų fronte buvo pasirašyta Bresto taikos sutartis. Carinėje kariuomenėje tarnavusiems kariams atsirado galimybė grįžti namo. Bet jau netrukus bolševikų užpulta Lietuva paskelbė mobilizaciją ir kunigų seminarijos studentas St. Raštikis vėl atsidūrė karo sūkuryje. Tik ši kart kovoje už Lietuvos nepriklausomybę. Sužeistas, vos per plauką išvengęs mirties, pateko į bolševikų nelaisvę. Ir tik 1921 m. balandžio mėn. pasikeičiant karo belaisviais buvo gražintas į Lietuvą³¹. Karinę tarnybą tęsė gimtajame nepriklausomybės kovų laikų penktajame pėst. pulke, kaip jaun. karininkas. 1922 m. sausio 6 d. pakeltas į vyr. leitenantus, o tu pačių metų kovo 29 d. perkeltas į generalinio kariuomenės štabo žvalgybos skyrių³². 1926 m. kpt. St. Raštikis per gruodžio 17-sios perversmą padarė pirmą didelį šuolį savo karinėje karjeroje. Prisimindamas tai jis rašė: „<...>visai netikėtai ir dėl nežinomų man priežasčių, būdamas dar jaunas karininkas ir tik kapitono laipsnio, užėmiau pulkininko vietą, ir tapau vieno iš svarbiausių vyriausiojo štabo skyriaus viršininku<...>“³³. Iki perversmo dirbęs Lenkijos kariuomenės sekcijoje jis tapo žvalgybos (II skyriaus) viršininku ir šias pareigas ėjo iki 1930 m.³⁴

Dirbdamas štabe kpt. St. Raštikis galėjo suderinti tarnybą ir mokslą. Kaune baigė gimnaziją ir 1925 m. įstojo į Lietuvos universitetą mokytis veterinarijos, kurią siejo su savo tolimesne tarnyba kariuomenėje³⁵. Studijų metais susipažino su Elena Marija Smetonaite, tuometinio Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos brolio dukra. 1929 m. birželio 29 d. įvyko jų vestuvės, taip tada dar majoras St. Raštikis susigiminiavo su A. Smetona³⁶. Šis faktas, tikėtina ateityje darė įtaką karininko karjerai. Plk. Vaclovas Šliogeris - Prezidento adjutantas -

²⁹ Vaičėnionis J., 1921-1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai, *KA*, Vilnius, 2003, t. 18, p. 340

³⁰ Surgailis V., *Lietuvos kariuomenės vadai* (toliau - Lietuvos kariuomenės...), Vilnius, 1992, p. 136.

³¹ Statkus V., *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, Chicago, 1986, p. 432.

³² *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953 m.*, t. 6, Vilnius, 2006, p. 231.

³³ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 208.

³⁴ Anušauskas A., *Lietuvos slaptosios tarnybos 1918-1940*, Vilnius, 1998, p. 213-215, 227.

³⁵ Ten pat, p. 199.

³⁶ Šliogeris V., 1966, p. 144.

įsitikinęs, kad tolesnę majoro karjerą nulėmė tik neeiliniai gabumai, nors Lietuvoje tuo metu daug žmonių kalbėdavo, jog tai įvyko tik giminystės su Prezidentu dėka³⁷.

Baigęs studijas mjr. St. Raštikis planavo išeiti į atsargą ir gilinti veterinarijos žinias užsienyje, tačiau gavo pasiūlymą tęsti karinę karjerą, bei vykti studijuoti į generalinio štabo akademiją Vokietijoje³⁸. Tuo metu tai buvo prestižinė karo akademija, daugelis karininkų ją laikė geriausia karinio parengimo vieta pasaulyje. Pats div. gen. St. Raštikis tokį pasiūlymą, kurio nepajėgė atsisakyti, kuklindamasis vertino kaip didelį netikėtumą³⁹.

1932 m. baigęs Vokietijos karo akademiją ir grįžęs į Lietuvą, buvo paskirtas penktojo pėst. pulko vado padėjėju ir Vytauto Didžiojo karininkų kursų lektorium pulko vado teisėmis, taip pat dėstė Karo mokykloje ir tais pačiais metais buvo pakeltas į pulkininkus leitenantus⁴⁰. Įgyta patirtis užsienio karo akademijoje ir aktyvi kariška veikla leido sparčiai kilti karinės karjeros laiptais. Jis buvo vienas iš nedaugelio jaunųjų karininkų, tiek pasiekusių per gana trumpą laiko tarpą. Per sekančius keletą metų pabuvojo penktojo pėst. pulko vadu, trečiosios pėst. divizijos štabo viršininku, Vyriausiojo kariuomenės štabo valdybos viršininku⁴¹. Į pastarąsias pareigas plk. ltn. St. Raštikį atvedė A. Smetonos paskyrimas po 1934 m. birželio mėn. nepavykusio karininkų pučo, kai buvo pakeista visa karinė vadovybė. Jeigu ne birželio įvykiai, ko gero, šias pareigas būtų užėmęs kas nors iš senųjų karininkų, turinčių aukščiausius laipsnius.

Sekantis netikėtumas kariuomenės vadovybėje įvyko sunkiai susirgus naujajam štabo viršininkui gen. Jonui Jackui, kurį laikinai turėjo pavaduoti plk. ltn. St. Raštikis. Netrukus rugsėjo 21 d. tas pats vos 38 metų sulaukęs pulkininkas leitenantas nesvarstant kitų kandidatūrų buvo paskirtas Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininku. 1934 m. lapkričio 23 d. jam suteiktas pulkininko laipsnis, 1937 m. pakeltas į brigados generolus, o 1940 m. balandžio 23 d. atleidus iš kariuomenės vado pareigų į divizijos generolus. Taip pat 1938 03 26–12 06 laikotarpiu XVIII Vlado Mirono vadovaujamoje Vyriausybėje ėjo ir Krašto apsaugos ministro pareigas⁴².

Pasekus div. gen. St. Raštikio gana greitą ir nemažiau įspūdingą karjerą gali susidaryti įspūdis, kad nebuvo apsieita be politinės protekcijos ir lemtingų įvykių, atsitiktinai atvedusių į kariuomenės aukščiausius postus. Bet turima karo patirtis ir reikalingas vakarietiškas išsilavinimas leido jam atsidurti karinės vadovybės viršūnėje, nors turėjo tik pulkininko leitenanto laipsnį.

³⁷ Ten pat, p. 144.

³⁸ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 227-228.

³⁹ Ten pat, p. 228-231.

⁴⁰ Naujasis generalinio štabo valdybos viršininkas, *Kardas*, 1934, Nr. 13, p. 251; Surgailis V., *Lietuvos kariuomenės...*, 1992, p. 141.

⁴¹ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953 m.*, t. 6, 2006, p. 231.

⁴² Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 309, 342; *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953 m.*, t. 6, 2006, p. 231.

2. LIETUVOS KARIUOMENĖS REFORMŲ KLAUSIMAS

Tarpukario Lietuvos karinė vadovybė nebuvo pastovi. Keičiantis politinei valdžiai, keitėsi ir Krašto apsaugos ministras bei kariuomenės štabo vadovai. Siekiant išvengti 1926 m. perversmo ir 1934 m. karininkų pučo pasikartojimo ateityje, kai kariuomenė tapo pagrindiniu vykdytoju, buvo stengiamasi išlaikyti valdantiesiems tautininkams lojalią karinę vadovybę⁴³. Pats div. gen. St. Raštikis prisimindamas tuometinę situaciją, vėliau emigracijoje rašė: „<...>kariuomenės vadas ir vyriausiojo štabo viršininkas, buvo per daug didelėje politikų priklausomybėje<...>“⁴⁴. Tai lėmė didelį kariuomenės vadų skaičių tarpukario Lietuvoje ir planingo darbo nebūvimą. Kai tuo metu Europos ir viso pasaulio valstybių kariuomenėse vyko sparti pažanga, LK buvo ruošiami tik paradams. Jeigu ir buvo pradamos kokios nors reformos, tai nespėjus joms išibėgėti pasikeisdavo karinė vadovybė, kuri imdavosi naujų sumanymų ir pertvarkymų⁴⁵. Pasak div. gen. St. Raštikio, kai kurie aukščiausios valstybės pareigūnai net sudarydavo kliūtis kariuomenės stiprinimui arba šios idėjos nesulaukdavo politikų palaikymo Vyriausybėje. Tą atvejį puikiai atspindi buvusio Krašto apsaugos ministro plk. Balio Giedraičio ir kariuomenės štabo viršininko gen. Petro Kubiliūno nesutarimai⁴⁶. Nenuostabu, kad buvęs Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininkas gen. ltn. Kazys Ladiga 1934 m. liepos mėn. vertindamas laikotarpį nuo valstybės perversmo, pažymėjo, kad kariuomenė visą šį laiką tik silpnėjo⁴⁷.

Iki plk. St. Raštikio paskyrimo kariuomenės vadu, Lietuvoje buvo pasikeitę dešimt jo pirmtakų, o kariuomenės štabe dvidešimt viršininkų⁴⁸. Iš jų tik du vadovai paliko didesnę pėdsaką kariuomenės modernizavime ir stiprinime, tai gen. št. plk. Kazys Škirpa ir gen. P. Kubiliūnas⁴⁹. Pradėjus dirbti plk. ltn. St. Raštikiui, vadovybėje iš karto buvo pakeista dalis karininkų. Vyriausiojo kariuomenės štabo valdybos viršininku paskirtas gen. št. plk. ltn. Jonas Černius. Pasak div. gen. St. Raštikio, tai buvo vienas jauniausių generalinio štabo karininkų, baigęs Prancūzijos karo akademiją, gabus ir energingas žmogus bei aktyvus reformų šalininkas⁵⁰. Rengiant reformų planą Krašto apsaugos ministro pareigas ėjo gen. Petras Šniukšta. Būdamas teisininkas jis per daug nesikišo į kariuomenės reikalus ir nesipriešino numatomoms reformoms, o susikoncentravo tik ties birželio įvykių byla, kurią užbaigęs turėjo užleisti savo postą naujam ministrui⁵¹. Plk. V. Šliogerio teigimu,

⁴³ Vaičenonis J., *Lietuvos kariuomenė ...*, 2004, p. 81.

⁴⁴ Raštikis S., *Įvykiai ir...*, 1996, p. 17.

⁴⁵ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 330, 334.

⁴⁶ Raštikis S., *Įvykiai ir...*, p. 18, 36-37, 70, 72, 96.

⁴⁷ Vaičenonis J., *Lietuvos kariuomenė ...*, 2004, p. 77.

⁴⁸ Surgailis G., *Lietuvos kariuomenė...*, 1998, p. 42-43.

⁴⁹ Vaičenonis J., *Lietuvos kariuomenės modernizacija*, p. 132-139.

⁵⁰ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 317; Šliogeris V., 1966, p. 133.

⁵¹ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 301.

gen. P. Šniukšta kariniuose reikaluose mažai nusimanė, todėl juos tvarkyti leido būsimajam kariuomenės vadui plk. ltn. St. Raštikiui. Užimdamas tokią poziciją jis nesudarė kliūčių ruošiamoms reformoms ir pats prisidėjo rengiant naujus įstatymus⁵². Todėl kariuomenės modernizavimo klausimas bent jau kariuomenės vadovybėje buvo palankiai išspręstas.

Pasak karo istorikų ko gero didžiausią įtaką plk. ltn. St. Raštikio reformų planui padarė ir jų gaires nurodė senas nepriklausomybės kovų laikų pažįstamas gen. št. plk. K. Škirpa. Tuo metu jis eidamas Lietuvos karo atašė Berlyne pareigas, nenutolo nuo savos kariuomenės reikalų ir parengė plačią reikalingų kariuomenės pertvarkymų studiją, kurią atsiuntė naujam kariuomenės štabo valdybos viršininkui. Dokumentą sudarė kariuomenės reorganizavimo ir modernizavimo planas su įvairiais paskaičiavimais ir apsvartymais⁵³. Tikėtina, kad būtent šis gen. št. plk. K. Škirpos kariuomenės vystymo planas ir galėjo tapti vykusių reformų pagrindu. Pats div. gen. St. Raštikis pripažįsta, kad pagrindinės mintys sutapusios su gen. št. plk. K. Škirpos ir jis jomis pasinaudojęs⁵⁴. Tačiau sudėtinga įvertinti, kas tikrasis (1935-1940) vykdytų pertvarkų autorius, juolab, kad kariuomenėje tuo metu buvo daug tvarkytinų sričių ir pačios vykusios reformos daugiau orientuotos užkamšyti didžiausioms buvusioms spragoms, kurios mano manymu turėjo būti akivaizdžios naujai vadovybei⁵⁵. Kad į plk. St. Raštikio modernizavimo planą buvo įtraukti, kai kurių kariuomenės ginklo rūšių viršininkų parengti planai patvirtina archyviniai dokumentai⁵⁶.

1935 m. sausio mėn. pirmajame Valstybės Gynimo Tarybos posėdyje svarstant paruoštą reformų planą labiausiai priešinosi tuometinis Ministras pirmininkas ir Finansų ministras Juozas Tūbelis, o jį palaikė ir Prezidentas A. Smetona, motyvuodami tuo, kad skiriant kariuomenei numatomas lėšas bus smukdomas Lietuvos ūkis, o karo atveju vis tiek nebus galima tikėtis sėkmės⁵⁷. Bet plk. St. Raštikis būdamas atkaklus ir energingas žmogus, be to turėdamas visos kariuomenės vadovybės palaikymą, sugebėjo argumentuotai įkalbėti valstybės vadovus priimti šį senai pribrendusių reformų planą. Vertinant iš kitos pusės tautininkai buvo priversti daryti nuolaidas kariuomenei, nes ši buvo vienas svarbiausių jų režimo ramsčių⁵⁸. Ko gero pats Prezidentas tada dar buvo veikiamas 1934 m. birželio įvykių ir baimės, jog jie gali pasikartoti, jeigu kariuomenei bus skiriamas per mažas dėmesys. Pasak buvusio Prezidento adjutanto plk. V. Šliogerio abu kariuomenės sukilimai iš dalies ir įvyko dėl per mažo Vyriausybės finansavimo ir opozicinių partijų

⁵² Šliogeris V., 1966, p. 128-129.

⁵³ Vaičėnonis J., Dokumentai pasakoja: Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas, *KA*, Vilnius, 2006, t. 21, p. 320-321.

⁵⁴ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 322.

⁵⁵ Lesčius V., *Lietuvos kariuomenės...*, p. 200.

⁵⁶ 1934 m. lapkričio 20 d. Karo aviacijos viršininko slapta asmeniškasis raportas Vyriausiojo štabo viršininkui Nr. 2559, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 104, l. 7.

⁵⁷ Šliogeris V., 1966, p. 132-133.

⁵⁸ Eidintas A., *Antanas Smetona: politinės biografijos bruožai*, Vilnius, 1990, p. 153.

įtakos⁵⁹. Kaip kito Krašto apsaugos ministerijos (toliau – KAM) išlaidos nurodyta lentelėje Nr. 1. Turint omeny, kad nepaprastosios išlaidos skirtos kariuomenės modernizavimui, galima pastebėti, kad 1933-1934 m. laikotarpiu. KAM finansavimas nebuvo taip drastiškai sumažintas, kaip 1926 m.

Lentelė Nr. 1. Krašto apsaugos ministerijos faktinės išlaidos 1924–1934 m.*

Metai	Viso valstybės biudžete mln. Lt.	Paprastosios KAM išlaidos mln. Lt.	Nepaprastosios KAM išlaidos mln. Lt.	KAM išlaidos procentais nuo viso valstybės biudžeto
1924	218,68	47,02	2	22,41
1925	253,31	48,93	1,56	19,93
1926	227,12	38,5	0,45	17,15
1927	229,83	39,41	2,61	18,26
1928	278,42	45,29	9,26	19,6
1929	272,14	46,61	10,46	20,97
1930	325,36	48,99	7,95	17,5
1931	338,04	46,83	9,02	16,52
1932	268,96	42,43	4,01	17,27
1933	248,25	39,31	10,46	20,05
1934	244,91	40,47	10,21	20,69

* Lentelė sudaryta remiantis: 1935 m. gruodžio 7 d. Žinios apie Krašto Apsaugos Ministerijos faktiškąsias išlaidas 1924–1934 m., *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 135, l. 50.

Prasidėjusios reformos turėjo pakelti nuotaikas kariuomenėje ir atitraukti ją toliau nuo politikos. Neliko nuošalyje ir Europoje vykstantys procesai. Aukščiausių politikų sprendimą įtakojo šalia esančios Vokietijos stiprėjimas po Adolfo Hitlerio atėjimo į valdžią bei visuotinė militarizacija Europoje. Lietuva turėjo susirūpinti savo saugumu ir ruoštis galimam kariniam konfliktui⁶⁰.

Tame pačiame Valstybės Gynimo Tarybos posėdyje nuspręsta patvirtinti reformų planą ir KAM skirti 175 mln. litų nepaprastosioms išlaidoms, padalinant septyneriems metams, po 25 mln. litų kasmet⁶¹. Būtent per tiek laiko turėjo būti pilnai įgyvendinta kariuomenės modernizacijos reforma. Svarbu pažymėti, kad priimtas septynerių metų planas buvo orientuotas ne į modernios kariuomenės reikalavimus, bet į didžiausių trūkumų pašalinimą ir būtiniausio turto įsigijimą⁶².

Karinės vadovybės nepastovumas ir per didelė politinė priklausomybė stabdė pažangą Lietuvos kariuomenėje. Politizuota kariuomenė tapo ne tik perversmų vykdytoja, bet ir pradėjo reikšti nepasitenkinimą dėl per mažo lėšų skyrimo. Šiai krizei įveikti ir valstybės saugumui eventualaus karinio konflikto metu užtikrinti nauja karinė vadovybė parengė kariuomenės modernizacijos planą, kuris 1935 m. reikalaujant aplinkybėms buvo patvirtintas ir pradėtas įgyvendinti.

⁵⁹ Ten pat, p. 133.

⁶⁰ Vaičėnionis J., *Lietuvos kariuomenė...*, 2004, p. 59-60.

⁶¹ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 345.

⁶² Lesčius V., *Lietuvos kariuomenės...*, p. 200.

3. POKYČIAI KARIUOMENĖS ORGANIZACINĖJE STRUKTŪROJE 1934-1940 M.

3.1. Nauji kariuomenės įstatymai

Dar iki kariuomenės reformų patvirtinimo buvo žengtas stiprus žingsnis stabilizuojant padėtį kariuomenėje. Visų pirma reiktų paminėti svarbiausią įstatymą, kuris padėjo teisinius pagrindus visoje kariuomenės organizacijoje. 1934 m. gruodžio 31 d. Respublikos Prezidento paskelbtas „Kariuomenės vadovybės įstatymas“⁶³.

Pagal naująjį įstatymą Respublikos Prezidentas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, skelbia mobilizaciją ir demobilizaciją, įsako kariuomenės vadui pradėti ir sustabdyti karo veiksmus, skiria bei atleidžia kariuomenės viršininkus, priima karininkus į karo tarnybą ir atleidžia juos, tai pat tvirtina kariuomenės drausmės, administravimo bei ūkio statusus. Trečiajame įstatymo straipsnyje nurodomas prie Respublikos Prezidento esantis organas – Valstybės Gynimo Taryba, kurią sudaro Prezidentas, ministras pirmininkas, kariuomenės vadovybė bei finansų, užsienio reikalų ir vidaus reikalų ministrai. Šioje taryboje kariuomenės vadas yra ir referentas⁶⁴.

„Kariuomenės vadovybės įstatymas“ suteikė gana plačią valdžią ir Krašto apsaugos ministrui. Jis rūpinasi parengti tautą, valstybę ir kariuomenę karui, valdo tiekimą, kreditus, kariuomenės vado siūlymu tvirtina kariuomenės organizaciją, tiekiamų reikmenų normas ir pavyzdžius, kariuomenės kultūrinių ir ekonominių organizacijų statusus. Jam tiesiogiai pavaldūs buvo: kariuomenės vadas, kariuomenės tiekimo viršininkas, kariuomenės teismo pirmininkas, kariuomenės teismo prokuroras ir KAM juriskonsultas⁶⁵. Prie KAM paliktas patariamasis organas Karo Taryba. Jai priklausė pats Krašto apsaugos ministras ir likusi kariuomenės vadovybė⁶⁶.

Buvęs Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininkas gauna kariuomenės vado pareigybę, o pats Vyriausiasis kariuomenės štabas pertvarkytas į Kariuomenės štabą⁶⁷. Pagal naująjį įstatymą kariuomenės vadas rengia ginkluotąsias pajėgas karui, tvarko mobilizacijos, dislokacijos ir operacinius planus, kariuomenės mokymą, visuomenės rengimą karui, renka vadus ir viršininkus, tvarko kėlimą į laipsnius, skyrimą į vietas, tvirtina mokymo, taktikos statusus ir taisykles bei daro pranešimus apie savo darbą Krašto apsaugos ministrui ir Respublikos Prezidentui. Jam pavaldūs

⁶³ Kariuomenės vadovybės įstatymas, *Vyriausybės žinios* (toliau - VŽ), Nr. 465, 1934 12 31.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Vaičėnionis J., *Lietuvos kariuomenė...*, 2004, p.14.

⁶⁷ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953 m.*, t. 6, 2006, p. 231.

tapo: kariuomenės štabo viršininkas, divizijų vadai, ginklų rūšių vadai ir inspektoriai, karo mokymo įstaigų vadovai, Šaulių Sąjungos vadas ir vyr. kariuomenės kapelionas⁶⁸.

Remiantis šiuo įstatymu buvo aiškiai nustatytos kompetencijos ribos tarp Krašto apsaugos ministro ir kariuomenės vado. Savo veikloje jie išlaikė savarankiškumą ir tuo pačiu turėjo remtis vienas kitu įvairiais klausimais. Nors kariuomenės vadas ir buvo tiesioginėje Krašto apsaugos ministro priklausomybėje, jis galėjo betarpiškai bendradarbiauti su Respublikos Prezidentu, kuris tuo metu priiminėjo svarbiausius valstybės sprendimus. Ši teisė padėjo apeiti Krašto apsaugos ministro barjerą, esant skirtingoms nuomonėms kokių nors klausimu. Prie šio įstatymo jau vėliau, 1935 m. lapkričio 21 d. buvo pridėtas ir kitas „Kariuomenės vadovybės įstatymas karo metu“. Pagal jį kariuomenės vadas esant karo padėčiai tampa tiesiogiai priklausomas nuo Respublikos Prezidento ir jo teisės pastebimai išauga, o Krašto apsaugos ministro sumažėja, paliekant tik viešosios tvarkos užtikrinimą šalyje ir kariuomenės aprūpinimą⁶⁹.

Įstatymas svarbus tuo, kad pagaliau po šešiolikos metų buvo nustatytos kariuomenės vadovybės teisės ir pareigos bei panaikintos kliūtys stabdžiusios ankstesnes reformas. Iki tol reikėdavo vadovautis nepastoviais įstatymais ir senais carinės Rusijos karo įstatais, kurie neretai prieštaraudavo Lietuvos Respublikos įstatymams. Anksčiau mokymo statutus leisdavo ir tvirtindavo Seimas, kas sudarydavo keblumą, o dabar tai pavesta Prezidentui, ministrui ir kariuomenės vadui. Ir anksčiau būta bandymų išleisti tokį įstatymą, tačiau dėl įvairių priežasčių tai nepadaryta. Dar 1926 m. Krašto apsaugos ministru esant Leonui Bistrui paruoštas įstatymo projektas „Ginkluotų pajėgų organizacija Lietuvos Respublikoje taikos metu“, bet taip ir nebuvo priimtas⁷⁰. Todėl ši išleista įstatymą galima laikyti dideliu naujosios kariuomenės vadovybės nuopelnu ir svarbiu pokyčiu kariuomenės organizacijoje.

1935 m. gruodžio 6 d. išleistas ir Vyriausybės Žiniose paskelbtas „Natūralinių karo prievolių įstatymas“. Tai buvo dar vienas svarbus kariuomenei įstatymas, nustatęs karo prievoles valstybės piliečiams. Pagal jį kariuomenė galėjo laikinai perimti iš gyventojų žemės plotus, pastatus, susisiekimo priemones ir uždėti kitas prievoles⁷¹. Tai pasitarnavo atliekant kariuomenės manevrus ar pratimus, o gyventojai už tai galėjo sulaukti nustatytos kompensacijos. Karo atveju būtų lengviau kompensuojamas susisiekimo priemonių trūkumas, kaip sunkvežimiai, arkliai ir kt.

Dar vienas labai reikalingas ir gana platus „Karinės prievolės įstatymas“ buvo paskelbtas 1936 m. birželio 30 d.⁷² Šiuo įstatymu panaikinta daug privilegijų, kurios anksčiau leisdavo lengvai išvengti karinės tarnybos. O tie, kurie visgi ir išvengdavo šios prievolės, dabar privalėjo mokėti

⁶⁸ Kariuomenės vadovybės įstatymas, *VŽ*, Nr. 465, 1934 12 31.

⁶⁹ Karo metu kariuomenės vadovybės įstatymas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 470, l. 1-2.

⁷⁰ Plk. Bobelis, Kariuomenės vadovybės įstatymo susilaukus, *Kardas*, 1935, Nr. 2, p. 28; Pasikalbėjimas su Krašto Apsaugos Ministeriu d-ru L. Bistru, *Kardas*, 1926, Nr. 7, p. 98.

⁷¹ Natūralinių karo prievolių įstatymas, *VŽ*, Nr. 513, 1935 12 06.

⁷² Karinės prievolės įstatymas, *VŽ*, Nr. 538, 1936 06 30.

valstybei mokesčius pagal savo turimą turtą ir uždarbį arba atlikti valstybinę darbo prievolę⁷³. Trumpiau tariant karinė prievolė tapo labiau visuotinė ir privaloma visiems vyrams, atleidžiant tik ypatingais atvejais.

Savo reformų planuose naujasis kariuomenės vadas buvo numatęs išleisti ir karių tarnybos įstatymą. Kadangi iki tol valstybėje nebuvo jokio tarnybos įstatymo, kariuomenė tapo pirmąją suregulavusia savo tarnautojų tarnybą įstatymiškai⁷⁴. 1936 m. gruodžio 11 d. Respublikos Prezidentas pritarus Seimui paskelbė šį įstatymą. Pagal jį buvo sutvarkyta visų tikrosios tarnybos, atsargos (toliau – ats.) ir dimisijos karininkų, puskarininkų, kareivių ir KAM civilinių tarnautojų tarnyba⁷⁵. Vėliau pasirodė ir kitoms tarnyboms bei daliniams skirti nauji ir pakeisti seni įstatymai (aspirantų tarnybos, dragūnų tarnybos ir kt.)⁷⁶. Aptariamuoju laikotarpiu buvo išleista ir daug kitų svarbių įstatymų, statutų bei taisyklių jiems vykdyti.

3.2. Nauji kariuomenės etatai ir viršininkai

Sutvarkius kariuomenės teisinius pagrindus, buvo būtina sutvarkyti ir pačią organizaciją, juolab, kad pertvarkant kariuomenę, reikėjo ją pritaikyti naujiems etatams. Kariuomenei plk. ltn. St. Raštikis iškėlė ambicingą tikslą, karo atveju kautynėse atsilaikyti bent dvi savaites laiko⁷⁷. Šiam tikslui įgyvendinti reikėjo žymiai padidinti kariuomenę, nes potencialūs to meto priešai Lenkija ir Vokietija turėjo gerokai gausesnes kariuomenes. Taigi ėmus stiprinti kariuomenę, pakeista ir senoji organizacija, kuri nebeatitiko naujų reikalavimų. Taip pat sukurti nauji daliniai: penktas pėst. p., trečias kav. p., pirmas art. p., nauja kariuomenės rūšis - priešlėktuvinės apsaugos rinktinė, išplečiama ir pertvarkoma aviacija, artilerija, kavalerija, karo technikos dalys, priedangos pulkai ir kt.⁷⁸. Pertvarkymai praktiškai palietė visas kariuomenės ginklo rūšis ir tarnybas. 1934 m. rugsėjo mėn. LK iš viso buvo 18 225 karių, 1937 m. rugsėjo mėn. skaičius išaugo iki 26 564 karių, o prasidėjus karui 1939 m. rugsėjo 5 d. dar iki mobilizacijos paskelbimo kariuomenėje kartu su pašauktaisiais karo pratimų buvo 37 027 karių⁷⁹.

Pradėjęs darbą kariuomenės štabe plk. ltn. St. Raštikis dar 1934 m. matė būtinybę pakeisti kariuomenės organizaciją ir kai kuriuos karininkus. Taip pat jis prisimena, kaip ilgą laiką aukštesnėse pareigose buvo toleruojami netinkami karininkai⁸⁰. Planingam darbui reikėjo sukurti

⁷³ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 527.

⁷⁴ Ten pat, p. 228, 527.

⁷⁵ Karinės tarnybos įstatymas, *VŽ*, Nr. 561, 1936 12 11.

⁷⁶ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 529.

⁷⁷ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 525.

⁷⁸ 1935 m. liepos 3 d. Kariuomenės vado slapta aplinkraštis, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 592, l. 29.

⁷⁹ Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920-1939 m., *KA*, Vilnius, 2002, t. 17, p. 158, 172 (toliau – Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920-1939 m.).

⁸⁰ Raštikis S., *Įvykiai ir...*, 1996, p. 17.

gerą komandą, todėl atleista dalis senųjų viršininkų ir vadų. Visų pirma pradėta skatinti užimti aukštas ir atsakingas pareigas jaunesnius bei gabesnius karininkus, baigusius Lietuvos ar vakarų šalių karo mokyklas. Iš tokių galima paminėti kariuomenės štabo viršininką brg. gen. J. Černių, artilerijos (toliau – art.) inspektorių brg. gen. Vincą Žilių ir karo aviacijos viršininką brg. gen. Antaną Gustaitį⁸¹.

Prasidėjusių reformų vykdytojais tapo ir daugelis kitų senųjų bei naujai paskirtų vadų: mobilizacijos skyriui vadovavo gen. št. plk. ltn. Antanas Šova, kavalerijos (toliau – kav.) viršininku buvo brg. gen. Kazys Tallat Kelpša, tiekimo viršininku iki 1937 m. buvo gen. Jonas Sutkus, po to jį sėkmingai pakeitė div. gen. Zenonas Gerulaitis, kariuomenės intendantūrai vadovavo brg. gen. Kazys Navakas, Ginklavimo valdybos viršininko pareigas nuo 1936 m. ėjo plk. Pranas Lesauskis, Karo mokyklos viršininku paskirtas brg. gen. Kazys Musteikis, vėliau tapęs Krašto apsaugos ministru ir Lietuvos karo laivyno vadas jūrų kapitonas Antanas Kaškelis⁸². Visi šie žmonės įnešė savo indėlį į LK pažangą tiriamuoju laikotarpiu.

Taip pat sumažinti ir kai kurie senieji etatai, kurių atrodė vietomis buvo per daug. Todėl taupumo ir racionalumo sumetimais jų atsisakyta, bet kaip kompensacija paliekamas senas atlyginimas jas užėmusiems ir kitur perkeltiems pareigūnams⁸³. Visose srityse žymiai padidėjo darbo našumo reikalavimas⁸⁴. Div. gen. St. Raštikis prisimindamas pirmuosius savo pertvarkymus, teigia, kad jo idėjos kariuomenėje sulaukė pritarimo ir pas visus atsirado naujas noras dirbti: „Visi pamatė, kad jau padaryta labai stipri ir didelė pradžia naujiems dideliems darbams ir seniai jau pribrendusioms reformoms“⁸⁵. Taip pat 1936 m. gruodžio mėn. pakeista generolų laipsnių sistema, vietoje vieno įvesti trys (brg. gen., div. gen. ir gen.)⁸⁶.

Apibendrinant galima pasakyti, kad naujoji karinė vadovybė reformas pradėjo nuo pačios kariuomenės viršūnės. Visų pirma ėmė tvarkyti savo kariuomenės įstatyminę bazę, kuri buvo pasenusi ir nebeatitiko nei šiuolaikinių reikalavimų, nei Lietuvos modelio. Išleistas labai svarbus „Kariuomenės vadovybės įstatymas“ sureguliuavęs visos ginkluotųjų pajėgų organizacijos teisinius pagrindus ir paskatinęs tolesnę pažangą. Taip pat įstatymiškai buvo sureguliuotos ir praplėstos piliečių karinės prievolės, karių tarnybos, įvairių institucijų veiklos ir kitos sritys. Pertvarkant organizaciją atisakyta kai kurių etatų, atjaunintas vadų kadras, teikiant pirmenybę baigusiems Lietuvos arba vakarų šalių karo mokyklas. Sparčiai pradėtas didinti reguliariosios kariuomenės skaičius, sukuriant naujus dalinius ir plečiant jau esamus.

⁸¹ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 529.

⁸² Vaičenonis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija, p. 159-160; Rudokas J., 2001, p. 30.

⁸³ 1935 m. liepos 3 d. Kariuomenės vado slaptas aplinkraštis, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 592, l. 29.

⁸⁴ 1936 m. spalio 16 d. Ūkio inspektoriaus raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 61, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 402, l. 74.

⁸⁵ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 346.

⁸⁶ Vaičenonis J., *Lietuvos karių...*, 2004, p. 115.

4. POKYČIAI KARINIAME RENGIME 1934-1940 M.

4. 1. Naujos mokymo priemonės ir programos

Gerą kariuomenės parengimą karui lemia du svarbiausi aspektai, tai geras pasirengimas ir modernus apginklavimas. Lietuva stokodama finansinių resursų, turėjo ypač didelį dėmesį skirti kariuomenės mokymui, kuris nereikalavo tokių išlaidų kaip aprūpinimas ir modernios ginkluotės įsigijimas. Ankstesnė kariuomenės vadovybė tai žinojo ir daugiausia nuveikė būtent mokymo srityje. Iki 1934 m. birželio mėn. vadovaujant gen. P. Kubiliūnui, Kaune buvo įsteigti generalinio štabo kursai, išsiųsta nemažai karininkų į užsienio karo mokyklas, įrengtas Gaižiūnų poligonas, dažniau vykdomi kariuomenės pratimai ir manevrai, leidžiami mokymo statutai, vyko įvairūs kursai⁸⁷.

Karininiame mokyme buvo padaryta stipri pažanga, bet ši sritis reikalavo nuolatinio atnaujinimo, ypač kai Europoje prasidėjo masinė militarizacija, viskas sparčiai keitėsi ir tobulėjo. Naujos karinės taktikos ir tendencijos buvo pastebimos įvairių šalių kariuomenėse. Karui pradėjo rengtis net taikios ir iki tol kariniuose konfliktuose nedalyvavusios šalys, tokios kaip: Šveicarija, Švedija, Danija, Olandija, Suomija ir kt⁸⁸. O LK kai kur vis dar tvarkėsi pagal pasenusį carinės Rusijos modelį. Daugelis mokymo priemonių ir programų buvo pasenusios arba jų išvis neturėta. Div. gen. St. Raštikio teigimu didžiausia kariuomenės rengimo problema buvo - karinių statutų trūkumas, kurie yra viso kariuomenės mokymo pagrindas⁸⁹. Todėl vien dėl šios spragos galima būtų konstatuoti, kad iki reformų vietinis karinis parengimas nebuvo pasiekęs aukšto lygio.

Šiai problemai spręsti sudaryta speciali statutų rengimo komisija, kuriai vadovauti paskirtas pėst. inspektorius brg. gen. Vincas Vitkauskas, vėliau tapęs kariuomenės vadu⁹⁰. Nuo 1935 iki 1940 metų išleista apie devyniasdešimt naujų, modernių statutų, nuostatų, vadovėlių, taisyklių ir instrukcijų, o ankstesnieji leidiniai peržiūrėti ir patobulinti⁹¹. Naujosios mokymo priemonės palietė daugelį kariuomenės tarnybų ir turimos ginkluotės. Ko pasėkoje buvo suvienodintos pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, aviacijos, sanitarijos, veterinarijos, intendantūros, technikos dalių mokymo priemonės⁹². Kaip tarpukario laikotarpiu buvo leidžiami svarbiausi kariuomenės leidiniai parodoma lentelėje Nr. 2.

⁸⁷ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 359, 527.

⁸⁸ 100 milijonų kareivių būsimajame kare, *Kardas*, 1938, Nr. 16, p. 358.

⁸⁹ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 328.

⁹⁰ Raštikis S., *Įvykiai ir...*, 1996, p. 121.

⁹¹ Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija, p. 163.

⁹² Kariuomenei privalomieji statutai ir instrukcijos, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 1087, l. 26-31.

Lentelė Nr. 2. Privalomųjų kariuomenės statutų ir instrukcijų leidyba 1918-1940 m.*

Išleisti statutai	Išleistų statutų skaičius			
	1918-1920 m.	1921-1926 m.	1927-1934 m.	1935-1940 m.
Bendrieji	-	1	12	9
Ginklų rūšių	1	11	21	61
Tarnybų	3	5	3	3
Mobilizacijos	-	1	-	3
Teismo	3	2	1	-
Kiti	-	-	1	2
Viso	7	20	38	78

* Lentelė sudaryta remiantis: Kariuomenei privalomieji statutai ir instrukcijos, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 1087, l. 26-33.

Kartu su statutais parengtos naujos mokymo programos ir planai, kas taip pat leido atnaujinti bei suvienodinti mokymą rengiamiems kursams, karo mokykloms, mokomosioms kuopoms, baterijoms, eskadronams, eskadrilėms ir kitoms kariuomenės dalims⁹³. Dar vieną svarbų, bet dėl jo konfidencialumo ne visiems karininkams prieinamą leidinį 1938 m. išleido kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyrius, pavadinimu „Štabų Žinynas“. Leidinyje subendrintos visų kariuomenės ginklo rūšių, tarnybų, štabų sudėtys, priemonės, veikimo normos, taip pat įsakymų technika su pavyzdžiais ir įvairūs sutrumpinimai bei sutartiniai ženklai⁹⁴.

Naujasis kariuomenės vadas daug dėmesio skyrė praktiniam kariuomenės mokymui, jis rėmėsi Vokietijos mokymo metodais, kuriuose praktikos buvo žymiai daugiau nei teorijos. Todėl pertvarkant karinio rengimo sritį stengtasi, kad kariuomenės mokymas daugiau vyktų žemėlapiuose, smėlio dėžėse ir poligone⁹⁵.

Viena iš tokių praktinio mokymo priemonių tapo „Karo žaidimai“. Pirmą kartą jie surengti jau 1935 m. balandžio mėn. ir vykdomi kiekvienais metais kariuomenės štabe. „Žaidimai“ trukdavo kelias dienas, per juos praktiškai buvo nagrinėjami įvairūs karo uždaviniai, susiję su LK operaciniais planais, todėl tai buvo ypač slapta⁹⁶. Juose dalyvaudavo tik ginkluotės rūšių ir tarnybų vyresnieji karininkai, taip pat buvo kviečiami LŠS, karo mokyklų atstovai, bei kariuomenės inspektoriai. Užsiėmimams vadovaudavo pats kariuomenės vadas⁹⁷. Mažesnės apimties „Karo žaidimai“ vykdavo divizijų štabuose, o naujajai vadovybei įsaktus, jie pradėti rengti ir kariuomenės pulkuose⁹⁸.

⁹³ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 360.

⁹⁴ Statkus V., 1986, p. 717-718.

⁹⁵ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 259, 360.

⁹⁶ Ten pat, p. 361-362.

⁹⁷ 1935 m. kovo 27 d. LR KAM Kariuomenės štabo I skyriaus slaptas raštas Nr. 9440 tiekimo valdybai, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 396, l. 1-2.

⁹⁸ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 366.

Didžiausias praktinis kariuomenės pasirengimas vykdavo poligonuose. Visos kariuomenės dalys pasikeisdamos arba bendradarbiaudamos čia atlikdavo pratybas. O rudenį, kai ūkininkai nuimdavo derlių, vykdavo didieji kariuomenės manevrai, kuriuose dalyvaudavo visos kariuomenės rūšys ir tarnybos, taip pat pašaukiant ats. karius bei šaulius. Tokie manevrai pradėti rengti kariuomenės vado iniciatyva ir kasmet vykdavo vis kitoje Lietuvos vietovėje ir tiesiogiai susiję su štabo rengtais operatyviniais planais⁹⁹. Pratybose gerai pasireiškė viršininkų greitas ir objektyvus sprendimų priėmimas, todėl čia buvo leidžiama plati operatyvinė kūryba. Didelę reikšmę manevruose turėjo bendradarbiavimas su kitomis ginklų rūšimis. Visi sprendimai turėjo būti gerai apgalvoti, o padarytos klaidos išanalizuotos¹⁰⁰. Kadangi šiems manevrams taip pat vadovaudavo pats div. gen. St. Raštikis, tai jis pateikdavo ir bendras išvadas, bei pastabas. Skaitant slaptus „Kariuomenės vado įsakymus“, galima teigti, jog manevrai buvo vykdomi patenkinamai ir kasmet daroma pažanga¹⁰¹. Manevrus stebėdavo užsienio šalių karo atstovai ir Lietuvos žurnalistai. Šis įvykis susilaukdavo didelio susidomėjimo tiek Lietuvoje, tiek užsienyje¹⁰². Taip pat galima buvo įvertinti ir Lietuvos ginkluotųjų pajėgų turimą ginkluotę bei pasirengimą. Gana palankiai apie stebėtus 1938 m. rudens manevrus savo prisiminimuose atsiliepė ir Lenkijos karo atašė Lietuvoje plk. L. Mitkiewicz¹⁰³.

Lietuva nuo 1930 m. naudojosi 60 kv. km dydžio Gaižiūnų poligonu. 1939 m. spalio 10 d. pagal Lietuvos ir Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartį atgavus Vilniaus kraštą taip ir nepraradę naudotis ten buvusiu Pabradės poligonu¹⁰⁴. O Gaižiūnų poligonas perduotas Sovietų kariuomenės įgulai¹⁰⁵.

Nuo pavasario iki vėlaus rudens mokymai vykdavo lauke, o žiemos metu buvo daugiau dėmesio skiriama teoriniai daliai. Žiemos mokymai panaudojami kariuomenės manevruose pastebėtam žinių trūkumui papildyti, susipažinimui su naujais statutais ir kt.¹⁰⁶.

4.2. Karinio mokymo intensyvinimas

Lietuva savo Karo mokyklą įsteigė jau 1919 m. pradžioje. Iki 1935 m. reformų buvo gerokai išplėstas karininkų rengimas, palaiptai suintensyvinamas ir prailgintas mokymas, įsteigti

⁹⁹ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 365, 528.

¹⁰⁰ Gen. št. plk. lt. Stankaitis, Poligono darbai prasidedant, *Kardas*, 1936, Nr. 11, p. 289.

¹⁰¹ 1937 m. gruodžio 23 d. Kariuomenės vado slaptas įsakymas Nr. 1, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 618, l. 50; 1938 m. gruodžio 12 d. Kariuomenės vado slaptas įsakymas Nr. 29, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 627, l. 40b.

¹⁰² Didieji kariuomenės manevrai, *Kardas*, 1938, Nr. 18, p. 414.

¹⁰³ Mitkiewicz L., 2002, p. 111-113.

¹⁰⁴ Sargailis V., *Lietuvos kariuomenė...*, 1998, p. 56-57; Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos – Sovietų Sąjungos savitarpinės pagalbos sutartis, *VŽ*, Nr. 669, 1939 10 17.

¹⁰⁵ 1939 m. spalio 31 d. Kariuomenės Štabo viršininko slaptas skubus raštas Karo Butų viršininkui Nr. 39062, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 252.

¹⁰⁶ 1938 m. spalio 19 d. Kariuomenės Tiekimo valdybos viršininko raštas kariuomenės tarnybų viršininkams Nr. 1760, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 475, l. 86.

mokymo ir pasitobulinimo kursai¹⁰⁷. Bet pasikeitusi tarptautinė padėtis vertė dar labiau susirūpinti būsimųjų karininkų ir karių mokymu. Taip pat išigyjant naujų ginklų ar technikos, natūralu, kad reikėjo paruošti ir karius, rengti jiems papildomus mokymo kursus.

1935 m. liepos 3 d. išleistas „Pirmojo Lietuvos Prezidento Karo mokyklos statutas“, kuris prailgino mokymo trukmę nuo dviejų iki trijų metų ir numatė mokymus pradėti nuo praktikos kariuomenės dalyse¹⁰⁸. Šis mokymo trukmės pakeitimas buvo padarytas atsižvelgus į kitų valstybių patirtį ir norint geriau paruošti savus kadrus, nenusileidžiančius užsienio karo mokyklų karininkams. Taip pat prailgintas stažas kariuomenės dalyse, kad kariūnai įgautų daugiau praktikos, bei labiau suprastų eilinių kareivių, kai jam bus duodami įsakymai. Panašiu principu buvo suintensyvintas ir aspirantų mokymas¹⁰⁹.

Perėjus prie ilgesnio mokymo sudarytos naujos programos, leidusios pagerinti kiek apleistą kariūnų ir aspirantų fizinį lavinimą. Karinė vadovybė susirūpino fizišku auklėjimu ne tik pačioje kariuomenėje, bet ir Karo mokykloje. Čia jis priskirtas prie pirmaeilų dalykų. Nauja fizinio lavinimo programa numatė platesnį kursą ir egzaminus šiam dalykui. Taip pat pradėtas kariūnų parengimas fizinio lavinimo instruktoriaus darbui¹¹⁰.

Toks kariūnų mokymo trukmės prailginimas turėjo neišvengiamai paskatinti karininkų trūkumą besiplečiančiai kariuomenei, kas buvo jaučiama jau keletą pastarųjų metų. Taip pat skaudžiai atsiliepė ir dalies gabių karininkų paleidimas į atsargą po birželio karininkų pučo¹¹¹. 1934 m. pabaigoje kariuomenėje buvo apie 1 360 karininkų. Papildyti tikrosios tarnybos kadro gretas, 1935 m. liepos 3 d. Karo mokykloje įvesti ats. jaun. leitenantų dešimties mėnesių kursai. Sekančiais metais neskaitant ats. karininkų, jau buvo išleistos dvi tikrosios tarnybos karininkų laidos. 1939 m. iki mobilizacijos paskelbimo karininkų skaičius karu su pašauktaisiais karo pratimų pasiekė 1 747¹¹².

Įsibėgėjant kariuomenės reorganizacijai ir išigyjant naujos ginkluotės buvo reikalinga paruošti reikalingą personalą bei patobulinti karių žinias. Numatyta steigti daug įvairių kursų besitęsiančių nuo kelių savaičių iki dviejų metų. Karininkams: zenitinės artilerijos, kulkosvaidžių ir automatinų pabūklų, lydimųjų pabūklų, aviacijos pilotų ir žvalgų, aviacijos technikos, inžinerijos kursai. Puskarininkiams ir eiliniams: aviacijos mechanikų, lakūnų, fizinio lavinimo, kepėjų, arklių kaustymo bei kitokie kursai prie divizijų ir pulkų štabų. Civiliams numatyti karinio rengimo kursai

¹⁰⁷ Puzinavičius B., Karininkų rengimo ir kvalifikacijos kėlimo sistema tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje, p. 123-126.

¹⁰⁸ Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos statutas, *VŽ*, Nr. 487, 1935 07 03.

¹⁰⁹ Pasikalbėjimas su kariuomenės vadu gen. št. pulk. Raštikiu, *Kardas*, 1935, Nr. 12, p. 256; Žigaras F., Lietuvos karo mokyklos istorija 1919-1940 m., *Kariūnas*, 2007, Nr. 1, p. 30-31.

¹¹⁰ Ltn. Sakalauskas, Fiziškas auklėjimas karo mokykloje 1919-1939, *Kariūnas*, 1939, Nr. 2, p. 142-143.

¹¹¹ Pasikalbėjimas su kariuomenės vadu gen. št. pulk. Raštikiu, *Kardas*, 1935, Nr. 12, p. 257; Žigaras F., Lietuvos karo mokyklos istorija 1919-1940 m., *Kariūnas*, 2007, Nr. 1, p. 28.

¹¹² Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920-1939 m., p. 166, 171; Atsargos jaunesniųjų leitenantų kursų įstatymas, *VŽ*, Nr. 487, 1935 07 03; Ir vėl 343 jauni vadai parengti karui, *Kariūnas*, 1936, Nr. 24_25, p. 371.

pradinių mokyklų mokytojams, taip pat šaulių būrių vadų kursai¹¹³. O naujai įkurtose dirbtuvėse Linkaičiuose stažą atlikdavo kariūnai ir aspirantai, kurie buvo paskirstyti po įvairius skyrius¹¹⁴.

Susirūpinta ir dėl svetur rengiamų LK karininkų. Jau 1934 m. pabaigoje buvo iškeltas klausimas, ruošti įvairių tarnybų specialistus savo karo mokyklose. Visų pirma taupumo sumetimais, nes užsienio mokslams skiriamos stipendijos gerokai didesnės nei Lietuvoje. O antra, kad savoje aplinkoje ir savo turimomis priemonėmis paruoštas karininkas yra daug naudingesnis kariuomenei¹¹⁵. Todėl imta plėsti Vytauto Didžiojo karininkų kursus, steigiant naujus skyrius. 1938 m. gruodžio 10 d. šie kursai prilyginami aukštajai Karo mokyklai. Čia veikė generalinio štabo, intendantų ir kiti aukštojo karo mokslo skyriai¹¹⁶. Į užsienį siunčiami tik tokių specialybių karininkai, kurių Lietuvoje dar nebuvo ruošiama. Taip pat po vieną karininką išsiunčiama į geriausias užsienio karo akademijas sekti karinio mokslo naujienas, o grįžus jas pritaikyti Lietuvoje¹¹⁷. O užmezgus santykius su Lenkija buvo pasikeista stažuotojais kariuomenėse¹¹⁸.

1935 m. užsienyje buvo dešimt KAM karininkų stipendininkų ir numatyta komandiruoti naujai dar penkis karininkus. Dalis jų tęs mokslus ir sekančiais metais¹¹⁹. 1936 m. numatyta išsiųsti į Prancūziją, Angliją, Austriją, Latviją ir JAV 26 karininkus, mokyti kavalerijos, aviacijos, technikos, artilerijos, sanitarijos, veterinarijos ir kitose mokyklose. Mokymosi trukmė nuo pusės iki penkerių metų¹²⁰. Kariuomenės vadovybė buvo gavusi siūlymų siusti karininkus į Sovietų Sąjungos ir Italijos karo mokyklas, tačiau dėl žemo mokymo lygio atsisakyta¹²¹.

Ruošiant būsimąją kariuomenę buvo atkreiptas dėmesys ir į bendrojo lavinimo mokyklas. Karinis rengimas aukštesnėse ir vidurinėse mokyklose įvestas jau 1929 m. tačiau jis buvo vykdomas tik informacijos tikslu - nenumatytas įstatymiškai, egzaminai nelaikomi ir dalykas neįrašoma į atestatą. 1935 m. susirūpinta karinio parengimo lygiu, nes daugelio abiturientų, pašauktų atlikti karinės prievolės, prasta fizinė būklė parodė, kad fizinis ir karinis mokymas yra per silpnas¹²². Situaciją iš dalies taisyti buvo pradėta dar 1934 m. organizuojant Aukštuosius kūno kultūros kursus, skirtus parengti aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų kvalifikuotiems karinio rengimo

¹¹³ 1935 m. liepos mėn. Kariuomenės štabo I skyriaus rašto priedas Nr. 4, Numatomi 1936 m. steigti kursai, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 135, l. 46.

¹¹⁴ 1939 m. liepos 7 d. Ginklavimo viršininko slapta raštas Gamybos skyriaus viršininkui Nr. 310, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 434, l. 132.

¹¹⁵ 1934 m. lapkričio 30 d., Krašto Apsaugos ministro gen. ltn. P. Šniukštos raštas Ministrui pirmininkui Nr. 4836, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 406, l. 28; Kariuomenės vado gen. št. plk. Raštiko kalba pasakyta Vytauto Didžiojo Karininkų kursų klausytojų išleistuvėse, *Kardas*, 1937, Nr. 13, p. 302.

¹¹⁶ Vytauto Didžiojo Aukštosios Karo mokyklos įstatymas, *VŽ*, Nr. 627, 1938 12 10.

¹¹⁷ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 361.

¹¹⁸ Mitkiewicz L., 2002, p. 242.

¹¹⁹ 1935 m. liepos mėn. Kariuomenės štabo I skyriaus rašto priedas Nr. 1, 1935 m. Krašto Apsaugos Ministerijos stipendininkų esančių užsieny sąrašas, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 135, l. 43.

¹²⁰ 1935 m. liepos mėn. Kariuomenės štabo I skyriaus rašto priedas Nr. 2, Numatomų 1936 m. komandiruoti į užsienį karininkų stipendininkų sąrašas, Ten pat, l. 44.

¹²¹ Paulauskas H., *Lietuvos kariuomenės brigados generolas ministras pirmininkas Jonas Černius*, Vilnius, 2006, p. 73.

¹²² 1935 m. kovo 6 d. Kariuomenės vado slapta raštas Švietimo ministrui Nr. 9351, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 896, l. 10; Adm. mjr. Narušis, Ugdyme tautoje karišką dvasią, *Kardas*, 1935, Nr. 13, p. 280-281.

pedagogams. Čia dėstyta pedagogika, medicina, fizinio bei karinio parengimo dalykai, o mokslai trukdavo dvejus metus. 1938 m. Vytauto Didžiojo universitete įsteigus fizinio auklėjimo katedrą kursai uždaryti. Šioje katedroje karinį parengimą praeidavo ir dalis humanitarinio fakulteto studentų¹²³.

KAM ir Švietimo ministerija netrukus parengė naują karinio rengimo programą bendrojo lavinimo mokykloms. Pagal ją buvo stengiamasi mokiniams dėstyti mažiau teorijos ir rodyti daugiau praktinių pavyzdžių. Programą sudarė: rikiuotės, kautynių veiksmų, lauko, igulos, vidaus tarnybų statutų, drausmės statuto, ginklų pažinimo, karo topografijos ir šaudybos dalykų mokymas. Po mokyklų pertvarkos 1936 m. imta steigti vis daugiau karinio rengimo būrelių, kuriuose moksleiviai galėjo pagilinti karines žinias¹²⁴.

1936 m. įvesti privalomieji mokinių kariniai manevrai, per kuriuos atliekami žygiai su apranga, postovis ir jo apsauga bei žvalgomojo patrulio veiksmai. Prireikus pagelbėdavo LŠS arba vietos komendantai¹²⁵. Per pratimus mokiniai pasidalija į dvi grupes (mėlynuosius ir raudonuosius), vykdo jiems paskirtas užduotis, o baigus su vadovu aptaria atliktus manevrus ir išnagrinėja padarytas klaidas. Pratimai mokiniams palikdavo gerą įspūdį ir buvo itin mėgstami¹²⁶.

Nuo 1936 m. susirūpinta kariniu rengimu ir pradžios mokyklose. Iki šiol šis dalykas čia nebuvo privalomas ir karinis mokymas kai kur vykdavo tik atskirų mokytojų iniciatyva. Nors pradžios mokyklų mokytojų keturių savaitių karinio parengimo kursai vykdomi jau nuo 1929 m. Dalis mokinių baigusiujų pradžios mokyklas, toliau nebesimokydavo ir neturėjo jokių karinio auklėjimo pagrindų¹²⁷. Tas nebuvo naudinga bendram valstybės kariniam pasirengimui, todėl tapo reikalinga jau pradžios mokyklose įvesti privalomą karinį auklėjimą.

Kariuomenės vadovybė Švietimo ministerijai siūlė savo šešerių metų programos projektą, kuriame numatė lietuvių kalbos, krašto mokslo, istorijos, geografijos, muzikos ir fizinio lavinimo dalykus¹²⁸. Taip pat iškeltas ir vadovėlių atnaujinimo klausimas, karinio rengimo produktyvumui pagerinti, siūloma juos peržiūrėti ir papildyti karinio auklėjimo medžiaga¹²⁹. Praktiniam susipažinimui su karišku gyvenimu ir ginkluote buvo organizuojamos mokinių ekskursijos į

¹²³ Aukštųjų kūno kultūros kursų statutas, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 896, l. 70; Ažubalis A., Kazlauskaitė-Markelienė R., Žilėnienė V., 2009, p. 11-13, 144.

¹²⁴ Ten pat, p. 13-16, 26.

¹²⁵ Ten pat, p. 23.

¹²⁶ 1936 m. rugsėjo 2 d. Gruzdžių aukštesniosios gyvulininkystės mokyklos direktoriaus raštas kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriui, *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 194, l. 288.

¹²⁷ 1936 m. balandžio 22 d. Krašto apsaugos ministro inž. plk. S. Dirmanto ir kariuomenės vado gen. št. plk. S. Raštikio raštas Švietimo ministrui Nr. 16298, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 896, l. 23; Ažubalis A., Kazlauskaitė-Markelienė R., Žilėnienė V., 2009, p. 70-74.

¹²⁸ 1936 m. balandžio 22 d. Krašto apsaugos ministro inž. plk. S. Dirmanto ir kariuomenės vado gen. št. plk. S. Raštikio raštas Švietimo ministrui Nr. 16298, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 896, l. 24-29.

¹²⁹ 1936 m. sausio 2 d. plk. J. Šarausko raportas Kariuomenės štabo viršininkui Nr. 15002, *LCVA*, f. 929, ap. 6, b. 194, l. 1.

kariuomenės dalinius. Iš dalies kompensuojamos kelionės išlaidos, nakvynė kareivinėse ir maisto davinys¹³⁰.

Kalbant apie aukštąsias mokyklas, tai karinis rengimas čia buvo visiškai apleistas iki reformų¹³¹. Studentams Vytauto Didžiojo universitete karinio rengimo paskaitos įvestos tik 1938 m. spalio mėn. Per šias paskaitas humanitarinio fakulteto studentai turėjo išklausyti keturių valandų trukmės kursą, gauti įskaitas ir išlaikyti egzaminus. Paskaitas skaitė gen. št. mjr. Vytautas Bulvičius. Kursai buvo skirti vyrams ir moterims, taip pat juose savo noru dalyvaudavo ir kitų fakultetų studentai¹³². Nuo 1937 m. universitete buvo įsteigta šaudymo grupė, kurioje šaudymo pratimus atlikti galėjo visi studentai bei studentės, o prieš vasaros atostogas dalyvauti rungtynėse¹³³.

Apibendrinant galima pasakyti, kad mokymo srityje daug nuveikta dar vadovaujant gen. P. Kubiliūnui, bet aukšto lygio pasiekti nepavyko. Pradėjus modernizuoti kariuomenę, ypač pasireiškė mokymo priemonių trūkumas. Tai visų pirma kariniai statutai, kurių aiškiai trūko arba jie buvo pasenę. Imtasi atnaujinti mokymo priemones, programas visoms kariuomenės rūšims ir tarnyboms. Pradėtas intensyvus praktinis pasiruošimas štabuose ir poligone. Įvesti „Karo žaidimai“ vyresniesiems karininkams, kuriuos organizavo pats div. gen. St. Raštikis, ir kasmet pradėti rengti didieji rudens manevrai, įtraukiantys visas kariuomenės rūšis, ats. karius bei LŠS. Užsienio valstybių pavyzdžiu Karo mokykloje prailgintas ir suintensyvintas mokymas. Buvusį karininkų trūkumą imta šalinti įvedant papildomus kursus ats. karininkams. Mokyklose karinį parengimą pradėta planingai tvarkyti tik nuo vyresniųjų klasių, o vėliau tuo susirūpinta ir pradinėse mokyklose. Studentų kariškas mokymas įvestas vėliausiai, nebuvo stipriai išplėtotas ir vyko tik viename fakultete.

¹³⁰ Ažubalis A., Kazlauskaitė-Markelienė R., Žilėnienė V., 2009, p. 17-18.

¹³¹ Ats. j. ltn. K. Damašius, Stud. ats. kar. korp. „Ramovės“ kariškoji propaganda, *Kardas*, 1935, Nr. 1, p. 17.

¹³² Universitete pradėta dėstyti karinis rengimas, *Kardas*, 1938, Nr. 20, p. 468.

¹³³ Kariškos propagandos darbai, *Kardas*, 1937, Nr. 9, p. 221.

5. KARIUOMENĖS PERGINKLAVIMAS 1934 – 1940 M.

Kariuomenės apginklavimas buvo vienas opiausių reformų klausimų. Lietuva iki 4 deš. antros pusės beveik neturėjo savo karinės paskirties gamybos ir buvo priklausoma nuo užsienio tiekėjų. Ginklai, amunicija ir visa karinė technika reikalavo milžiniškų finansinių išteklių, kurių vis dar stokota po praėjusios ekonominės krizės. Iki 1935 m. kariuomenės ginklavimas vyko labai nepastoviai, todėl susidariusi padėtis buvo gana komplikuoja. Atkūrus nepriklausomybę ginklai buvo perkami, kur tik papuldavo, todėl turėta rusų, vokiečių, anglų, prancūzų ir kitokios gamybos ginkluotės¹³⁴. Ko pasėkoje pasireiškė didelis ginklų modelių ir jų kalibrų skirtumas, kurį reikėjo būtinai panaikinti¹³⁵. Taip pat jaučiamas ginklų, šaudmenų, technikos, intendantūros ir kito karinio turto trūkumas. 1935 m. ginklais ir intendantūros turtu kariuomenė buvo aprūpinta kiek daugiau nei 50 proc. Karo sanitarijos įstaigos aprūpintos visiškai nepatenkinamai, o karo veterinarijos ir karo butų – pakenčiamai. Todėl pagal naujai parengtą reformų planą nuspręsta būtiniausius trūkstamus ginklus pirkti užsienyje, šaudmenis, lengvuosius ginklus ir kitą įmanomą karinį turtą gamintis Lietuvoje, o senus, netinkamus ar skirtingų kalibrų ginklus parduoti¹³⁶.

Visais su ginkluote susijusiais reikalais tuo metu rūpinosi Ginklavimo valdyba, tiesiogiai pavaldį Tiekimo valdybos viršininkui. Pagal priimtą septynerių metų reformų planą, kasmet nepaprastosioms išlaidoms skiriama po 25 mln. Lt. Šias išlaidas daugiausia ir turėjo sudaryti būtent naujos ginkluotės įsigijimas¹³⁷. Pagal Ginklavimo valdybos nepaprastąją sąmatą, jau 1935 m. naujiems ginklams įsigyti ir esamiems sutvarkyti buvo išleista apie 18,8 mln. Lt¹³⁸. 1936 m. nuspręsta, kad būtina trumpinti kariuomenės apginklavimo terminus ir pavesta Finansų bei Užsienio reikalų ministerijai ieškoti užsienyje kreditų ginklavimo reikalams¹³⁹. Viena iš tokių užsienio šalių galėjo tapti Prancūzija, kurioje buvo perkama didelė dalis ginkluotės, todėl rūpintis gauti tam tikrų kreditavimosi lengvatų atsiskaitant už įsigyjamą turtą arba net ir piniginę paskolą¹⁴⁰. Vėliau gavus iš prancūzų konkretų pasiūlymą Finansų ministerija atsisakė imti paskolą ginklams pirkti¹⁴¹.

Nagrinėjamu laikotarpiu Europoje padėtis darėsi vis labiau įtempta, jaučiama artėjančio karo baimė. Daugelis valstybių susirūpino savo saugumu. Prasidėjęs ginklavimosi bumas paskatino neatsilikti ir Lietuvos. Istoriko Jono Vaičenonio teigimu iki 1935 m. ginklavimo srityje daugiausia

¹³⁴ Raštikis S., *Lietuvos likimo...*, 1982, p. 264.

¹³⁵ Lesčius V., *Lietuvos kariuomenės...*, p. 196.

¹³⁶ 1935 m. lapkričio 20 d. Kariuomenės Tiekimo viršininko slaptas asmeniškasis raštas Kariuomenės štabo viršininkui Nr. 206, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 173; Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 328.

¹³⁷ Lesčius V., *Lietuvos kariuomenės...*, p. 196.

¹³⁸ 1936 m. vasario 7 d. Kariuomenės Ginklavimo viršininko slaptas raportas kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 143, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 68.

¹³⁹ 1936 m. birželio 11 d. vykusio Valstybės Gynimo Tarybos posėdžio protokolas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 398, l. 23.

¹⁴⁰ 1936 m. gruodžio 18 d. Kariuomenės Tiekimo viršininko slaptas raštas Nr. 1162, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 168, l. 46.

¹⁴¹ Plk. inž. Birutis S., *Lietuvos kariuomenės ginklavimas*, *Karys*, 1991, Nr. 5, p. 261.

buvo rūpinamasi artilerijos parko atnaujinimu ir sutvarkymu, bet kaip div. gen. St. Raštikis prisimena, iki reformų kariuomenės lauko artilerija buvo sudaryta iš įvairiausių senų rusiškų, angliškų, vokiškų ir prancūziškų pabūklų, kuriems trūko šaudmenų¹⁴². Archyvinių dokumentų analizė leidžia teigti, kad naujųjų artilerijos pabūklų užsakymo sutartys pasirašytos tik 1935 m. t. y. jau prasidėjus kariuomenės modernizacijos reformoms¹⁴³.

Kalbant apie senosios karinės vadovybės ginklų užsakymus reikia paminėti 1935 m., jau prasidėjus reformoms gautus pabūklus. Buvusio Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininko gen. P. Kubiliūno sprendimu D. Britanijoje įsigyti devyni zenitiniai 75 mm pabūklai „Vickers Armstrong“ skirti priešlėktuvinei gynybai¹⁴⁴. Taip pat Šveicarijoje užsakyta 150 vnt. 20 mm „Oerlikon“ pabūklų, skirtų priešlėktuvinei ir prieštankinei gynybai. Šis ginklas Lietuvoje pavadintas „šarviniu automatinu pabūklų“ - Š.A.P. Kariuomenei tokio universalaus ginklo trūko, bet kaip div. gen. St. Raštikis teigė, ginklas nepateisino lūkesčių ir Lietuvos sąlygose nebuvo praktiškas naudoti¹⁴⁵. Todėl 1938 metais buvo nutarta turimus „Oerlikonus“ pakeisti tobulesniais 20 mm pabūklais iš Vokietijos firmos „Bersenwerke“¹⁴⁶. 150 šių modernių ginklų kartu su sviediniais ir jų bei vamzdžių gamybos patentais gauti sekančiais metais jau prasidėjus karui¹⁴⁷. Viso už 8,5 mln. Lt.¹⁴⁸. Tikrasis pabūklų pavadinimas - „2 cm Flak 28“, o mūsų kariuomenėje pavadintas - L.A.P. „lėktuvinis automatinis pabūklų“¹⁴⁹. 1938 m. gruodžio 13 d. svarstant priešlėktuvinių pabūklų pirkimo klausimą, prieita išvados, kad reikėtų įsigyti ir pora baterijų su 40 mm pabūklais, kurie labiau tinka stacionariai objektų apsaugai, (aerodromams, ginklų sandėliams, dirbtuvėms, geležinkelių mazgams, tiltams ir kt.) nei 20 mm pabūklai, tačiau lėšų užteko tik 150 iš 212 planuotų vokiškų 20 mm priešlėktuvinių ginklų¹⁵⁰.

Stiprinant priešlėktuvinę gynybą nuspręsta nupirkti prožektorių ir garso gaudytojų bei parūpinti jiems reikalingą vežti transportą, kuris būtų universalus ir tiktų kitai paskirčiai. 1937 m. vokiečių firmoje „A.E.G.“ užsakyti šeši garso gaudytojai (klausytuvai), dvylika prožektorių bei benzininiai generatoriai tiekti elektros energiją jiems, viso už 754 tūkst. Reicho markių. Užsakyta daug optinių prietaisų (goniometrų, tolimačių, teodolitų, žiūronų) Prancūzijos, Austrijos ir Šveicarijos firmose¹⁵¹.

¹⁴² Vaičėnionis J., *Lietuvos karių...*, 2004, p. 132; Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 328-329.

¹⁴³ 1936 m. vasario 8 d., 1935 metais iš Ginklavimo valdybos nepaprastosios sąmatos atiduoti užsakymai, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 115.

¹⁴⁴ Ten pat, p. 127-128.

¹⁴⁵ Raštikis S., *Lietuvos likimo...*, 1982, p. 266.

¹⁴⁶ 1938 m. vasario 26 d. Karo Tarybos posėdžio protokolas Nr. 35, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 275, l. 1.

¹⁴⁷ Lesčius V., *Lietuvos kariuomenės...*, p. 197.

¹⁴⁸ Pociūnas A., *Lietuvos kariuomenės ginkluotė ir karinė pramonė 1939-1940 metais*, *Mokslas ir technika*, 1993, Nr. 4, p. 30.

¹⁴⁹ Statkus V., 1986, p. 538.

¹⁵⁰ 1938 m. gruodžio 13 m. posėdžiavusios komisijos protokolas, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 242, l. 42.

¹⁵¹ 1936 m. gruodžio 30 d. Karo Tarybos posėdžio protokolas Nr. 36, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 275, l. 3; 1937 m.; Ginklavimo valdybos užsakytų ir gausimų ginklų bei municijos sąrašas, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 361, l. 1-2; 1938 m.

Pertvarkant artileriją nutarta apsisistoti ties prancūziškais pabūklais, taip norint suvienodinti iki tol kariuomenėje vyravusius skirtingus kalibrus, kas labai apsunkino šaudmenų tiekimą. 1935 m. užsakyta 70 prancūziškų 105 mm haubicų su priedais iš firmos „Schneider&Cie“ už 10,1 mln Lt, kuriuos reikėjo sumokėti dalimis iki 1940 m. liepos 1 d. Ten pat užsakytos ir 36 prancūziškos 75 mm lauko patrankos su įvairiais priedais. Užsakymai galutinai įvykdyti tik 1937-1938 m.¹⁵². Vėliau 1938 m. Čekoslovakijoje „Škoda“ gamykloje buvo užsakyta dvylika 105 mm sunkiosios artilerijos patrankų, tačiau Lietuvą 1940 m. pasiekė tik keturios iš jų, o likusios tais pačiais metais buvo vokiečių sulaikytos Eitkūnų geležinkelio stotyje¹⁵³. Vykstant Ispanijos pilietiniam karui (1936-1939) buvo parduota dalis senosios artilerijos ir sviedinių¹⁵⁴. Tai netiesiogiai patvirtina ir rastas archyvinis dokumentas, kuriame skubiai nurodoma iš 2 art. pulko išimti dvylika anglišku 127 mm haubicų ir iš 4 art. pulko dvi vokiškas 77 mm patrankas. Pabūklai su visa amunicija ir priedais buvo ruošiami 1937 m. vasario 18 d. Vyriausybės pasirašytos sutarties vykdymui¹⁵⁵.

Nors turimi „Oerlikon“ pabūklai ir tiko prieštankinei gynybai, jie buvo gana mažo kalibro ir ne visada galėjo pramušti storesnį šarvą. Tobulėjant šarvuotai technikai, mažesnio kalibro pabūklai tapo nebe tokie veiksmingi. Vykstant karams Etiopijoje ir Ispanijoje išryškėdavo ginklų pranašumai bei trūkumai. Ispanijos pilietiniame kare gausiai panaudoti tankai, o juos stabdant efektingai pasirodė būtent „Oerlikon“ tipo 20 mm pabūklai. Pramušamoji galia siekė iki 30 mm šarvo storio. Bet atsiradus sunkiesiems tankams (50 mm šarvų storis) ir matoma aiški tendencija vis geriau apšarvuoti tankus, vertė LK stiprinti savo prieštankinę gynybą¹⁵⁶. 1937 m. pradžioje Kariuomenės štabas pranešė, kad prieštankinių pabūklų pirkimo klausimas yra toks svarbus ir skubus, kad reikalinga imtis visų priemonių šiems ginklams jau artimiausiu laiku įsigyti¹⁵⁷. Svarstant sekančių metų nepaprastą sąmatą ir esant lėšų trūkumui šios rūšies ginklų pirkimui, buvo galima skolintis net iš 1939 m. sąskaitos¹⁵⁸.

1937 m. lapkričio mėnesį Ginklavimo valdybos viršininkas savo raporte Tiekimo valdybos viršininkui pranešė, kad vienintelis būdas artimiausiu metu įsigyti 47 mm prieštankinius pabūklus yra perkant iš Prancūzijos Karo ministerijos arba perkant gamybos patentus iš prancūzų firmos

balandžio 26 d. Ginklavimo viršininko raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 1377, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 396, l. 72.

¹⁵² 1936 m. vasario 8 d., 1935 metais iš Ginklavimo valdybos nepaprastosios sąmatos atiduoti užsakymai, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 115; 1937 m. Ginklavimo valdybos užsakytų ir gausimų ginklų bei municijos sąrašas, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 361, l. 5.

¹⁵³ Bukelevičiūtė D., Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918-1939 metais, Vilnius, 2010, p. 238.

¹⁵⁴ Statkus V., 1986, p. 108, 502.

¹⁵⁵ 1937 m. vasario 15 d. Ginklavimo viršininko slaptas asmeniškasis raštas Kariuomenės Štabo viršininkui Nr. 4107, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 16

¹⁵⁶ Gen. št. plk. lt. Jankauskas, Tankai ir prieštankiniai ginklai Ispanijos kare, *Kardas*, 1939, Nr. 1, p. 6-11; Kpt.

Juškauskas, Prieštankiniai ginklai, *Mūsų žinynas*, 1937, Nr. 11, p. 587.

¹⁵⁷ 1937 m. balandžio 17 d. Kariuomenės Štabo viršininko slaptas asmeniškasis raštas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 35985, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 26.

¹⁵⁸ 1937 m. gruodžio 29 d. Karo Tarybos posėdžio protokolas Nr. 34, *LCVA*, f. 384, ap. 3, b. 451, lapai nesurišti ir nesunumeruoti.

„Schneider&Cie“ ir dalį gamybos atliekant Lietuvoje¹⁵⁹. Tikėtina, kad derybos su prancūzais užsitęsė, nes 1938 m. vasario mėn. Lietuvos karinė vadovybė vėl išskėlė tik šį kart jau skirtingų 45 - 47 mm kalibrų prieštankinių pabūklų įsigijimo klausimą¹⁶⁰. Tais pačiais metais gegužės mėn. Karo Tarybos posėdyje svarstyta šių ginklų gamyba savo dirbtuvėse, bet dėl mašinų sudėtingumo bei siekiamo „mažo objekto“ nuspręsta tokios gamyklos nesteigti ir toliau ieškoti pabūklų pirkti užsienyje¹⁶¹. 1939 m. pradžioje vis dar nebuvo gauta šių ginklų¹⁶². Vokietijai užėmus Lenkiją vyko derybos dėl lenkiškų prieštankinių 37 mm „Bofors“ pabūklų, pagamintų pagal Švedijos patentą¹⁶³. Remiantis tų pačių metų lapkričio mėn. dokumentais jokių kitų stambesnio kalibro ginklų taip ir nebuvo įsigyta. Todėl 20 mm „Oerlikon“ pabūklas išliko pagrindiniu ginklu prieš šarvuočius. 1939 m. planuota pakeisti šio ginklo stovą (lafetą) žemesniu ir taip šaudymą į lėktuvus visiškai nutraukti, paliekant ginklą išimtinai prieššarvinei apsaugai¹⁶⁴.

Ankstesnės karinės vadovybės neužmiršta ir šarvuotoji technika. Dar 1933 m. sudaryta sutartis su D. Britanijos firma „Vickers-Armstrongs Limited“, pagal kurią Lietuvai turėjo pagaminti šešiolika 1933 m. modelio „Vickers-Carden Loyd“ tankečių su amunicija¹⁶⁵. Tanketės pagamintos ir pristatytos tik 1934 m. lapkričio 28 d. Jų techniniai duomenys gerokai pranoko turėtų prancūziškų „Renault FT 17“. Greitis siekė apie 60km/h, šarvų storis 6 – 9 mm, keturi iš jų buvo ginkluoti 7,92 mm „Vickers“ sunkiaisiais kulkosvaidžiais bei su įrengta radijo ryšio įranga. Tai kainavo beveik 1,3 mln. Lt. 1936 m. gegužės 2 d. toje pat britų firmoje užsakyta dar šešiolika tankečių¹⁶⁶. Tik šįkart naujesnio 1935 metų modelio. 1937 m. lapkričio 1 d. jie pristatyti kariuomenei. Naujosios tanketės turėjo storesnį šarvą, ko pasėkoje svoris padidėjo 200 kg ir svėrė 4 t., taip pat galingesnį variklį ir buvo ginkluotos sunkiaisiais „Maksim 08“ 7,92 mm kulkosvaidžiais¹⁶⁷.

1935 m. balandžio 25 d. buvo gauti šeši nauji švediški „Landsverk 181-29/34“ šarvuoti automobiliai, ginkluoti vienu S tipo 20 mm „Oerlikon“ pabūklų ir dviem sunkiaisiais „Maksim 08“ 7,92 mm kulkosvaidžiais. Šarvų storis siekė apie 7 mm, o išvystomas greitis iki 60-70 km/h¹⁶⁸. Buvo bandymų įsigyti ir galingesnės šarvuotos technikos. Dar 1937 m. gegužės mėn. pasirašyta sutartis su Čekijos koncernu „ČKD“ už daugiau kaip 13,5 mln. Čekijos kronų. Koncernas įsipareigojo pagaminti dvidešimt vieną „LTL“ lengvąjį 7,2 t. tanką, ginkluotą vienu 20 mm pabūklų ir dviem kulkosvaidžiais. Bet dėl techninių kliūčių ir Vokietijos okupacijos šie tankai taip ir

¹⁵⁹ 1937 m. lapkričio 6 d. Ginklavimo viršininko slaptas raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 45361, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 76.

¹⁶⁰ 45 mm kalibras buvo tik Sovietų Sąjungos gaminamoje ginkluotėje. 1938 m. vasario 26 d. Karo Tarybos posėdžio protokolas Nr. 35, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 275, l. 1.

¹⁶¹ 1938 m. gegužės 10 d. Karo Tarybos posėdžio protokolas Nr. 36, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 451, l. 13.

¹⁶² Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija, p. 168.

¹⁶³ Rudokas J., 2001, p. 98.

¹⁶⁴ 1939 m. lapkričio 27 d. Nurodymai prieššarvinės apsaugos reikalui, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 470, l. 6-7.

¹⁶⁵ Grigoraitis V., 2009, p. 109.

¹⁶⁶ Ten pat, p. 109-110, 264; *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919 – 1938*, Kaunas, 1939, p. 199.

¹⁶⁷ Grigoraitis V., 2009, p. 114-115; Statkus V., 1986, p. 353.

¹⁶⁸ Grigoraitis V., 2009, p. 95; Statkus V., 1986, p. 347.

nepasiekė Lietuvos¹⁶⁹. Specialiai šiems tankams, Šveicarijoje buvo užsakyti dar 25 tankiniai „Oerlikon“ 20 mm pabūklai, o Čekoslovakijoje 50 „ZB“ kulkosvaidžių bei optikos priemonių¹⁷⁰.

Aviacijos stiprinime svarbūs žingsniai taip pat buvo žengti dar prieš kariuomenės reformas. Lietuva gaminosi savo lėktuvus, garsiausi jų „ANBO“ serijos, kuriuos projektuodavo ir konstruodavo brig. gen. A. Gustaitis. Tačiau kariuomenės reformos neaplenkė ir karo aviacijos. Jos viršininko brig. gen. A. Gustaičio parengtą aviacijos vystymo planą, naujasis kariuomenės vadas 1935 m. sausio 30 d. be pakeitimų įtraukė į kariuomenės modernizacijos planą. Karo aviacijos nepaprastosioms išlaidoms per penkerius metus buvo numatyta 21,4 mln. Lt. Daugiausia išlaidų turėjo būti skirta naujiems lėktuvams įsigyti, jų numatyta 88 įvairios paskirties, daugiausia naikintuvų, taip pat daug atsarginių dalių ir kito reikalingo turto¹⁷¹. Dalis lėktuvu buvo ir toliau konstruojama Lietuvoje. Nuo 1934 iki 1940 metų pagaminta per keturiasdešimt „ANBO“ serijos lėktuvų: trylika „ANBO IV“ artimosios žvalgybos lengvųjų bombonešių, dvidešimt „ANBO-41“ taip pat artimosios žvalgybos lengvųjų bombonešių, dešimt „ANBO-51“ mokomųjų, vienas „ANBO VI“ skirtas treniruotėms ir vienas eksperimentinis lengvasis bombonešis „ANBO VIII“. Koviniai lėktuvai buvo ginkluoti trim arba keturiais „Browning“ 7,92 mm kulkosvaidžiais, galėjo pasiekti 280-340km/h greitį ir panešti 144–200 kg bombų. Naujojo bombonešio „ANBO VIII“ duomenys buvo geresni, bet jo serijinė gamyba taip ir nepradėta¹⁷².

Turėti lietuviškos konstrukcijos lėktuvai negalėjo atlikti visų jiems paskirtų užduočių, todėl nuspręsta papildyti savo aviaciją užsienyje gamintais moderniais naikintuvais. 1936 m. nupirkta keturiolika naujų prancūziškų „Dewoitine D-501L“ naikintuvų, galėjusių pasiekti 360km/h greitį, apginkluoti dviem „Browning“ 7,92 mm kulkosvaidžiais sparnuose¹⁷³. Prancūzijoje šiems naikintuvams užsakyta keturiolika „Hispana-Suiza“ 20 mm aviacinių pabūklų, po vieną kiekvienam lėktuvui¹⁷⁴. 1938 m. D. Britanijoje nupirkta dar keturiolika ypač manevringų naikintuvų „Gloster-Gladiator“. Jie galėjo pasiekti apie 400 km/h greitį ir buvo ginkluoti keturiais 7,92 mm kulkosvaidžiais, po du sparnuose ir korpuse (liemenyje)¹⁷⁵. 1938 m. Prancūzijoje užsakyta keturiolika dar modernesnių naikintuvų „Morane-Saulnier 406“, kurie dėl prasidėjusio karo taip ir nebuvo gauti¹⁷⁶.

¹⁶⁹ Grigoraitis V., 2009, p. 116-118.

¹⁷⁰ Bukelevičiūtė D., 2010, p. 242; 1938 m. gruodžio 2 d. Ginklavimo viršininko slaptas raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 1603, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 396, l. 202; Ginklavimo viršininkui apginklavimo žinios 1939 vasario 1 d., *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 256, l. 7.

¹⁷¹ 1934 m. lapkričio 20 d. Karo aviacijos viršininko slaptas asmeniškasis raportas Vyriausiojo štabo viršininkui Nr. 2559, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 104, l. 7-10.

¹⁷² Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija, p. 168-169; Papečkys E., Neatsakyti ir diskutuoti tarpukario Lietuvos kariuomenės (1938-1940) istoriografijos klausimai, *KA*, Vilnius, 2010, t. 25, p. 385.

¹⁷³ Statkus V., 1986, p. 202-203; Papečkys E., 2010, p. 385.

¹⁷⁴ 1937 m. Ginklavimo valdybos užsakytų ir gausimų ginklų bei municijos sąrašas, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 361, l. 3, 5; Ištrauka iš Karo Tarybos protokolo 1936 m. birželio 3 d. Nr. 27, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 275, l. 6.

¹⁷⁵ Statkus V., 1986, p. 204; Papečkys E., 2010, p. 386.

¹⁷⁶ Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija, p. 168.

1937 m. D. Britanijoje nupirkti du „de Havilland D.H. 89A Dragon Rapide/Dominie“ lėktuvai skirti transportui, ryšiams ir fotografavimui. O 1939 m. lakūnų mokymui įsigyti dar du „AVRO-626“ ir akrobatiniam skraidymui skirti šeši vokiški „Jungmeister“ lėktuvai¹⁷⁷.

Pėstininkų ginkluotėje kaip ir lauko artilerijoje, iki reformų nebuvo vieningų kalibrų. 1935 m. spalio mėn. LK turėjo apie 72 tūkst. įvairių šautuvų, iš jų 55 tūkst. vokiškų, 15 tūkst. anglišių ir 2 tūkst. rusiškų¹⁷⁸. Ir visi jie skirtingų kalibrų, kas daugeliu atžvilgiu buvo nenaudinga. Naujoji kariuomenės vadovybė nusprendė standartizuoti turimus ginklus ir pasirinko Vokietijos

kariuomenėje priimtą 7,92 mm kalibrą, kuris turėtų dominuoti visoje LK ginkluotėje. Buvusio Ginklavimo valdybos karininko plk. Stasio Biručio teigimu seni angliški šautuvai su amunicija sėkmingai parduoti ir nutarta pirkti „Mauser“ modelio šautuvus Belgijos bei Čekoslovakijos ginklų dirbtuvėse¹⁷⁹. Iš Belgijos gamyklos „Fabrique Nationale“ nupirka didžioji dalis naujųjų 1924 m. modelio „Mauser 24L“ sutrumpintų pėstininkų šautuvų su priedais, ten pat 1937 m. užsakyta ir 6 tūkst. „Browning“ 9 mm pistoletų, bei nemažai sunkiųjų „Maksim“ ir aviacinių kulkosvaidžių „Browning“¹⁸⁰. Iš „Českolovenska Zbrojovka“ nupirka 15 tūkst. „Mauser 24L“ šautuvų ir 18,7 mln. šovinių. Ten pat 1935 m. užsakyta 600 ir 1937 m. 1200 lengvųjų kulkosvaidžių „ZB 26“ bei 400 stovų jiems. 1935 m. Suomijoje „Tammerfors Linne-och-Jern Manufacture A. B.“ firmoje užsakyta šimtas švediškų 81 mm „Brandt“ minosvaidžių ir 30 tūkst. sviedinių (minų) jiems¹⁸¹. Minosvaidžiai gauti kitų metų pabaigoje, o 1937 m. užsakyta dar 5 tūkst. sviedinių jiems¹⁸². Tai tik pagrindiniai įsigyti pėstininkų ginklai, buvo pirkti ir daugiau reikalingo turto. Kaip reformų metu keitėsi pėstininkų ginkluotės skaičiai matyti lentelėje.

Lentelė Nr. 3. Pagrindinių pėstininkų ginklų skaičius reformų metu*.

Ginklų pavadinimas	Turėta ginklų kariuomenėje		
	1935 10	1937 11	1940 07
Šautuvai	72 000	132 625	137 500
Pistoletai	3 350	nenurod.	12 000
Lengv. kulkosvaidžiai	2 572	2 509	3 755
Sunk. kulkosvaidžiai	692	813	924

* Lentelė sudaryta remiantis: 1940 m. liepos 1 d. Žinios apie Liet. Liaudies kariuomenės ginklavimą, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 256, l. 9; 1935 m. spalio 28 d. Ginklavimo valdybos Tiekimo skyriaus slaptas asmeniškasis raportas Ginklavimo viršininkui, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 256, l. 42; 1937 m. lapkričio 24 d. Ginklavimo valdybos raštas Kariuomenės štabo IV skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 49.

¹⁷⁷ Ten pat; Statkus V., 1986, p. 203-204.

¹⁷⁸ 1935 m. spalio 28 d. Ginklavimo Valdybos tiekimo skyriaus viršininko raportas Ginklavimo viršininkui Nr. 12157, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 256, l.

¹⁷⁹ Plk. inž. Birutis S., Lietuvos kariuomenės ginklavimas, *Karys*, 1991, Nr. 5, p. 260.

¹⁸⁰ Ginklavimo valdybos gautų 1937 metais ir užsakytų ginklų bei municijos sąrašas, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 361, l. 56-57.

¹⁸¹ 1936 m. vasario 8 d., 1935 metais iš Ginklavimo valdybos nepaprastosios sąmatos atiduoti užsakymai, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 115; Bukelevičiūtė D., 2010, p. 236-238.

¹⁸² Surgailis G., *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas*, Vilnius, 2011, p. 201; 1938 m. spalio 15 d. Ginklavimo viršininko slaptas raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 1539, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 396, l. 174.

Reformų laikotarpiu įsigyta daug naujų sunkvežimių, jų važiuoklių, automobilių ir motociklų skirtų kariuomenės reikmėms¹⁸³. Buvo dedamos pastangos ne tik motorizuoti kariuomenę perkant naujus sunkvežimius ir automobilius, bet ir pakelti visos šalies motorizacijos lygį. 1936 m. Valstybės Gynimo Taryboje priimtas sprendimas skatinti sunkvežimių pirkimą varomą vietiniu kuru (spiritu)¹⁸⁴. 1937 m. sumažinus importo muitus padidėjo įvežamų transporto priemonių ir atsarginių dalių skaičius¹⁸⁵. Taip pat kariuomenės vadovybės ir Susisiekimo ministerijos pastangomis imtas plėsti plentų ir geležinkelių tinklas, bei atskirose Lietuvos vietose dislokuota sukaupta mobilizacinė degalų atsarga¹⁸⁶. Iki 1940 m. birželio 15 d. buvo sukaupta 3 892 t. benzino¹⁸⁷.

Perkant ginkluotę Ginklavimo valdyba susidurdavo su daugeliu vidinių ir išorinių kliūčių, todėl kariuomenės apginklavimas nebuvo visiškai sklandus. Trūko kvalifikuoto personalo, o techniškai išstudijuoti ir palyginti įvairią ginkluotę reikėjo daug laiko, tuo tarpu ir pats užsakymų vykdymas dažnai užsitęsavo nuo pusės iki keleto metų¹⁸⁸. Taip pat ne visus norimus ginklus pavykdavo įsigyti, nors ir buvo dedamos tam didelės pastangos. Būdavo atvejų, kai Finansų ministerija laiku neasignuodavo lėšų ir šitaip sudarydavo kliūtis kariuomenės aprūpinimui¹⁸⁹. Stengiantis kuo labiau sutrumpinti kariuomenės apginklavimo terminus 1936 m. buvo priimta keletas nutarimų Valstybės Gynimo Taryboje. Visų pirma leista KAM sudaryti sutartis iš 1937, 1938, 1939, 1940 m. nepaprastųjų išlaidų sąskaitų, bei dalį lėšų naudoti avansu. Be to nuspręsta visus KAM ginkluotės užsakymus iš užsienio praleisti kaip pirmaeilius Finansų ministerijoje ir Valstybės kontrolėje¹⁹⁰.

Reformų laikotarpiu (1935-1940) ginkluotė pasaulyje pabrango apie 30-50 proc. ir skiriamų biudžeto lėšų nebeužteko numatytam kariuomenės apginklavimui. Jau 1937 m. lapkričio mėn. konstatuota, kad iš septynerių metų perginklavimo plane numatytų 175 mln. Lt., apmokėjus visas skolas liktų tik apie 50 mln. Lt., o 1940 m. kovo mėn. tik apie 7 mln. Lt. Be visa ko 1939 m. rudenį prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas nutraukė ginklų tiekimą iš Vakarų Europos ir Čekoslovakijos, o esant komplikuotiems santykiams su Vokietija ir SSRS, buvo atsargiai žiūrima į ginklų pirkimą šiose šalyse¹⁹¹. Aprūpinti visą kariuomenę moderniais ginklais buvo neįmanoma,

¹⁸³ Grigoraitis V., 2009, p. 264-269.

¹⁸⁴ 1936 m. birželio 11 d. vykusio Valstybės Gynimo Tarybos posėdžio protokolas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 398, l. 23.

¹⁸⁵ Grigoraitis V., Lietuvos kariuomenės technika: sunkvežimiai, *KA*, Vilnius, 2000, t. 16, p. 172-173.

¹⁸⁶ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 531.

¹⁸⁷ Pociūnas A., Lietuvos kariuomenės ginkluotė ir karinė pramonė 1939-1940 metais, *Mokslas ir technika*, 1993, Nr. 4, p. 31.

¹⁸⁸ 1937 m. vasario 6 d. Ginklavimo viršininko raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 20920, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 317, l. 1.

¹⁸⁹ 1936 m. kovo 24 d. Kariuomenės Vado slaptas asmeniškasis raportas Krašto Apsaugos ministrui Nr. 7409, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 168, l. 8.

¹⁹⁰ 1936 m. birželio 11 d. Valstybės Gynimo Tarybos posėdžio protokolo nuorašas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 398, l. 23.

¹⁹¹ Lesčius V., Lietuvos kariuomenės..., p. 200-202; 1937 m. lapkričio 6 d. Ginklavimo viršininko slaptas raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 45361, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 76.

todėl kažko reikėjo atsisakyti ir pasirinkti tai kas reikalingiausia. Brg. gen. K. Musteikis prisimena kaip reformų eigoje nutarta nebepirkti „Škoda“ fabrike užsakytų sunkiosios art. pabūklų. O 1935 m. suformuotas Lietuvos karinis laivynas, kaip labai brangi kariuomenės rūšis, taip ir nesusilaukė didesnio dėmesio¹⁹². Puiki paspartis Ginklavimo valdybai buvo pajamos iš Ginklų fondo ir už parduotus nereikalingus ginklus. Viename iš šių gautų lėšų panaudojimo projektų buvo numatyta beveik 20 mln. Lt. išleisti naujiems ginklams pirkti ir gaminti¹⁹³.

1939 m. rugsėjo mėn. Lenkijai pralaimėjus karą, dalis jos kariuomenės internuota Lietuvoje. Taip internuotųjų atsinešta ginkluotė buvo paimta ir perduota LK. Iš viso priskaičiuota 4 354 įvairaus kalibro vokiški, prancūziški, angliški, austriški, rusiški, lenkiški šautuvai ir karabinai, 58 įvairių sistemų lengvieji kulkosvaidžiai, 60 įvairių sunkiųjų kulkosvaidžių, 9 minosvaidžiai „Brandt“ 81 mm, 9 pistoletai–kulkosvaidžiai, 5 prancūziškos 75 mm patrankos, 6 priešlėktuviniai 40 mm „Bofors“ pabūklai¹⁹⁴. Taip pat daug susisiekimo, ryšio, optikos ir kitų priemonių bei amunicijos. Daugelis ginklų buvo pasenę ir prastos būklės¹⁹⁵. Visa paimta ginkluotė ir šaudmenys įvertinti–717 323, 50 Lt¹⁹⁶.

Apibendrinus galima pasakyti, kad naujoji karinė vadovybė ėmėsi ryžtingai taisyti buvusias kariuomenės apginklavimo spragas. Visų pirma pradėtas kalibrų suvienodinimas art. ir pėst. ginkluotėje. Vokiškas „Mauser“ 7,92 mm kalibras tapo dominuojantis daugelyje kariuomenės rūšių. Artilerija papildyta prancūziškomis haubicomis ir patrankomis. Susirūpinta priešlėktuvine bei prieštankine apsauga ir įsigyta modernių ginklų. Atnaujintas šarvuočių parkas ir užsienyje nupirkti modernūs naikintuvai, kurie papildė turimus lietuviškus „ANBO“ lėktuvus. Artėjant karui apginklavimas tapo sudėtingesnis dėl pakilusių kainų ir tarptautinės įtampos stiprėjimo. Todėl dalis užsakytos ginkluotės nepasiekė Lietuvos ir kariuomenės perginklavimo planas ėmė strigti.

¹⁹² Musteikis K., 1970, p. 68-69.

¹⁹³ Gautų už parduotus ginklus 1936-37 metais ir iš ginklų fondo 1937 m. lėšų panaudojimo planas, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 120.

¹⁹⁴ 1940 m. balandžio mėn. Internuotųjų bendras ginklų sąrašas, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 433, l. 3-15.

¹⁹⁵ Surgailis G., Internuotieji Lenkijos kariai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais (1939 09-1940), *KA*, Vilnius, 2000, t. 16, p. 190.

¹⁹⁶ Strelcovas S., *Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai Lietuvoje 1939-1940 metais*, Šiauliai, 2010, p. 27.

6. KARINĖS PRAMONĖS VYSTYMAS LIETUVOJE 1934–1940 M.

Kaip jau buvo minėta nepriklausomoje Lietuvoje karinės pramonės, galėjusios gaminti ginklus kariuomenei neturėta. O vykdytus gamybos darbus būtų galima pavadinti tik karo pramonės užuomazgomis. Viskas prasidėjo dar nuo Nepriklausomybės kovų, kai aptarnauti ką tik susikūrusios kariuomenės poreikius, buvo įkurtos pirmosios dirbtuvės Kaune, kurios užsiimdavo tik ginklų remontu, surinkinėjimu, valymu ir kitais smulkiais darbais. Turėti tik primityvus įrankiai palikti pasitraukus svetimoms kariuomenėms. Pamažu dirbtuvės plėtėsi, persikėlė į naujas patalpas, gausėjo darbuotojų etatų ir atliekamų darbų skaičius¹⁹⁷. 1924 m. pagaminta 540 vežimų, 200 rogių ir 50 lauko virtuvių, sekančiais metais pradėta surinkinėti ir gaminti šovinius, 1931 m. dujokaukes, 1932 m. šautuvų, o 1933 m. kulkosvaidžių vamzdžius. 1930 m. Kauno dirbtuvėse jau veikė medžio, mechanikos, rankinių ginklų, artilerijos pabūklų remonto, transporto priemonių, suvirinimo skyriai ir kalvė¹⁹⁸. Iki reformų buvo atliekami šautuvų, kulkosvaidžių, artilerijos pabūklų ir kiti remonto darbai. Gaminamos įvairios transporto priemonės, pirmagaliai pabūklams, vežimėliai kulkosvaidžiams, balnų korpusai, lovos kareivinėms ir kt.¹⁹⁹. Taip pat surenkami lietuviškos konstrukcijos lėktuvai.

Vystyti savo karinę pramonę mintis kilo dar iki div. gen. St. Raštikio reformų, kai buvo svarstomas esamų dirbtuvių išplėtimo klausimas²⁰⁰. Nors Kauno Artilerijos dirbtuvės 1936 m. pr. buvo gana pajėgios ir turėjo 350 darbininkų bei apie 5 mln. Lt. užsakymų iš KAM, to neužteko numatytam septynerių metų kariuomenės perginklavimo planui įvykdyti. Ekonominiu atžvilgiu buvo reikalinga kuo daugiau gamybos organizuoti savame krašte ir kas neįmanoma greitu laiku pagaminti, tik tai pirkti užsienyje. Čia ir iškilo naujų dirbtuvių reikalingumo klausimas, kurios ne tik sutaupyti ginklavimui skirtas lėšas, bet ir pakeltų šalies ūkį, bei įdarbintų ir paruoštų savus specialistus. Konstatuota, kad Lietuvos darbininkai, o ypač jaunieji, baigę amatų mokyklas nenusileidžia kitų kraštų darbininkams²⁰¹. Todėl dėl reikalingo personalo ir jo paruošimo karo pramonei neturėtų kilti problemų.

Dar 1931 m. buvo abejonių ar verta plėsti Kaune esančias dirbtuves. Manyta, kad geriau būtų naujas dirbtuves statyti kitoje vietoje, ne miesto teritorijoje²⁰². Konkretūs veiksmai ta linkme padaryti tik 1934 m. Svarstant Artilerijos dirbtuvių perkėlimo klausimą, tų pačių metų spalio

¹⁹⁷ Liekis A., 2002, p. 1002-1003.

¹⁹⁸ Rudokas J., 2001, p. 75.

¹⁹⁹ 1936 m. vasario 26 d. Ginklavimo viršininko paaiškinimas prie raporto Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 182, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 100.

²⁰⁰ Rudokas J., 2001, t. p. 76.

²⁰¹ 1936 m. vasario 26 d. Ginklavimo viršininko paaiškinimas prie raporto Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 182, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 100-101.

²⁰² Rudokas J., 2001, p. 76.

mėnesį buvo apžiūrėtos skirtingos vietovės Radviliškio, Linkaičių, Kuršėnų ir Meškuičių apylinkėse. Priimtinausias pasirodė Linkaičių rajonas, kuriame buvo tinkama vieta statybai, reikalinga infrastruktūra ir mažai apgyvendinta, miškinga teritorija²⁰³. Dar iki naujos vietovės parinkimo buvo parengtas ir kariuomenės štabui 1934 m. liepos 11 d. pristatytas būsimų dirbtuvių išvystymo projektas, kuriame numatyta 19,5 mln. Lt. sąmata. Tai rodo, jog jau ankstesnės karinės vadovybės buvo žengti žingsniai karo pramonės kurime. Sekančiame 1935 m. sausio mėn. pateiktame projekte be chemijos skyriaus, numatyta 15,7 mln. Lt, ir tų pačių metų gruodžio 19 d. pateiktame penkerių metų Linkaičių dirbtuvių išvystymo plane numatyta 17,85 mln. Lt. statyboms, mašinoms ir įrengimams²⁰⁴. Remiantis Karo Tarybos nutarimu, iki metų galo turėjo būti patvirtintas Linkaičių dirbtuvių planas²⁰⁵.

1935 m. gruodžio 16 d. įvyko dalies jau suprojektuotų pastatų statybų varžytinės, tačiau kitų metų pradžioje darbai dar nebuvo pradėti. 1936 m. vasario 26 d. Ginklavimo valdyba parengė platų „Artilerijos Dirbtuvių Linkaičiuose organizavimo projektą“, kuriame buvo pristatytas būsimų darbų pajėgumas, pastatų dislokacijos planas, jų statybos 1936 m. sąmata, 1936 m. mašinų pirkimo sąmata ir kiti priedai. Projekte numatyta jau 1936 m. pabaigoje paleisti 7,92 mm ir 20 mm šovinių, o 1937 m. vasarą artilerijos sviedinių gamybą. 1936 m. statybai, mašinoms ir žaliavoms numatyta 9,9 mln. Lt. Visos numatytos išlaidos siekė apie 20 mln. Lt.²⁰⁶

Ilgą laiką Ginklavimo valdyboje sudarinėti įvairūs dirbtuvių statybų projektai ir pristatinėjami Vyriausybei, tačiau juos rengiant kariuomenėje dar nebuvo nustatyta nei karo etatų normų, nei joms skirtų ginklų sąrašų, kas apsunkino šių sąmatų tikslų parengimą. Todėl tikėtina jie ir nebūdavo patvirtinami, nes kariuomenės štabo vadovybė negalėjo pareikšti pagrįstos nuomonės šiuo klausimu. 1935 m. viduryje nustačius šaudmenų normas buvo galima bent jau apytiksliai nustatyti ginklų ir šaudmenų kiekį bei parengti naują sąmatą, neviršijančią bendros šiam reikalui skirtos sumos²⁰⁷. Situaciją apsunkino ir Finansų ministerijos laiku neassignuota kariuomenės reikalams skirta suma, kuri sutrukdė nepaprastosios sąmatos realizavimą ir net Kauno dirbtuvėse vykdomos gamybos vėlavimus. Nepagamintas planuotas kiekis dujokaukių, vežimėlių, šovinių, nesutvarkyti artilerijos pabūklai ir netransformuoti sunkieji kulkosvaidžiai. Šiose dirbtuvėse pastebėtas ir per lėtas darbo tempas, dirbama viena, o daugiausia dviem pamainomis. Taip pat

²⁰³ 1934 m. lapkričio 12 d. Ginklavimo viršininko slaptas raportas Tiekimų viršininkui Nr. 1665, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 231, l. 1.

²⁰⁴ 1935 m. gruodžio 19 d. Artilerijos Dirbtuvių Linkaičiuose išvystymo planas, Ten pat, l. 6-7.

²⁰⁵ 1935 m. spalio 14 d. Karo Tarybos posėdžio protokolo ištrauka Nr. 12, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 275, l. 10.

²⁰⁶ 1936 m. vasario 26 d. Ginklavimo viršininko slaptas asmeniškasis raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 182, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 84-87, 91b, 119.

²⁰⁷ 1936 m. vasario 26 d. Ginklavimo viršininko paaiškinimas prie raporto Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 182, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 101.

gaminami mažesnės svarbos gaminiai, tokie kaip lovos, spintelės, dėžės, kuriuos būtų galima užsakinėti, bet kuriose dailidžių ar šaltkalvių dirbtuvėse²⁰⁸.

1936 m. kovo 6 d. vykusiame Karo Tarybos posėdyje pagaliau pritarta įrengti dirbtuves, kuriose bus gaminama amunicija pėstininkų šautuvams, 20 mm pabūklams „Oerlikon“, minosvaidžiams „Brandt“ ir artilerijos pabūklams. Taip pat numatyta, kad dirbtuvių įrengimo išlaidos neturi viršyti bendros 7 mln. Lt. sumos.²⁰⁹ Plk. St. Raštikis 1936 m. kovo 24 d. slaptame raporte Krašto apsaugos ministrui reiškė nepasitenkinimą artilerijos dirbtuvių Linkaičiuose darbų organizavimu ir stipriu jo vėlavimu. Siūlė uždrausti atskiriems Tiekimo valdybos pareigūnams, be kariuomenės vado žinios daryti užsakymus ir sugriežtinti kariuomenės vadovybės reikalavimų vykdymo kontrolę, o numatytas dirbtuvių įrengimo išlaidas sumažinti nuo 20 iki 7 mln. Lt.²¹⁰ Per 1935 m. ginklų elementų ir amunicijos gamybos bei jos plėtrai skirta tik apie 1,65 mln. Lt.²¹¹ Tikėtina, kad dėl per didelių Ginklavimo valdybos viršininko gen. ltn. Motiejaus Pečiulionio užmojų užsitęsė naujų dirbtuvių statyba, su kuriais negalėjo sutikti plk. St. Raštikis. Todėl 1936 m. pradžioje kilo konfliktas, po kurio gen. ltn. M. Pečiulionis buvo priverstas išeiti iš kariuomenės, o į jo vietą paskirtas plk. P. Lesauskis²¹².

Po pasikeitimų Ginklavimo valdybos vadovybėje karo pramonės vystymasis judėjo sparčiau. Nors dalis amunicijos gamybos mašinų jau buvo užsakyta 1935 m. Pagal jų pirkimo sutartis 1936 m. numatyta išmokėti 657 tūkst. Lt.²¹³ O pačios dirbtuvės pradėtos statyti tik 1936 m. Karčiamų kaime, netoli Linkaičių geležinkelio stoties, apie 7 km nuo Radviliškio. Pastatų statybos projektą paruošė ir viską prižiūrėjo architektas Bronius Elsbergas. Jau 1937 m. iš Kauno dirbtuvių buvo perkeltos šautuvų ir kulkosvaidžių vamzdžiams gaminti skirtos mašinos ir prasidėjo pirmoji gamyba. Kitos reikalingos mašinos buvo užsakinėjamos Vakarų Europos šalyse: Vokietijoje, Prancūzijoje, D. Britanijoje, Švedijoje, Austrijoje ir kitur²¹⁴. Žaliavos taip pat tiekiamos iš Europos šalių. Geležis iš Vokietijos, švinas iš Belgijos „John Batt“, aliuminis iš Prancūzijos „L'Aluminium Francais“, parakas iš „Poudrierie Royale de Wetteren Coopall“ Belgijos, „Aktiebolaget Bofors Nobelkrut“ Švedijos, „OY Skoha A. B.“ Suomijos ir kitų gamyklų²¹⁵.

²⁰⁸ 1936 m. kovo 20 d. Kariuomenės Vado slaptas asmeniškasis raportas Krašto apsaugos ministrui Nr. 7383, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 168, l. 7-7b.

²⁰⁹ 1936 m. kovo 6 d. Karo Tarybos posėdžio protokolo ištrauka Nr. 25, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 275, l. 7.

²¹⁰ 1936 m. kovo 24 d. Kariuomenės Vado slaptas asmeniškasis raportas Krašto apsaugos ministrui Nr. 7409, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 385, l. 34-35.

²¹¹ 1936 m. vasario 8 d., 1935 metais iš Ginklavimo valdybos nepaprastosios sąmatos atiduoti užsakymai, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 115.

²¹² Ten pat, l. 35; S. B., Iš ginklavimo karininko atsiminimų, *Karys*, 1964, Nr. 3, p. 70.

²¹³ 1936 m. sausio 25 d. Ginklavimo viršininko slaptas nuorašas iš Ginklavimo valdybos 1936 metų nepaprastosios sąmatos, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 118-119.

²¹⁴ Statkus V., 1986, p. 497, 500-512.

²¹⁵ 1938 m. gruodžio 31 d. Ginklavimo viršininko slaptas-skubus raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 1643, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 396, l. 213; 1938 m. gruodžio 5 d. Ginklavimo viršininko slaptas-skubus raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 1608, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 396, l. 204; 1938 m. birželio 3 d. Ginklavimo viršininko slaptas-skubus raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 1416, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 396, l. 93.

1937 m. rugsėjo mėn. buvo pristatyta artilerijos dirbtuvių darbų programa karo metu, dirbant 6 mėn. po tris pamainas. Pagal ją buvo reikalinga sukaupti mobilizacinį įrankių ir žaliavos rezervą už 3 mln. Lt.²¹⁶. Vėliau pergalvojus strategiją buvo konstatuota, kad dėl valstybės teritorijos mažumo ir menko pramonės išsivystymo reikia skatinti gamybą taikos metu ir didesnės mobilizacinės atsargos sudarymą dar iki karo. Todėl atkreiptas dėmesys į gamybos našumo didinimą²¹⁷. Karo metu Lietuvai vienai išsilaikyti 6 mėn. atrodė nerealus uždavinys, tą suprato ir kariuomenės štabas. 1938 m. gegužės 10 d. dar kartą svarstytas dirbtuvių pajėgumas ir nutarta pėstininkų šaudmenų gamybos nelėtinti²¹⁸. Paskaičiuota, kad per pirmą karo mėnesį Kauno ir Linkaičių dirbtuvės turėtų dirbti pilnu pajėgumu po tris pamainas ir darbininkų atlyginimams reiktų paskirti apie 450 tūkst. Lt., žaliavoms apie 650 tūkst. Lt.²¹⁹. O trijų karo mėnesių gamybai atlikti reikalinga žaliavos atsarga už 3,5 mln. Lt.²²⁰.

Dirbtuvės intensyviai ir sėkmingai dirbo bei buvo lygiagrečiai toliau plečiamos, netrukdant jau veikiantiems skyriams. Vystymo projekte numatyta, kad tęsiamos statybos neturės jokios įtakos jau vykdomai gamybai. 1938 m. Ginklavimo valdybos išlaidų sumoje numatyta tolesnėms dirbtuvių ir sandėlių statyboms bei mašinoms skirti dar apie 1,2 mln. Lt.²²¹. Kas aiškiai rodo siekimą išplėsti gamybos asortimentą. Tų pačių metų pabaigoje buvo įvertinta situacija Linkaičiuose. Konstatuota, jog ginklavimo plane numatyti darbai eina į pabaigą. Daugelis pastatų jau pastatyti, likusieji bus baigti iki metų galo arba sekančiais metais. Statomi rezervuarai smalai, garažai, įvairios paskirties sandėliai, tiesiami keliai ir geležinkelio linijos. Pastatyta elektros stotis, energija tiekama dirbtuvėms, sandėliams, durpynui ir jau visas rajonas yra apšviečiamas. Beveik visur praveisti dujų ir suspausto oro, kuro, šildymo, kanalizacijos tinklai. Vandentiekio stotį ir tinklus planuojama galutinai užbaigti sekančiais metais bei įsteigti plieno liejyklą, kuriai jau parengtas projektas ir paskelbtas konkursas įrengimams pirkti²²².

Dirbtuvėse pėstininkų šovinių 7,92 mm ir įrankių gamyba vyksta, apkabų gamybą planuojama pradėti gruodžio mėn. gavus užsakytas mašinas. 20 mm šovinių gamyboje, pradėta gaminti tūteles, o sprogdiklius planuojama pradėti kitų metų kovo mėn. 105 mm artilerijos sviedinių kevalų ir detonatorių gamyba vykdoma. 81 mm minosvaidžių minų gamyba dar nepradėta, bet

²¹⁶ 1937 m. rugsėjo 22 d. Kariuomenės Tiekimo viršininko slaptas asmeniškasis raštas Kariuomenės Vadui Nr. 1671, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 385, l. 46.

²¹⁷ 1937 m. spalio 21 d. Kariuomenės štabo viršininko slaptas asmeniškasis raštas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 38144, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 468, l. 205.

²¹⁸ 1938 m. gegužės 10 d. Karo Tarybos posėdžio protokolas Nr. 36, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 451, l. 13.

²¹⁹ 1938 m. gruodžio 15 d. Ginklavimo viršininko slaptas asmeniškasis raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 8411, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 472, l. 87.

²²⁰ 1938 m. gruodžio 17 d. Ginklavimo viršininko slaptas asmeniškasis raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 8412, Ten pat, l. 88.

²²¹ 1937 m. gruodžio mėn. Ginklavimo valdybos 1938 metų nepaprastosios išlaidų sąmatos vykdymo projektas, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 121.

²²² 1938 m. lapkričio 5 d. Ginklavimo viršininko slaptas raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 71400, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 269, l. 2-4.

artimiausiu metu laukiama pasiūlymų iš vietinių įmonių. 105 mm, 75 mm, 20 mm sviedinių užtaisymas vykdomas. Fulminato (sprogi medžiaga) gamybą planuojama pradėti iki metų galo. Šautuvų vamzdžių, grandinėlių aviacijos kulkosvaidžių šoviniams sukabinti, dujokaukių ir jų dalių gamyba vykdoma. Dirbtuvėse dirbo 12 karininkų, 51 civilių tarnautojų ir 364 darbininkai²²³.

1939 m. birželio mėn. Linkaičių dirbtuvių lankymo metu buvo nustatyta įvairių saugumo reikalavimų pažeidimų, taip pat pastebėta nemažai apsileidimo atvejų gyvenamųjų namų rajone. Jau buvo baigiamas įrengti kuro sandėlys aviacijai. Taip pat gamyboje nustatyti trūkumai: per mažas užbaigtų gaminių kiekis atiduodamas į sandėlius, 105 mm sviedinių užtaisai dar negaminami dėl žaliavų stygiaus. 20 mm sviedinių sprogdikliai dar nebandyti gaminti, nes laukiama tyrimų rezultatų iš laboratorijos, prieššarviniai šių šovinių kevalai gaminami, bet jų kapsulių pirmoji gamyba nepasisekė. Rankinių granatų elementų gamyba vyksta sėkmingai, tačiau surinktos granatos bandymų metu nesuveikė²²⁴.

Naujųjų dirbtuvių tolesnė statyba ir įrengimas buvo tęsiamas iki pat okupacijos, taip pat 1939 m. atnaujintos ir senosios Kauno artilerijos dirbtuvės, galėjusios gaminti dalį amunicijos, kavalerijos kardus, pontoninius tiltus ir kt.²²⁵. Planuota gaminti naujus stovus turimiems 20 mm „Oerlikon“ prieštankiniams pabūklams²²⁶. Viso iki 1940 m. sovietų okupacijos Linkaičiuose buvo spėta pagaminti 7,92 mm šovinių apie 50 mln., 20 mm sviedinių apie 50 tūkst., 105 mm sviedinių apie 30 tūkst., taip pat pradėtos gaminti granatos, prieštankinės minos, sprogstamosios medžiagos, įrankiai ir patikrintojai gamintai produkcijai. 81 mm minosvaidžių minos nepradėtos gaminti, tačiau jų korpusai jau buvo liejami Kauno „Metalo“ gamykloje²²⁷. Nuo 1935 iki 1939 m. viso dirbtuvėse buvo pervamzdžiuota ir suremontuota 24 464 vnt. „Mauser“ 1898 metų šautuvų ir karabinių²²⁸. Taip pat Linkaičių dirbtuvės buvo pradėjusios gaminti lengvuosius ginklus, nors prie didesnių ginklų gamybos dar nebuvo spėta prieiti²²⁹.

1939-1940 m. laikotarpiu Lietuvoje buvo gamintos ir ryšio priemonės. Tai lietuviškos konstrukcijos lauko komutatoriai LK 31, lauko telefono aparatai LT 30, nešiojamos radijo stotys RK 1²³⁰.

²²³ Ten pat, l. 3-4.

²²⁴ 1939 m. liepos 7 d. Ginklavimo viršininko slaptas raštas Gamybos skyriaus viršininkui Nr. 310, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 434, l. 132-133.

²²⁵ Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija, p. 168; Pociūnas A., Lietuvos kariuomenės ginkluotė ir karinė pramonė 1939-1940 metais, *Mokslas ir technika*, 1993, Nr. 4, p. 31.

²²⁶ 1939 m. rugpjūčio 30 d. Ginklavimo viršininko slaptas raštas I pėst. divizijos vadui Nr. 183, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 434, l. 108.

²²⁷ Statkus V., 1986, p. 497, 500-511.

²²⁸ 1939 m. spalio 27 d. Gamybos skyriaus viršininko slaptas raštas Studijų skyriaus viršininkui Nr. 510, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 434, l. 88.

²²⁹ Raštikis S., *Lietuvos likimo...*, 1982, p. 266.

²³⁰ Pociūnas A., Lietuvos kariuomenės ginkluotė ir karinė pramonė 1939-1940 metais, *Mokslas ir technika*, 1993, Nr. 4, p. 31.

Dar tebesant karinės pramonės užuomazgoms, buvo sprendžiamas ir specialios tyrimų įstaigos įkūrimo klausimas. Tokios, kuri galėtų atlikti reikalingus ginklų pramonei tyrinėjimus ir kitaip būti naudinga kariuomenei. 1932 m. gautas KAM sutikimas statyti naują pastatą Kaune būsimai tyrimų laboratorijai. Projektą paruošė ir statybas prižiūrėjo Vytautas Landsbergis - Žemkalnis, o pagrindinius statybos darbus atliko Jechielis Kaplanas už 374 829 Lt.²³¹. Kitus statybos darbus ir įvairių sistemų montavimus atliko: K. Urbas, V. Alekna, S. Didžgalvis, inž. Didžiulis, John Hulstrom bei Kauno artilerijos dirbtuvės. Viso statybai nuo 1932 iki 1936 m. numatyta suma išaugo iki 923 492 Lt, o visų tyrimų laboratorijos skyrių aparatūrai įsigyti numatyta 907 952 Lt.²³². Vien per 1935 m. buvo išleista 589 587 Lt, o 1936 m. numatyta dar 110 tūkst. statyboms, 340 tūkst. aparatūrai ir 40 tūkst. chemikalams²³³. Aparatūra bei žaliavos kaip ir ginklų dirbtuvėms taip pat buvo užsakinėjamos užsienio firmose: „Kavalier-Glaswerke“, „Prolabo“, „Jouan“, „Recherches Mecaniques et Physiques“ ir kitur²³⁴.

1936 m. kovo 24 d. susipažinęs tyrimų laboratorijos statybos, įrengimo ir aparatūros išlaidomis plk. St. Raštikis jau minėtame savo raporte Krašto apsaugos ministrui rašė: „Bet blogiausia buvo tai, kad be Kariuomenės Vado žinios buvo užsiangažuojama didelėms išlaidoms tose srityse, kurios nei savo užsimojimu nei jo reikalingumu mūsų kariuomenėje negali būti pateisintos“²³⁵. Toliau sakoma, kad pradžioje numatytos 800 tūkst. Lt išlaidos išaugo iki beveik 3 mln. Lt., o tokio masto laboratorija kariuomenei yra nereikalinga ir per brangi. Kariuomenės vadas siūlė leisti baigti tik tuos įrengimo darbus, kurie atitinka praktiškus kariuomenės poreikius, atsisakant teoriškų ir mikrobiologijos tyrinėjimų²³⁶. Tos pačios nuomonės buvo prieita dar kovo 6 d. vykusiame Karo Tarybos posėdyje, kuriame nuspręsta, kad įsigyjamoji aparatūra turi būti griežtai pritaikyta dujokaukių, amunicijos ir optikos įrankių gamybai bei remontui. O aparatūrai skirti iš viso per kelis metus tik 500 tūkst. Lt.²³⁷.

Tų pačių metų lapkričio 27 d. buvo pristatytas patvirtinti naujosios laboratorijos statutas, kuriame iškeltas tikslas studijuoti ir tirti krašto gynimui reikalingas priemones, jų industrinės gamybos galimumą esamomis sąlygomis šalyje ir kitas su kariuomene susijusias problemas²³⁸. 1937 m. pradžioje naujoji laboratorija pradėjo darbą ir buvo plečiama toliau. Veikė keturi skyriai, vėliau atidarytas dar vienas. Įstaigai vadovavo plk. inž. Juozas Vėbra. Per neilgą gyvavimo laikotarpį iki

²³¹ Rudokas J., 2001, p. 40, 46-48.

²³² 1936 m. vasario 26 d. Tyrimų Laboratorijos statybai, įrengimams ir aparatūrai išlaidų apskaičiavimas, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 104-109.

²³³ 1936 m. vasario 8 d. Ginklavimo viršininko slaptas raštas, Ten pat, l. 115; Ginklavimo valdybos 1936 metų nepaprastoji sąmata, Ten pat, l. 118-119.

²³⁴ 1936 m. Tyrimų Laboratorijos statybai, įrengimams ir aparatūrai išlaidų apskaičiavimas, Ten pat, l. 104-106.

²³⁵ 1936 m. kovo 24 d. Kariuomenės Vado slaptas asmeniškasis raportas Krašto apsaugos ministrui Nr. 7409, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 385, l. 34-35

²³⁶ Ten pat.

²³⁷ 1936 m. kovo 6 d. ištrauka iš Karo Tarybos posėdžio protokolo Nr. 25, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 275, l. 7.

²³⁸ 1936 m. lapkričio 27 d. Ginklavimo viršininko slaptas raportas Kariuomenės Tiekimo viršininkui Nr. 511, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 324, l. 16.

okupacijos ši įstaiga spėjo nemažai nuveikti. Atliko daug įvairių tyrimų, analizių chemijos, fizikos, metalurgijos, mechanikos, optikos srityse, karo ir privačiai pramonei. Pagamino ir sutvarkė daug įvairaus turto, taisė ir tikrino optikos prietaisus bei kitus atliko kitus kariuomenei naudingus darbus²³⁹. Taip pat prisidėjo prie dirbtuvių Linkaičiuose vystymo ir įvairių mokslininkų ir techninių specialistų paruošimo. Iš viso naujojoje laboratorijoje dirbo apie 150 darbuotojų²⁴⁰.

Nors reformų laikotarpių pradėjusios veikti Linkaičių artilerijos dirbtuvės ir tyrimų laboratorija nebuvo naujosios karinės vadovybės idėja. Tačiau tik kariuomenės reformų metu įgyvendinti šie dideli ir reikalingi projektai. Iki okupacijos pagaminta bei sutvarkyta daug karinio turto, atlikta nemažai tyrimų ir su tam tikromis išlygomis būtų galima teigti, kad Lietuvoje buvo sukurta karo pramonė.

²³⁹ Rudokas J., 2001, p. 51-52, 58.

²⁴⁰ Plk. inž. Birutis S., Lietuvos kariuomenės ginklavimas, *Karys*, 1991, Nr. 6, p. 308.

7. GYNYBOS KONCEPCIJOS PLĖTOTĖ 1934–1940 M.

Iki pat 1934 m. Lietuva laikėsi nuostatos, kad didžiausią grėsmę jos saugumui kelia Lenkija. Dar 1926 m. tai įvardijo gen. št. plk. K. Škirpa, siūlydamas palaikyti draugiškus santykius su Sovietų Sąjunga ir Veimaro Vokietija²⁴¹. 1933 m. pasikeitus santvarkai Vokietijoje naujoji jos valdžia pareiškė pretenzijas į Klaipėdos kraštą, taip Lietuvai iškilo reali grėsmė ir iš pietvakarių pusės. Su Sovietų Sąjunga bendros sienos neturėta, todėl ji atrodė nekelianti pavojaus. Kadangi Lietuva nesiruošė nieko pulti, o tik gintis galimo užpuolimo atveju, todėl tokia padėtis nulėmė ir tolesnę LK defensyvinę gynybos koncepciją²⁴².

1937 m. kylant įtampai regione ir neturint normalių santykių su kaimynėmis Lenkija ir Vokietija, kariuomenės štabe buvo parengti trys operaciniai gynybos planai. Pirmasis „V“ (Vokietija), antrasis „V + L“ (Vokietija + Lenkija) ir trečiasis „L“ (Lenkija). Keičiantis regione geopolitinei situacijai, kai kurių istorikų teigimu planas „L“ virto planu „R“ (Rusija?)²⁴³. Visi šie planai turėjo po kelis galimus įvykių scenarijus, kuriuose įvardinti agresorių pajėgų dydžiai, puolimo tikslai, kryptys, galima karo eiga, taip pat LK veiksmai ginantis, traukiantis, nurodyti galimi strateginiai partneriai ir kt.²⁴⁴. Kadangi Lietuva jokių gynybos įtvirtinimų nestatė, tai karo atveju planavo maksimaliai išnaudoti gamtines kliūtis (upes, pelkes, miškus), o atsitraukiant naikinti infrastruktūrą²⁴⁵. Pagal parengtus planus matyti, kad gausiausios LK pajėgos turėjo būti telkiamos kovai krašto gilumoje už pagrindinių gynybos linijų tarp Dubysos–Ventos ir Nevėžio–Mūšos upių. Čia įrengta daugiausia slaptų aerodromų, Linkaičių artilerijos dirbtuvės bei ginklų ir amunicijos sandėliai, taip pat čia buvo svarbūs Šiaulių bei Radviliškio geležinkelio mazgai²⁴⁶. O pagrindinių pajėgų mobilizacija pridengiama arčiau pasienio esančių dalinių, kuriems tektų atlaikyti pirmuosius prieš smūgius. Šis uždavinys paskirtas priedangos rinktinėms (toliau – PR) ir pasienio apsaugos batalionams (toliau – PAB)²⁴⁷.

Priedangos grupės nebuvo naujas darinys kariuomenėje, dar 1934 m. organizuotos trys PR, tačiau prasidėjusių reformų metu papildomai sustiprintos artilerijos pabūklais, ryšių ir susisiekimo priemonėmis. Be to šie daliniai visiškai atleisti nuo mobilizacijos ir dar taikos metu buvo didesnės

²⁴¹ Žalys V., Lietuvos diplomatinės tarnybos ir kariuomenės vadovybės sąveika įtvirtinant Lietuvos valstybingumą 1923–1938 metais, *Lietuvos Nepriklausomybei-80*, sudaryt. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilnius, 1999, p. 63, http://www.lka.lt/EasyAdmin/sys/files/Liet_nepriklausom_80.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 04 20].

²⁴² Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija, p. 160.

²⁴³ Jokubauskas V., Lietuvos kariuomenės kariniai..., 2011, p. 297.

²⁴⁴ Vareikis V., Jokubauskas V., Su kuo Lietuva rengėsi kariauti tarpukariu?, *Kultūros barai*, 2010, Nr. 11 (551), p. 78–80.

²⁴⁵ Jokubauskas V., Lietuvos kariuomenės parengti..., 2010, p. 90.

²⁴⁶ Jokubauskas V., Lietuvos kariuomenės kariniai..., 2011, p. 281–282.

²⁴⁷ Jokubauskas V., Tuščias šūvis..., 2009, p. 30–31.

sudėties, sudaryti iš reguliariosios kariuomenės, o karo atveju papildomi ir šauliais. Esminis jų tikslas išsilaikyti numatytose pozicijose, taip pridengiant ir užtikrinant pagrindinių pajėgų susimobilizavimą bei pasiruošimą gynybai užnugaryje²⁴⁸.

Nuo 1935 m. buvo numatyta formuoti naujus apsaugos dalinius prie Vokietijos ir Lenkijos pasienio, kurie reikalui esant turėtų kuo skubiau uždaryti ir saugoti sienas, stabdyti priešą, rinkti apie jį žinias, bei neleisti prasiveržti į šalies gilumą. Prie Vokietijos sienos numatyti penki batalionai, o prie Lenkijos septyni. Šie daliniai turėjo pasirengti mūšiui per 10 val. ir susimobilizavę pasiekti apie 500-700 karių skaičių²⁴⁹. PAB mobilizuojasi teritoriniu principu ir tik gavus atskirą įsakymą arba bendros mobilizacijos metu, komplektuojami iš pasienio policininkų ir vietinių šaulių, o esant trūkumui mobilizuojami ats. kariai²⁵⁰. Šiems daliniams ypač buvo akcentuojamas pasirėngimo greitis.

Naujoji kariuomenės vadovybė aktyviai rėmėsi šauliais, numatydama jiems įvairius uždavinius valstybės gynyboje. 1935 m. liepos 15 d. išleistas naujas „Šaulių Sąjungos įstatymas“, reformavo šią visuomeninę organizaciją ir pavertė visiškai sukarinta, betarpiškai priklausoma nuo kariuomenės vado²⁵¹. Po Šaulių Sąjungos reformos, KAM skyrė didesnę finansavimą, kas leido sustiprinti šaulių karinį pasirėngimą²⁵². Tais pačiais metais Kariuomenės štabas numatė ir šaulių panaudojimą karo atveju, jiems paskirtos įvairių objektų ir pasienio apsaugos užduotys. Šiems uždaviniams įgyvendinti reikalaujama skirti tik visiškai patikimus ir lietuviško nusistatymo šaulius²⁵³. 1938 m. gegužės mėn. kariuomenės štabe buvo parengti jau gerokai papildyti šaulių panaudojimo nurodymai, kuriuose numatyta išskirti didesnę skaičių ginkluotų šaulių įvairiems operatyviniams uždaviniams, ne tik pasienyje, bet ir visoje šalies teritorijoje. Įtraukta ir partizaninio karo taktika bei platus savarankiškas veikimas nesant tiesioginiams įsakymams iš divizijų štabų, kuriems karo metu taptų pavaldžios šaulių rinktinės. Taip pat nurodyta siekti geresnio šaulių organizuotumo, apginklavimo ir mokymo, pritaikyto būtent partizaninio karo veiksmams²⁵⁴. Tie patys esminiai šaulių panaudojimo principai buvo pakartoti ir 1938 m. spalio mėn. išleistoje direktyvoje „ŠADIR“ bei vėlesniuose 1940 m. kovo 6 d. kariuomenės štabo nurodymuose LŠS vadui²⁵⁵. Be bendrosios kariuomenės mobilizacijos 1940 m. kovo mėn. buvo pradėtas rengti ir

²⁴⁸ Ten pat, p. 33; Kasparavičius A., Mieliauskas T., Lietuvos–Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais, *KA*, t. 15, Vilnius, 1998, p. 157; Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 530.

²⁴⁹ Jokubauskas V., *Tuščias šūvis...*, 2009, p. 31-32.

²⁵⁰ 1939 m. sausio 26 d. Ginklavimo turta gauti, laikyti ir tiekti taikos ir karo metu nurodymai, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 134, l. 207.

²⁵¹ Šaulių Sąjungos įstatymas, *VŽ*, Nr. 490, 1935 07 15.

²⁵² Andrijonas A., Lietuvos šauliai Tėvynės sargyboje (1922-1940), *Lietuvos Šaulių Sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919-2004*, Kaunas, 2005, p. 130-131.

²⁵³ 1935 m. rugpjūčio 12 d. Kariuomenės mobilizacijai parengti ir vykdyti direktyva, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 134, l. 20.

²⁵⁴ 1938 m. gegužės 21 d. Šauliams mobilizacijos ir operacijų metu panaudoti nurodymai, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1024, l. 4-7.

²⁵⁵ Jokubauskas V., *Žvelgiant į ateitį: partizaninės kovos taktikos sklaida Lietuvoje ir jos įgyvendinimas 1944–1953 m. Genocidas ir rezistencija*, 2011, Nr. 1 (29), p. 58-59.

atskiras tik LŠS skirtas mobilizacinis planas, kuris apėmė visus mobilizuojamo ir nemobilizuojamo amžiaus šaulius²⁵⁶. Visą reformų laikotarpį šaulių vaidmuo valstybės gynyboje tik stiprėjo, buvo keičiama jų operacinė priklausomybė ir panaudojimas priklausęs nuo bendrų kariuomenės veiksmų ar būsimų aplinkybių. Okupacijos išvakarėse 1940 m. gegužės mėn. kariuomenės štabas šauliams buvo numatęs tokius pagrindinius uždavinius: pasienio ruože įsilieti į PAB, Vakarų Lietuvoje rengti įvairias kliūtis, ardyti kelius ir ginti antraeilus barus, likusioje teritorijoje organizuoti kovoti su destruktiniais ar sabotazo veiksmais, saugoti svarbius karinius bei valstybinius objektus ir palaikyti viešąją tvarką²⁵⁷.

1939-1940 m. laikotarpiu dar labiau kreiptas dėmesys šaulių apginklavimui ir kariniam apmokymui, specialiai komandiruojuant karininkus iš kariuomenės į LŠS²⁵⁸. Ginkluojant šaulius visų pirma rūpintasi Vokietijos ir Lenkijos pasienyje esančiomis rinktinėmis, nes jų vykdomi uždaviniai buvo svarbesni už krašto gilumoje esančių²⁵⁹. Šauliams nebuvo skiriami sunkieji kulkosvaidžiai, nes šie ginklai dėl prasto mobilumo tik apsunkintų partizaninius veiksmus. Tačiau reikia pastebėti, kad daugelis šaulių, kaip ir pasienio policininkai turėjo nuosavus pistoletus²⁶⁰. Kaip kito šaulių ginkluotės skaičius nurodyta lentelėje Nr. 4.

Lentelė Nr. 4. LŠS ginklavimo pokyčiai reformų metu*.

Ginklo pavadinimas	Turėta ginklų LŠS			
	1935 m.	1937 m.	1939 m.	1940 m.
Šautuvai	7 371	7 958	14 587	27 478
Leng. kulkosvaidžiai	32	9	255	378
Pistoletai	204	Nenurod.	316	3 160

* Lentelė sudaryta remiantis: Vaičenonis J., Lietuvos Šaulių sąjunga Valstybės gynyboje 1935-1940 metais, *Lietuvos Šaulių sąjungos istorijos fragmentai*, Kaunas, 2002, p. 118; 1937 m. lapkričio 24 d. Ginklavimo valdybos raštas Kariuomenės štabo IV skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 197, l. 49; Jokubauskas V., Lietuvos kariuomenės kariniai planai ir ištekliai eventualaus karo su Lenkija atveju 1938–1939 m. *KA*, Vilnius, 2011, t. 26, p. 287.

Prasidėjus kariuomenės reformoms buvo susirūpinta priešlėktuvine ir priešchemine apsauga. 1934 m. pabaigoje įsteigta Vyriausioji Priešlėktuvinės Apsaugos Taryba, kuri rūpinosi pasyviaja gyventojų priešlėktuvine apsauga²⁶¹. 1935 m. išleistas platus „Apsaugos nuo pavojaus iš lėktuvų“ įstatymas, numatęs gyventojų ir turto apsaugos veiksmų organizavimą oro pavojaus

²⁵⁶ 1940 m. kovo 6 d. Kariuomenės štabo III skyriaus slapta asmeniškasis raštas Šaulių Sąjungos vadui Nr. 13643, *LCVA*, f. 501, ap. 18, b. 187, l. 6.

²⁵⁷ 1940 m. gegužės 3 d. Kariuomenės štabo III skyriaus slapta asmeniškasis raštas Šaulių Sąjungos vadui Nr. 13868, Ten pat, l. 33.

²⁵⁸ Vareikis V., Šaulių Sąjunga 1939-1940 metais ir jos likvidacija, *Trimitas*, 1992, Nr. 9, p. 3.

²⁵⁹ 1938 m. gruodžio 29 d. III pėst. divizijos vado slapta asmeniškasis raštas Kariuomenės štabo viršininkui Nr. 859, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 295, l. 22.

²⁶⁰ 1939 m. gegužės 13 d. III pėst. divizijos vado slapta asmeniškasis raportas Kariuomenės Vadui Nr. 299, Ten pat, l. 57-57b; Venys J., Dėl pasienio policijos apginklavimo, *Policija*, 1936, Nr. 14-15, p. 274.

²⁶¹ Įsteigta vyriausioji priešlėktuvinės apsaugos taryba, *Karys*, 1934, Nr. 47, p. 972.

atveju²⁶². Stiprinant priešlėktuvinę apsaugą buvo organizuojamos parodos, paskaitos ir kursai, leidžiami įvairūs leidiniai, pertvarkytas oro sekėjų tinklas, nustatytos neskraidymo zonos ir kt.²⁶³. Oro sekėjais visų pirma taip pat skiriami vietos šauliai iš nemobilizuojamų karo metu²⁶⁴. 1935 m. parengta priešlėktuvinės apsaugos planams kariuomenėje sudaryti instrukcija. Pagal ją kariuomenės daliniai ir tarnybos turėjo sudaryti priešlėktuvinės išsamios apsaugos planus, kuriuose turėjo būti numatyti aktyvios ir pasyvios gynybos veiksmai iškilus oro pavojui, parengtos įvairios schemos ir kt.²⁶⁵.

Ypatingai svarbus darbas buvo atliktas mobilizacijos srityje. Iš pagrindų pertvarkyti mobilizaciniai planai ir pakeista kariuomenės dalinių dislokacija decentralizacijos principu²⁶⁶. Būtent dėl reformų pradžioje pradėtos keisti kariuomenės dalinių dislokacijos, dauguma senųjų mobilizacijos planų nebetiko arba žymiai pasunkėjo jų vykdymas²⁶⁷. 1935 m. štabe parengti ir pradėjo veikti du nauji mobilizacijos tvarkaraščiai Nr. 11 ir Nr. 12²⁶⁸. Pagal pirmąjį tvarkaraštį (toliau – tv.) mobilizacija buvo vykdoma iškart visame valstybės plote, o pagal mobilizacijos tv. Nr. 12 buvo numatyta papildomų kariuomenės dalių, tarnybų ir įstaigų mobilizacija visoje valstybės teritorijoje arba kurios nors divizijos plote. Visais atvejais išskyrus Klaipėdos kraštą, mobilizacija turėjo vykti teritoriniu principu. Pasienio apsaugos ir kitiems daliniams buvo paliktas veikti tv. Nr. 4²⁶⁹. O 1936 m. sausio mėn. ir šiam tvarkaraščiui išleista nauja direktyva²⁷⁰.

Visa šalies teritorija suskirstyta į keturias divizijų mobilizacines sritis. Iš viso buvo 32 mobilizaciniai centrai. Trys stambūs: Kaune, Šiauliuose ir Panevėžyje, kuriuose rinkosi per 10 000 karių, 11 vidutinių – per 3000 ir 19 mažų – iki 3000 karių. Įvykdžius mobilizaciją kariuomenė turėjo išaugti iki 125 433 karių²⁷¹.

Visą reformų laikotarpį mobilizacijos planai, direktyvų tvarkaraščiai, instrukcijos ir kiti nurodymai buvo keičiami, tobulinami bei praktiškai išbandomi. Vykdomos bandomosios mobilizacijos, pratimai, rengiamos jų ataskaitos ir šalinami pastebėti trūkumai²⁷². Svarbu pažymėti, kad anksčiau mobilizaciją buvo galima pradėti vykdyti tik 00 val. 01 min, todėl 1936 m. trumpinant pasirengimo laiką, nuspręsta pakeisti šią tvarką, įsakius mobilizaciją pradėti iš kart po įsakymo gavimo, negaištant brangaus laiko. Pagal tv. Nr. 11 pėst., art., kav., daliniai išskyrus 6 pėst. p. turėjo

²⁶² Įstatymas apsaugos nuo pavojaus iš lėktuvų, *VŽ*, Nr. 479, 1935 04 13.

²⁶³ Vaidotas E., *Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė 1935-1940 m.*, *KA*, Vilnius, 2010, t. 25, 220-223.

²⁶⁴ Orinio puolimo sekėjų būreliams organizuoti taisyklės, *VŽ*, Nr. 542, 1936 07 31.

²⁶⁵ Priešlėktuvinės apsaugos planams kariuomenės dalyse sudaryti instrukcija, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 398, l. 43-48.

²⁶⁶ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 530.

²⁶⁷ 1935 m. rugpjūčio 12 d. Kariuomenės Štabo III skyriaus slaptas asmeniškasis raštas IV skyriui Nr. 5699, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 134, l. 1.

²⁶⁸ 1935 m. spalio 3 d. Kariuomenės Vado slaptas asmeniškasis raštas Nr. 5950, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 460, l. 79.

²⁶⁹ 1935 m. rugpjūčio 12 d. Kariuomenės mobilizacijai parengti ir vykdyti direktyva, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 134, l. 4, 16.

²⁷⁰ 1939 m. rugsėjo 6 d. Kariuomenės Štabo III skyriaus slaptas asmeniškasis raštas Nr. 32227, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 848, l. 213.

²⁷¹ Jokubauskas V., *Tuščias šūvis...*, 2009, p. 27-28.

²⁷² 1937 m. gruodžio 27 d. Aukštaičių rinktinės bandomosios mobilizacijos reliacija, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 498, l. 1.

pasiruošti žygin per 24 val., o 6 pėst. p. ir kitos dalys bei įstaigos per 30 val.²⁷³. 1937 m. sutvarkius pasienio apsaugos ir priedangos dalių mobilizacijos planus buvo atsisakyta tv. Nr. 12 vykdyti atskirose divizijose²⁷⁴. O mobilizacijos vykdymą pagal šį tv. taip pat įsakyta pradėti nuo įsakymo gavimo, nelaukiant 00 val. 01 min. Kautynių daliniai žygin turėjo pasiręgti per 30 val., o likusios kariuomenės dalys, įstaigos ir tarnybos per 48 val.²⁷⁵.

Prieš reformas dar 1930 m. vykdant bandomąją mobilizaciją Utenoje vienas pėst. batalionas mobilizavosi 84 val., kai tam buvo numatytos 96 val. Iki 1934 m. šis laikas buvo sutrumpintas ir pasiręgti karui skirtos 72 val. Po mobilizacinių pertvarkymų, 1937 m. vykdytos bandomosios mobilizacijos metu Kupiškėje pėstininkai buvo pasiręgti jau po 29 val., o artilerija – po 33 val. 1939 m. rugsėjo mėn. dalinės mobilizacijos metu, jau po 30 val. nuo įsakymo gavimo dauguma dalinių buvo pasiręgti žygiui²⁷⁶.

Užtikrinant sklandžią mobilizacijos eigą ir galimybes kariuomenei sėkmingai kariauti, buvo žymiai padidinta ginklavimo ir kito mobilizacinio turto atsarga, pastatyti papildomi atsargų sandėliai, suformuoti nauji daliniai ar jų branduoliai, pastatytos jiems kareivinės Prienuose, Seredžiuje, Raseiniuose, Plungėje, Radviliškyje, Kupiškėje ir kitur²⁷⁷. Kadangi mobilizacijos vykdymas ir kariuomenės išlaikymas brangiai kainuoja, būtina buvo dar taikos metu sukaupti reikalingą sumą pinigų. Todėl kariuomenės vadovybė kreipėsi į Finansų ministeriją rezervuoti tam skirtas lėšas. Mobilizacinėms kariuomenės išlaidoms paskaičiuota apie 7 mln. Lt., o už rekvizuotas susisiekimo priemones ir maisto produktus atlyginti - apie 29 mln. Lt. Vieno karo mėnesio išlaidų suma siektų iki 61 mln. Lt.²⁷⁸. Jau 1936 m. birželio 11 d. Valstybės Gynimo Tarybos posėdyje Finansų ministrui pavesta parūpinti reikalingas lėšas kariuomenės mobilizacijai įvykdyti²⁷⁹. Panaši mobilizacinė išlaidų suma buvo asignuota ir 1939 m. rugsėjo 1 d., kariuomenei – apie 6,7 mln. Lt., o už rekvizuotas susisiekimo priemones (vežimus su pakinktais, arklius, auto priemones) apie 9,5 mln. Lt.²⁸⁰.

1939 m. praradus Klaipėdos kraštą teko pertvarkyti kariuomenės dalių ir įstaigų dislokaciją, o kartu ir mobilizacijos planus²⁸¹. 1939 m. spalio 10 d. pasirašius savitarpio pagalbos sutartį su Sovietų Sąjunga buvo atgautas Vilniaus kraštas ir šalyje įsikūrė 20 tūkst. sovietų karių,

²⁷³ 1936 m. spalio 30 d. Kariuomenės Štabo III skyriaus slaptas asmeniškasis raštas Nr. 5693, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 134, l. 151.

²⁷⁴ 1937 m. vasario 10 d. Kariuomenės Štabo III skyriaus slaptas asmeniškasis raštas Nr. 33269, Ten pat, l. 160;

²⁷⁵ 1937 m. spalio 26 d. Kariuomenės Štabo III skyriaus slaptas asmeniškasis raštas Nr. 33554, Ten pat, l. 165.

²⁷⁶ Jokubauskas V., *Lietuvos kariuomenės kariniai...*, 2011, p. 279-280.

²⁷⁷ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 326, 531.

²⁷⁸ 1935 m. gruodžio 5 d. Krašto Apsaugos ministro slaptas asmeniškasis raštas Finansų ministrui Nr. 230, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 134, l. 125.

²⁷⁹ 1936 m. birželio 11 d. vykusio Valstybės Gynimo Tarybos posėdžio protokolo nuorašas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 398, l. 23.

²⁸⁰ 1939 m. rugsėjo 2 d. Krašto Apsaugos Ministerijos mobilizacinė sąmata, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 472, l. 22.

²⁸¹ 1939 m. balandžio 15 d. Kariuomenės Štabo III skyriaus slaptas asmeniškasis raštas Nr. 31794, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 134, l. 226.

dislokuotų keturiose įgulse Naujojoje Vilnioje, Alytuje, Prienuose ir Gaižiūnuose²⁸². Todėl nutarta parengti visiškai naują mobilizacijos direktyvą²⁸³. Buvo numatyta siekti dar didesnės mobilizuojamos kariuomenės decentralizacijos – iki kuopų, persikirstyti mobilizacinį turta ir kt. Tas buvo reikalinga, apsaugoti kariuomenės dalinius nuo galimų priešo aviacijos antpuolių ir kad ats. kariai greičiau pasiektų savo mobilizacinius centrus. 1940 m. vasario 22 d. išleista nauja mobilizacijos direktyva Nr. 13610, kuri susidėjo iš šešių mobilizacijos tvarkaraščių: Nr. 1 – bendrosios mobilizacijos, Nr. 2 – visų ar atskirų divizijų, su papildomomis ginklų rūšimis, Nr. 3 – karo pratimų, Nr. 4 – pasienio apsaugos, Nr. 5 – oro sekėjų tarnybos, Nr. 6 – kariuomenės skaidinio tarnybų. Pirmasis tv. Nr. 1 vykdomas iškart vienu laiku visame valstybės plote, o kiti gali būti vykdomi ir dalimis atskiruose divizijų plotuose²⁸⁴.

Naujoji karinė vadovybė daug dėmesio skyrė šalies saugumo stiprinimui. Įvertinusi geopolitinę padėtį nustatė galimus agresorius ir ėmėsi ryžtingų veiksmų. Buvo sukurti operaciniai planai galimo užpuolimo atveju ir patobulinti bei sudaryti nauji mobilizaciniai planai. Gerokai sutrumpintas kariuomenės pasirengimas karui. Sustiprintos pasienyje esančios pajėgos, o reformuota LŠS turėjo aktyviai dalyvauti šalies gynyboje.

²⁸² Lesčius V., Lietuvos kariuomenė sovietinės okupacijos išvakarėse, *KA*, Vilnius, 2010, t. 25, p. 332-333.

²⁸³ 1939 m. lapkričio 17 d. Kariuomenės Štabo III skyriaus slaptas asmeniškasis raštas Nr. 33161, Ten pat, l. 286.

²⁸⁴ 1940 m. vasario 22 d. Kariuomenės Štabo III skyriaus slaptas asmeniškasis raštas Nr. 13610, *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 307, l. 1-3.

8. KARIUOMENĖS RYŠYS SU VISUOMENE 1934–1940 M.

Tinkamas valstybės pasirengimas karui liečia ne tik kariuomenę, bet ir visą tautą. Tik įtraukus valstybės gyventojus galima tikėtis sėkmės kovoje prieš galingesnę priešą. Būtent gausesnės kariuomenės turintys eventualūs priešai ir supo Lietuvos valstybę, kuriai reikėjo ieškoti išteklių šalies viduje. Iki reformų Lietuvoje karo propaganda oficialiai ir plačiai nebuvo vykdoma, tačiau visuomenei kariuomenės ir krašto saugumo reikalai buvo kiek pažįstami iš kariškos spaudos, radijo laidų, kariuomenės paradų ir kt.²⁸⁵. Sąmoninti krašto gyventojus ir parengti juos krašto gynybai, tapo kaip taisyklė, nes karuose jau kovėsi ne atskiros profesionalių karių grupės, bet visa tauta prieš tautą. O Lietuvos atveju didžioji dalis gyventojų dėl ekonominių sunkumų nepraeina kariuomenės tarnybos ir lieka neparengti karui arba ilgainiui daug ką pamiršta bei nutolsta kariško gyvenimo dėl nenuoseklios ir nevisuotinės kariškos propagandos skleidimo²⁸⁶. Kai tuo tarpu Vokietijoje, Italijoje, Prancūzijoje ir SSRS ne tik kariai, bet ir visi piliečiai ruošiami karui²⁸⁷.

Karinis visuomenės paruošimas Lietuvoje pradėtas vykdyti nuo 1928 m. Tada šio darbo ėmėsi Karo mokslo draugija. Buvo skaitomos kariško turinio paskaitos, vykdomi įvairūs pratimai. Kariuomenės „radijo pusvalandžių“ transliacijos vyko jau nuo 1929 m. tačiau jos daugiau buvo skirtos kariams, o prasidėjus reformoms šios radijo laidos orientuotos ir sąmoninti visuomenę, suartinti ją su kariuomenę, informuoti apie karinius reikalus ir pan.²⁸⁸. Kariuomenės radijo pusvalandžiai tapo tokie populiarūs, kad ir kitos organizacijos pradėjo organizuoti panašias radijo programas. Tarp jų buvo ir LŠS²⁸⁹. Tačiau radiju daugiausia naudojosi inteligentija, mokyklos ir kariuomenė, o provincijoje, kur gyveno didžioji dalis gyventojų - mažiausia, todėl buvo reikalingos papildomos priemonės skleisti kariškai propagandai²⁹⁰. 1937 m. Lietuvoje buvo tik apie 27 tūkst. radijo abonentų²⁹¹.

Dar viena kryptis, kuria buvo pradėta stipriau skleisti kariška propaganda, tai spauda. 1935 m. Kariuomenės štabe parengtas, o 1936 m. ats. karininkų korporacijos „Ramovė“ papildytas kariškos propagandos spaudos planas²⁹². Pagal jį visi karininkai buvo pakviesti aktyviai dalyvauti rašant propagandinius straipsnius vaikų, jaunimo laikraščiams, žurnalams ir kitai spaudai²⁹³.

²⁸⁵ Delininkaitis, Kariškoji propaganda, *Kardas*, 1935, Nr. 18, p. 283-384.

²⁸⁶ Juškauskas B., Plėskime karišką radio programą, *Kardas*, 1935, Nr. 1, p. 8.

²⁸⁷ Jonaitis M., Ugdykime tautoje karišką dvasią, *Kardas*, 1935, Nr. 4, p. 78.

²⁸⁸ Plk. Acus-Acukas, Priešlėktuvinės ir priešcheminės apsaugos parodos kariškoji reikšmė, *Kardas*, 1935, Nr. 10, p. 211; 1939 m. gegužės 16 d. Kariuomenės vado įsakymas Nr. 17, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 635, l. 20.

²⁸⁹ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 384.

²⁹⁰ Kariškoji propaganda ir jos organizacija, *Kardas*, 1938, Nr. 10, p. 230.

²⁹¹ Mūsų Vyriausybės darbai ir laimėjimai, *Karys*, 1937, Nr. 2, p. 37.

²⁹² 1936 m. balandžio 7 d. Kariuomenės štabo II skyriaus raštas dalių vadams ir įstaigų viršininkams Nr. 447, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 494, l. 17.

²⁹³ Kariškos propagandos spaudoje planas, Ten pat, l. 18-21.

Korporacija „Ramovė“ tapo ypač aktyvi kariškos propagandos skleidėja ir nuo pat reformų pradžios ėmėsi vesti sistemingą kariškos propagandos akciją ir tam tikslui sukūrė specialią propagandos komisiją²⁹⁴. Bendradarbiaujant su kariuomenės štabu buvo gauti įvairių redakcijų sutikimai rašyti straipsnius jų leidiniuose²⁹⁵. Norėdamas dar labiau paskatinti karininkus rašyti spaudoje kariuomenės štabas paskyrė premijas geriausiems straipsnių autoriams²⁹⁶. 1937 m. atpiginta dalis kariškų leidinių prenumerata turėjo leisti pritraukti dar daugiau skaitytojų²⁹⁷. O nuo reformų pradžios padidėjo ir populiariausių karinės spaudos leidinių tiražai²⁹⁸.

Lentelė Nr. 5. Populiariausių kariškų leidinių tiražo pokyčiai 1934–1938 m.*

Leidinio pavadinimas	Išleista egzempliorių				
	1934 m.	1935 m.	1936 m.	1937 m.	1938 m.
Karys	7 600	7 540	10 000	16 700	20 000
Kardas	1 500	1 500	1 600	1 750	1 930
Mūsų Žinynas	1 250	1 250	1 300	2 200	2 500

* Lentelė sudaryta remiantis: Mjr. P. Jakštas, Lietuvos karinė spauda 1918-1938, *Mūsų Žinynas*, 1938, Nr. 11-12, p. 837-840.

Vieši kariuomenės pasirodymai buvo dar viena puiki priemonė skleisti kariškai propagandai. 1935 m. gegužės 26 d. atkurta grandiozine tapusi kariuomenės su visuomene suartėjimo šventė²⁹⁹. Pati pirmoji tokia surengta Kaune 1919 m. gegužės 11 d., o vėliau jų rengimas nutrūko³⁰⁰. Šventės atgaivinimas buvo svarbus ir reikalingas žingsnis pakeliant smukusią kariuomenės prestižą, po dar nesenai vykusio birželio karininkų pučo 1934 m. Neva kariuomenė užsiima tik perversmais yra politizuota ir nutolusi nuo paprastų piliečių. Kariuomenės ir visuomenės santykiai buvo pakrikę jau nuo 1926 m. gruodžio 17 d., kai su kariuomenės pagalba įvykdytas valstybės perversmas, o vėliau nuo valdžios atstumtos kitos politinės jėgos. Reikėjo parodyti visuomenei, kad kariuomenė tarnauja ne vienai visuomenės grupei ar partijai, bet visai tautai³⁰¹. Todėl tokios šventės pradėtos minėti tradiciškai kiekvienais metais ir visoje Lietuvoje. Sudaryti joms organizuoti specialūs komitetai, kurie parengdavo šventės programą. Mažesniuose miesteliuose už šventės organizavimą ir vykdymą atsakinga buvo LŠS. Kasmet stengtasi šventės programas atnaujinti, padaryti įdomesnes ir taip pritraukti didesnes žmonių mases³⁰². Nuo 1937 m. pakeistas šios šventės pavadinimas į naują, prasmingesnį – „Kariuomenės ir visuomenės diena“³⁰³. Be šios išpūdingos šventės buvo ir daugiau progų kariuomenei pasirodyti viešumoje, tai įvairios

²⁹⁴ Ats. j. lt. K. Damašius, Stud. ats. kar. korp. „Ramovės“ kariškoji propaganda, *Kardas*, 1935, Nr. 1, p. 17.

²⁹⁵ Krašto karinimo reikalai, *Lietuvos aidas*, 2005 01 10, p. 2.

²⁹⁶ 1939 m. vasario 14 d. Kariuomenės Vado įsakymas Nr. 4, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 635, l. 4.

²⁹⁷ Kiti apie mus, *Kardas*, 1937, Nr. 2, p. 52.

²⁹⁸ Mjr. P. Jakštas, Lietuvos karinė spauda 1918-1938, *Mūsų Žinynas*, 1938, Nr. 11-12, p. 803, 837-843.

²⁹⁹ Svetulis P., Dėl kariuomenės ir visuomenės bendravimo, *Kardas*, 1935, Nr. 13, p. 279.

³⁰⁰ Kariuomenės Vado gen. št. plk. St. Raštikio žodis gegužės 17 d., *Kardas*, 1936, Nr. 11, p. 287.

³⁰¹ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 380-381, 385.

³⁰² 1938 m. balandžio 22 d. Kariuomenės štabo II skyriaus slapto raštas Nr. 5761, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 540, l. 19.

³⁰³ Ats. j. lt. Indreika, Kariuomenės ir visuomenės diena, *Kardas*, 1937, Nr. 9, p. 220.

valstybinės šventės, kariuomenės bei jos dalinių sukaktuvės ir pan. Visuomenė galėdavo geriau pažinti karių gyvenimą iš arti, nes per tokias šventes buvo skelbiamos atvirų durų dienos kareivinėse, demonstruojami įvairūs ginklai ir technika³⁰⁴.

Kartu su kariuomenės ir visuomenės suartėjimo švente atgijo ir Ginklų Fondo idėja. Tokia kariuomenės paramos organizacija pirmą kartą buvo įsteigta dar 1923 m. vadovaujant gen. ltn. Juozui Stanaičiui, tačiau ji nebuvo veikli. Per trumpą fondo gyvavimo laikotarpį surinkta apie 20 tūkst. Lt ir tik 1935 m. plk. St. Raštikis atkūrė šią nepolitinę visuomeninę organizaciją³⁰⁵. Visuomenėje Ginklų Fondo įkūrimas iš karto rado atgarsį. Per pirmuosius tris metus buvo suaukota daugiau nei 1.5 mln. Lt, per 1938 metus apie 2,4 mln. Lt, o per 1939 metus apie 1,8 mln. Lt.³⁰⁶ Pastebėtina, kad Lietuvai įtemptu laikotarpiu finansinė parama įgavo pagreitį, visuomenė lyg nujausdama artėjančią karą, siejo savo viltis su kariuomene ir vis gausiau aukojo fondui.

Įvairios valstybės šventės ir paradai tapdavo ginklų įteikimo progomis, per kurias buvo dovanojami simboliniai ginklai kariuomenei ir šauliams³⁰⁷. Aukota ne tik grynais pinigais ar ginklais, bet ir įvairiais daiktais, vertybiniais popieriais ar brangenybėmis, o už visa tai ginkluojama kariuomenė ar šauliai. Taip pat įkurtas ir fondas naujai susikūrusiam Karo laivynui, tačiau jis nesusilaukė didesnio visuomenės dėmesio³⁰⁸. Ginklų Fondo rėmimo idėja ypatingai buvo eskaluojama spaudoje ir įvairiose šventėse. O per šventes neleidžiama aukų rinkti jokioms kitoms organizacijoms, stengiantis surinkti daugiau lėšų į kariuomenės fondus³⁰⁹.

Norint suartinti visuomenę su kariuomene, išugdyti vieningą kovinę dvasią bei sulaukti didesnės paramos, buvo būtina pakelti kario įvaizdį ir rodyti gerą pavyzdį viešumoje. Tam išleista eilė įsakymų pačioje kariuomenėje. Dar 1935 m. įgulų viršininkams nurodyta paskelbti vietos kavinių, restoranų ir viešbučių sąrašus, kuriuose draudžiama lankytis karininkams³¹⁰. Ypatingai akcentuotas korektiškas karininkų elgesys Klaipėdos krašte, nes čia vokiečių spauda išpūsdavo įvairius incidentus, žemindama Lietuvos kariuomenės vardą pasaulyje³¹¹. Ne kartą kariuomenės vadas reikalavo aukščiausių viršininkų kreipti daugiau dėmesio į karių privatų palaidą gyvenimą ir griežčiausiomis priemonėmis šalinti blogus įpročius įžeidžiančius karišką drausmę ir garbę³¹². Nuo pat nepriklausomybės paskelbimo iki 1935 m. karių drausmė buvo reguliuojama senais rusiškais įstatymais, kurie ilgainiui paseno ir nebetiko Lietuvos modeliui. Todėl jau pirmaisiais reformų

³⁰⁴ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 385.

³⁰⁵ Surgailis G., *Karinės – visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918 – 1940 m.* KA, 1997, t. 14, p. 74.

³⁰⁶ Vaičėnionis J., *Lietuvos kariuomenė ...*, 2004, p. 135-136.

³⁰⁷ Senkus J., *Ginklų įteikimo šventės*, *Kardas*, 1939, Nr. 11, p. 296-297.

³⁰⁸ 1939 m. Žinios apie Ginklų ir Karo Laivyno fondų lėšas, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 513, l. 1.

³⁰⁹ 1938 m. balandžio 22 d. Kariuomenės štabo II skyriaus slaptas raštas Nr. 5761, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 540, l. 19.

³¹⁰ 1935 m. balandžio 4 d. slaptas Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 10, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 592, l. 26.

³¹¹ 1935 m. kovo 23 d. slaptas Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 8, Ten pat, l. 21.

³¹² 1935 m. lapkričio 6 d. slaptas Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 19, Ten pat, l. 44; 1937 m. gegužės 4 d. slaptas Kariuomenės Vado įsakymas Nr. 10, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 618, l. 14; 1938 m. vasario 15 d. Kariuomenės Vado įsakymas Nr. 3, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 624, l. 3.

metais išleistas naujas „Kariuomenės drausmės statutas“ gerokai praplėtęs karių drausmės galią, taip kad karių santykiai visada būtų paremti mandagumo ir kariškos etikos principais³¹³. 1936 m. įstatymiškai sureguliuoti karių ir policijos tarpusavio santykiai, kurie taipogi iki tol buvo pagrįsti senais, dalinai neveikiančiais rusiškais įstatymais³¹⁴.

Po LŠS reformos, ši organizacija tapo savotiška jungtimi tarp kariuomenės ir visuomenės, kadangi beveik visose gyvenvietėse ir didesnėse įmonėse buvo šaulių daliniai sudaryti iš vietinių gyventojų ar darbuotojų. Taip pat valstybėje gyvavo dar keletas paramilitarinių organizacijų, tai Lietuvos skautų sąjunga ir Lietuvos tautinio jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“. Visos jos buvo glaudžiai susijusios su visuomene ir vienaip ar kitaip dalyvavo jos kariniame rengime³¹⁵. Propagandiniu požiūriu šių organizacijų vaidmuo vienas svarbiausių. Ypatingai kariška propaganda rūpinosi LŠS, kuri tapo visuomenės karinio rengimo ašimi ir siekė įtraukti kuo daugiau sąmoningų ir valstybiškai nusiteikusių piliečių³¹⁶. Šauliai rengė įvairius kursus, ragino visuomenę aktyviau dalyvauti priešlėktuvinėje apsaugoje, rašyti savanoriais į priešchemines ir sanitarines komandas bei noriai vykdyti uždedamas kariškas prieveles³¹⁷. 1935 m. sausio 1 d. šioje organizacijoje buvo 24 976 rikiuotės šauliai, o 1940 m. pr. šis skaičius padvigubėjo ir pasiekė 48 107³¹⁸. Reikia pastebėti, kad 1940 m. 99 proc. rikiuotės šaulių buvo lietuviai iš jų 60 proc. buvo tarnavę kariuomenėje, o dar 20 proc. karininkai³¹⁹. Šie skaičiai iliustruoja ir kokia karinė jėga buvo tuometinė LŠS.

Div. gen. St. Raštikio teigimu, kariuomenės ir visuomenės santykiai reformų eigoje pasidarė geri ir nuoširdūs. O pati kariuomenė žmonių tarpe tapo labai populiari. Tik ne visi suprato arba norėjo suprasti, kodėl kariuomenė nesipriešino Lietuvai lemtingų įvykių metu³²⁰.

Naujoji kariuomenės vadovybė susidarius nepalankiai geopolitinei situacijai atsigrėžė į visą tautą. Eventualaus karinio konflikto metu buvo reikalinga įtraukti šalies gyventojus į valstybės gynybą, padaryti juos aktyvesniais kariuomenės rėmėjais ir talkininkais. O tam pasiekti reikėjo suartinti visuomenę su pačia kariuomene. Pasirinktos trys svarbiausios kryptys, kuriomis buvo siekiama šių tikslų. Per gana trumpą laikotarpį panaudojant spaudą, radiją ir viešus karių pasirodymus buvo panaikintos buvusios spragos visuomenės ir kariuomenės santykiuose bei pakeltas pastarosios įvaizdis. O kartu skleidžiant sistemingą propagandą tauta buvo rengiama būsiam karui.

³¹³ Kariuomenės drausmės statutas, *VŽ*, Nr. 503, 1935 10 16; Plk. Bobelis, Kariuomenės drausmės statutas, *Kardas*, 1935, Nr. 19, p. 413-415.

³¹⁴ 1936 m. gegužės 23 d. Kariuomenės viršininko rašto ir nuorašas Nr. 8533, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 494, l. 23-24b.

³¹⁵ Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija, p. 164.

³¹⁶ Vaičėnionis J., Lietuvos Šaulių sąjunga Valstybės gynyboje 1935-1940 metais, *Lietuvos Šaulių sąjungos istorijos fragmentai*, Kaunas, 2002, p. 111.

³¹⁷ 1939 m. balandžio 20 d. Kariuomenės štabo I Skyriaus slaptas raštas Šaulių Sąjungos Vadui Nr. 37570, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1024, l. 24.

³¹⁸ Jokubauskas V., Žvelgiant į ateitį: partizaninės kovos taktikos sklaida Lietuvoje ir jos įgyvendinimas 1944–1953 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2011, Nr. 1 (29), p. 55.

³¹⁹ Vareikis V., Šaulių Sąjunga 1939-1940 metais ir jos likvidacija, *Trimitas*, 1992, Nr. 9, p. 3.

³²⁰ Raštikis S., *Kovose dėl...*, 1990, p. 385-386.

IŠVADOS

1. Iki 1935 m. padėtis Lietuvos kariuomenėje buvo labai permaininga, tai lėmė keletas faktorių. Svarbiausi iš jų, tai dažni karinės vadovybės pasikeitimai ir per didelė politinė priklausomybė. To užteko, kad kariuomenėje nevyktų planingas darbas ir didesni modernizacijos procesai būtų nustumti į šalį. Bandymų modernizuoti kariuomenę būta ir ankstesniais metais, tačiau visi jie tapo nesėkmingi ir tai paskatino atsilikimą nuo kitų valstybių. Kariuomenės organizacija veikė neracionaliai, ypač apleista jos įstatyminė bazė, stabdžiusi pažangą ir sudariusi kliūtis daugelyje sričių. Karinio rengimo srityje, kuri nereikalavo didelių finansinių resursų buvo padaryta stipri pažanga, tačiau neištaisytos esminės spragos, trukdžiusios pasiekti geresnių mokymo rezultatų. Apleistas fizinis parengimas karo ir kitose mokyklose. Kariuomenės apginklavimas taip pat nebuvo aukštame lygyje. Pasireiškė didelis ginklų, amunicijos trūkumas ir ginkluotės kalibrų skirtumas praktiškai visose kariuomenės ginklo rūšyse. Iki reformų iš dalies buvo pradėta spręsti ir apginklavimo problema, tačiau didesnės pažangos nepasiekta.

2. Organizaciniai pokyčiai div. gen. St. Raštikio iniciatyva kariuomenėje prasidėjo dar iki reformų plano patvirtinimo. Parengtas svarbiausias karinės vadovybės įstatymas sureguliuavęs visos kariuomenės organizacijos teisinius pagrindus, bei paskatinęs tolesnę pažangą. Vėlesniu laikotarpiu išleista ir patobulinta dar daugiau svarbių įstatymų, palietusių piliečių teises ir prievoles kariuomenės atžvilgiu. Taip pat paruošta įstatymų skirtų kariuomenės tarnyboms, institucijoms, mokykloms ir kitoms organizacijoms susijusioms su kariuomene. Atkreiptas dėmesys į nepažangius ir neveiklius kariuomenės viršininkus bei skatinta aukštesnes pareigas užimti jaunos karininkus, baigusius Lietuvos ar vakarų šalių karo mokyklas.

3. Pradėtos reformos stipriai palietė ir kariuomenės mokymą. Susirūpinta teoriniu bei praktiniu karių ir karininkų parengimu. Buvusį mokymo priemonių trūkumą imta sparčiai šalinti, tam įtakos turėjo nauji įstatymai ir įkurti specialūs organai. Per reformų laikotarpį išleista ir atnaujinta daug karinių statutų, instrukcijų ir kitų mokymo priemonių bei programų skirtų visoms kariuomenės rūšims ir tarnyboms. Rengti įvairūs pasitobulinimo kursai. Pradėtas intensyvinti ir praktinis karių pasirengimas. Kariuomenės štabe bei pulkuose įvesti praktiniai mokymai skirti vyresniesiems karininkams tobulinti vadovavimo ir taktikos įgūdžius. O bendram kariuomenės pasirengimui pagerinti ir įvertinti kasmet pradėti rengti didelio masto pratimai, į kuriuos buvo įtraukiamos visos kariuomenės rūšys, tarnybos taip pat LŠS ir atsargos kariai. Atkreiptas dėmesys į kariūnų ir aspirantų parengimą. Prailgintas, išplėstas ir suintensyvinintas jų mokymo laikotarpis, numatant geresnį praktinį ir fizinį pasirengimą ir didesnę tikrosios tarnybos karininkų skaičių. Padaryti svarbūs pokyčiai aukštojoje, bendrojo lavinimo ir pradžios mokyklose. Suintensyvinatas

karinis moksleivių ir studentų parengimas, sudarytos naujos mokymo programos, labiau orientuotos į karinį ir fizinį parengimą, taip pat pradėta daugiau ruošti karinio rengimo mokytojų ir instruktorių įvairioms mokymo įstaigoms.

4. Kariuomenės perginklavimas pradėtas dar iki reformų, tačiau jis nebuvo planingas ir didesni esminiai pokyčiai prasidėjo tik div. gen. St. Raštikio reformų laikotarpiu. Išspręstas skirtingų kalibrų klausimas pėstininkų ginkluotėje. Seni šautuvai parduoti ir pasirinkti nauji „Mauser“ 7,92 mm kalibro. Nupirkta daug šio kalibro ginklų ir kitos reikalingų priemonių pėstininkams Europos šalių gamyklose. Iš pagrindų atnaujinta artilerija, apsisotą ties prancūziškais pabūklais, o dalis turėtų senųjų sėkmingai parduoti. Susirūpinta priešlėktuvine ir prieštankine apsauga, įsigyta universalių ir modernių šio tipo pabūklų. Didesnio dėmesio 1934–1940 m. susilaukė aviacija ir šarvuotoji technika, nupirkti modernūs naikintuvai ir tanketės. Taip pat kiek leido galimybės įsigyta sunkvežimių ir kito turto. Tačiau prasidėjus karui Europoje kariuomenės apginklavimo procesas tapo labai komplikuoatas ir nebuvo iki galo įgyvendintas.

5. Galima teigti, kad Lietuvoje iki div. gen. St. Raštikio reformų buvo tik karo pramonės užuomazgos, o visi dideli planai plėsti šį sektorių liko popieriuje. Kiek anksčiau susigriebta su tyrimų laboratorija, tačiau dėl per didelio statybų masto darbai užsitęsė. Keletą kartų koreguoti naujų ginklų gamybos dirbtuvių ir tyrimų laboratorijos vystymo planai tik prasidėjusių reformų metu įgavo pagreitį ir 1937 m. jau įsibėgėjus kariuomenės reformoms buvo dalinai įgyvendinti. Iki okupacijos šios dvi naujos įmonės buvo plečiamos ir sėkmingai dirbo pagamindamos vis daugiau ir įvairesnės produkcijos. Čia pat savo valstybėje, savų darbininkų rankomis buvo pagaminta daug reikalingo karinio turto, o naujosios laboratorijos darbuotojai atliko sudėtingus tyrimus. Per trumpą laiką Lietuvoje buvo išvystyta amunicijos gamybos pramonė, kuri aprūpino kariuomenę ne tik šaudmenimis, bet ir lengvaisiais ginklais, dujokaukėmis, sprogmenimis bei kitais reikmenimis.

6. Prasidėjus kariuomenės reformoms itin susirūpinta krašto saugumu dėl kylančios karo grėsmės Europoje. Didėjanti įtampa regione aiškiai parodė kas yra eventualūs valstybės priešai. Ryšium su tuo, kariuomenės štabe pradėtas intensyvus darbas ruošiantis galimam kariniam konfliktui. Parengti specialūs operaciniai planai, skirti vadovautis Lenkijos ir Vokietijos karinės agresijos atveju. Daugiau dėmesio skirta priešlėktuvinei apsaugai. Pakeista kariuomenės dalinių ir formacijų dislokacija. Patobulinti buvę ir sukurti visiškai nauji mobilizaciniai planai, leidę pagreitinti kariuomenės pasirengimą karui. Padidinta kariuomenės koncentracija pasienyje ir sustiprinti daliniai turintys užtikrinti sėkmingą atsargos karių mobilizaciją. Į šalies gynybą plačiai įtraukti šauliai, jiems numatyti svarbūs uždaviniai karo atveju ir ženkliai imta stiprinti pačią Šaulių Sąjungą.

7. Naujosios karinės vadovybės iškelti krašto saugumo stiprinimo tikslai ženkliai įtakojo santykius su visuomene. Visos valstybės gyventojų įsitraukimas į būsimą karą galėjo pagelbėti prieš

stipresnį priešą. Tačiau buvę prasti kariuomenės ir visuomenės santykiai tapo savotiška kliūtis šios idėjos įgyvendinimui. Todėl imtasi eilės priemonių šiai situacijai taisyti. Pasitelkta spauda, radijas, viešieji renginiai ir įvairios organizacijos. Stengtasi pakelti kariuomenės įvaizdį, padaryti kariuomenę artimesnę paprastiems žmonėms, o skleidžiant sistemingą propagandą taip pat buvo norima išugdyti patriotišką visuomenę, nusiteikusią vykdyti įvairias kariškas prievoles bei tapti aktyvesniais kariuomenės rėmėjais ir talkininkais. Visuotinė valstybės gynybos idėja rado atgarsį visuomenėje, ko pasėkoje neišvengiamai pagerėjo ir tarpusavio santykiai. Tą aiškiai parodė gausi piliečių materialinė parama kariuomenei bei aktyvus dalyvavimas paramilitarinių organizacijų veikloje.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

1. F. 1, ap. 1, b. 385, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA).
2. F. 1, ap. 1, b. 396, *LCVA*.
3. F. 1, ap. 1, b. 398, *LCVA*.
4. F. 1, ap. 1, b. 402, *LCVA*.
5. F. 1, ap. 1, b. 406, *LCVA*.
6. F. 1, ap. 1, b. 470, *LCVA*.
7. F. 1, ap. 1, b. 472, *LCVA*.
8. F. 1, ap. 1, b. 475, *LCVA*.
9. F. 1, ap. 1, b. 513, *LCVA*.
10. F. 3, ap. 1, b. 231, *LCVA*.
11. F. 3, ap. 1, b. 256, *LCVA*.
12. F. 3, ap. 1, b. 269, *LCVA*.
13. F. 3, ap. 1, b. 275, *LCVA*.
14. F. 3, ap. 1, b. 317, *LCVA*.
15. F. 3, ap. 1, b. 324, *LCVA*.
16. F. 3, ap. 1, b. 361, *LCVA*.
17. F. 3, ap. 1, b. 396, *LCVA*.
18. F. 3, ap. 1, b. 433, *LCVA*.
19. F. 3, ap. 1, b. 434, *LCVA*.
20. F. 384, ap. 1, b. 451, *LCVA*.
21. F. 501, ap. 18, b. 187, *LCVA*.
22. F. 929, ap. 1, b. 592, *LCVA*.
23. F. 929, ap. 1, b. 618, *LCVA*.
24. F. 929, ap. 1, b. 624, *LCVA*.
25. F. 929, ap. 1, b. 627, *LCVA*.
26. F. 929, ap. 1, b. 635, *LCVA*.
27. F. 929, ap. 1, b. 1087, *LCVA*.
28. F. 929, ap. 3, b. 848, *LCVA*.
29. F. 929, ap. 3, b. 896, *LCVA*.

30. F. 929, ap. 3, b. 1024, *LCVA*.
31. F. 929, ap. 5, b. 460, *LCVA*.
32. F. 929, ap. 5, b. 468, *LCVA*.
33. F. 929, ap. 5, b. 494, *LCVA*.
34. F. 929, ap. 5, b. 498, *LCVA*.
35. F. 929, ap. 5, b. 540, *LCVA*.
36. F. 929, ap. 6, b. 194, *LCVA*.
37. F. 929, ap. 9, b. 104, *LCVA*.
38. F. 929, ap. 9, b. 134, *LCVA*.
39. F. 929, ap. 9, b. 135, *LCVA*.
40. F. 929, ap. 9, b. 168, *LCVA*.
41. F. 929, ap. 9, b. 197, *LCVA*.
42. F. 929, ap. 9, b. 242, *LCVA*.
43. F. 929, ap. 9, b. 295, *LCVA*.
44. F. 929, ap. 9, b. 307, *LCVA*.

Publikuoti dokumentai

1. *Vyriausybės žinios* (toliau – VŽ), Nr. 465, 1934 12 31.
2. VŽ, Nr. 479, 1935 04 13.
3. VŽ, Nr. 487, 1935 07 03.
4. VŽ, Nr. 490, 1935 07 15.
5. VŽ, Nr. 503, 1935 10 16.
6. VŽ, Nr. 513, 1935 12 06.
7. VŽ, Nr. 538, 1936 06 30.
8. VŽ, Nr. 542, 1936 07 31.
9. VŽ, Nr. 561, 1936 12 11.
10. VŽ, Nr. 627, 1938 12 10.

Atsiminimai

1. Birutis S., Iš ginklavimo karininko atsiminimų, *Karys*, 1964, Nr. 3.
2. Birutis S., Lietuvos kariuomenės ginklavimasis, *Karys*, 1991, Nr. 5-6.
3. Mitkiewicz L., *Kauno atsiminimai*, Vilnius, 2002.
4. Musteikis K., *Prisiminimų fragmentai*, London, 1970.
5. Raštikis S., *Įvykiai ir žmonės: iš mano užrašų*, antras fotografuot. leid., t. 3, Kaunas, 1996.
6. Raštikis S., *Kovose dėl Lietuvos: kario atsiminimai*, antras fotografuot. leid., t. 1, Vilnius, 1990.

7. Raštikis S., *Lietuvos likimo keliais: iš mano užrašų*, t. 4, Akademinės Skautijos leidykla, 1982.
8. Šliogeris V., *Antanas Smetona žmogus ir valstybininkas*, Cleveland, 1966.

Periodinė spauda

1. Naujasis generalinio štabo valdybos viršininkas, *Kardas*, 1934, Nr. 13.
2. Plk. Bobelis, Kariuomenės vadovybės įstatymo susilaukus, *Kardas*, 1935, Nr. 2.
3. Pasikalbėjimas su Krašto Apsaugos Ministeriu d-ru L. Bistru, *Kardas*, 1926, Nr. 7.
4. 100 milijonų kareivių būsimajame kare, *Kardas*, 1938, Nr. 16.
5. Gen. št. plk. ltn. Stankaitis, Poligono darbui prasidedant, *Kardas*, 1936, Nr. 11.
6. Didieji kariuomenės manevrai, *Kardas*, 1938, Nr. 18.
7. Pasikalbėjimas su kariuomenės vadu gen. št. pulk. Raštikiu, *Kardas*, 1935, Nr. 12.
8. Kariuomenės vado gen. št. plk. Raštikio kalba pasakyta Vytauto Didžiojo Karininkų kursų klausytojų išleistuvėse, *Kardas*, 1937, Nr. 13.
9. Universitete pradėta dėstyti karinis rengimas, *Kardas*, 1938, Nr. 20.
10. Gen. št. plk. ltn. Jankauskas, Tankai ir prieštankiniai ginklai Ispanijos kare, *Kardas*, 1939, Nr. 1.
11. Žigaras F., Lietuvos karo mokyklos istorija 1919-1940 m., *Kariūnas*, 2007, Nr. 1.
12. Ltn. Sakalauskas, Fiziškas auklėjimas karo mokykloje 1919-1939, *Kariūnas*, 1939, Nr. 2.
13. Ir vėl 343 jauni vadai parengti karui, *Kariūnas*, 1936, Nr. 24-25.
14. Kpt. Juškauskas, Prieštankiniai ginklai, *Mūsų žinynas*, 1937, Nr. 11.
15. Adm. mjr. Narušis, Ugdykime tautoje karišką dvasią, *Kardas*, 1935, Nr. 13
16. Kariškos propagandos darbai, *Kardas*, 1937, Nr. 9.
17. Įsteigta vyriausioji priešlėktuvinės apsaugos taryba, *Karys*, 1934, Nr. 47.
18. Delininkaitis, Kariškoji propaganda, *Kardas*, 1935, Nr. 18.
19. Plk. Acus-Acukas, Priešlėktuvinės ir priešcheminės apsaugos parodos kariškoji reikšmė, *Kardas*, 1935, Nr. 10.
20. Kariškoji propaganda ir jos organizacija, *Kardas*, 1938, Nr. 10.
21. Mūsų Vyriausybės darbai ir laimėjimai, *Karys*, 1937, Nr. 2.
22. Kiti apie mus, *Kardas*, 1937, Nr. 2.
23. Svetulis P., Dėl kariuomenės ir visuomenės bendravimo, *Kardas*, 1935, Nr. 13.
24. Kariuomenės Vado gen. št. plk. St. Raštikio žodis gegužės 17 d., *Kardas*, 1936, Nr. 11.
25. Ats. j. ltn. Indreika, Kariuomenės ir visuomenės diena, *Kardas*, 1937, Nr. 9.
26. Senkus J., Ginklų įteikimo šventės, *Kardas*, 1939, Nr. 11.
27. Mjr. P. Jakštas, Lietuvos karinė spauda 1918-1938, *Mūsų Žinynas*, 1938, Nr. 11-12.
28. Juškauskas B., Plėskime karišką radio programą, *Kardas*, 1935, Nr. 1.

29. Ats. j. ltn. K. Damašius, Stud. ats. kar. korp. „Ramovės“ kariškoji propaganda, *Kardas*, 1935, Nr. 1.
30. Jonaitis M., Ugdykime tautoje kariška dvasią, *Kardas*, 1935, Nr. 4.
31. Krašto karinimo reikalu, *Lietuvos aidas*, 2005 01 10.
32. Venys J., Dėl pasienio policijos apginklavimo, *Policija*, 1936, Nr. 14-15.
33. Plk. Bobelis, Kariuomenės drausmės statutas, *Kardas*, 1935, Nr. 19..

Literatūra

1. Andrijonas A., Lietuvos šauliai Tėvynės sargyboje (1922-1940), *Lietuvos Šaulių Sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919-2004*, Kaunas, 2005.
2. Anušauskas A., *Lietuvos slaptosios tarnybos 1918-1940*, Vilnius, 1998.
3. Ažubalis A., Kazlauskaitė-Markelienė R., Žilėnienė V., *Karinis rengimas Lietuvos mokykloje (1919 - 1940 m.)*, Vilnius, 2009.
4. Bukelevičiūtė D., Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918 - 1939 metais, Vilnius, 2010.
5. Eidintas A., *Antanas Smetona: politinės biografijos bruožai*, Vilnius, 1990.
6. Grigoraitis V., Lietuvos kariuomenės technika: sunkvežimiai, *Karo archyvas* (toliau – KA), Vilnius, 2000, t. 16.
7. Grigoraitis V., *Lietuvos kariuomenės technika 1918-1940*, Vilnius, 2009.
8. Jokubauskas V., Lietuvos kariuomenės kariniai planai ir išteklių eventualaus karo su Lenkija atveju 1938–1939 m. *KA*, Vilnius, 2011, t. 26.
9. Jokubauskas V., Lietuvos kariuomenės parengti Klaipėdos krašto gynimo planai ir realybė 1939 metais. In Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 21, sudaryt. S. Pocyte, Klaipėda, 2010.
10. Jokubauskas V., Tuščias šūvis: galimybės atremti Vokietijos karinę grėsmę 1939 metais, *Istorija*, 2009, t. 73, http://www.istorijoszurnalas.lt/images/stories/Istorija_73/Istorija73.pdf, [prieiga per internetą, žiūrėta 2012 02 20].
11. Jokubauskas V., Žvelgiant į ateitį: partizaninės kovos taktikos sklaida Lietuvoje ir jos įgyvendinimas 1944–1953 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2011, Nr. 1 (29).
12. *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1938*, Kaunas, 1939.
13. Kasparavičius A., Mieliauskas T., Lietuvos – Lenkijos santykiai ir Lietuvos kariuomenės modernizavimas 1926–1939 metais, *KA*, Vilnius, 1998, t. 15.
14. Lesčius V., Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938-1940 m., *KA*, Vilnius, 2009, t. 24.

15. Lesčius V., Lietuvos kariuomenė sovietinės okupacijos išvakarėse, *KA*, Vilnius, 2010, t. 25.
16. Liekis A., *Lietuvių karyba ir ginkluotė*, Vilnius, 2002.
17. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953 m.*, t. 6, Vilnius, 2006.
18. Papečkys E., Neatsakyti ir diskutuoti tarpukario Lietuvos kariuomenės (1938-1940) istoriografijos klausimai, *KA*, Vilnius, 2010, t. 25.
19. Paulauskas H., *Lietuvos kariuomenės brigados generolas ministras pirmininkas Jonas Černius*, Vilnius, 2006.
20. Pociūnas A., Lietuvos kariuomenės ginkluotė ir karinė pramonė 1939-1940 metais, *Mokslas ir technika*, 1993, Nr. 4.
21. Puzinavičius B., Karininkų rengimo ir kvalifikacijos kėlimo sistema tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje (1919-1940 m.), *Karinis rengimas ir ugdymas Lietuvoje*, sudaryt. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilnius, 2007.
22. Rudokas J., Prarastieji Lietuvos talentai, Vilnius, 2001.
23. Statkus V., *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.*, Chicago, 1986.
24. Strelcovas S., *Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai Lietuvoje 1939–1940 metais*, Šiauliai, 2010.
25. Surgailis G., Internautieji Lenkijos kariai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais (1939 09 – 1940), *KA*, Vilnius, 2000, t. 16.
26. Surgailis G., *Lietuvos kariuomenė, 1918–1998 : leidinys skirtas Lietuvos kariuomenės 80-osioms atkūrimo metinėms*, Vilnius, 1998.
27. Surgailis V., *Lietuvos kariuomenės vadai*, Vilnius, 1992.
28. Surgailis G., Karinės – visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. *KA*, Vilnius, 1997, t. 14.
29. Surgailis G., *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas*, Vilnius, 2011.
30. Vaičenonis J., Dokumentai pasakoja: Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas, *KA*, Vilnius, 2006, t. 21.
31. Vaičenonis J., *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*, Vilnius, 2004.
32. Vaičenonis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926 – 1939), *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2000, Nr. 21.
33. Vaičenonis J., Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m., *KA*, Vilnius, 2002, t. 17.
34. Vaičenonis J., *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje*, Vilnius, 2004.
35. Vaičenonis J., Lietuvos Šaulių sąjunga Valstybės gynyboje 1935–1940 metais, *Lietuvos Šaulių sąjungos istorijos fragmentai*, Kaunas, 2002.
36. Vaičenonis J., 1921-1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai, *KA*, Vilnius, 2003, t. 18.

37. Vaidotas E., Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė 1935–1940 m., *KA*, Vilnius, 2010, t. 25.
38. Vareikis V., Šaulių Sąjunga 1939–1940 metais ir jos likvidacija, *Trimitas*, 1992, Nr. 9.
39. Vareikis V., Jokubauskas V., Su kuo Lietuva rengėsi kariauti tarpukariu?, *Kultūros barai*, 2010, Nr. 11 (551).
40. Žalys V., Lietuvos diplomatinės tarnybos ir kariuomenės vadovybės sąveika įtvirtinant Lietuvos valstybingumą 1923–1938 metais, *Lietuvos Nepriklausomybei-80*, sudaryt. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilnius, 1999.

SANTRAUKA**STRUKTŪRINIAI POKYČIAI LIETUVOS KARIUOMENĖJE
1934-1940 (STASIO RAŠTIKIO REFORMOS)**

1934 m. antrojoje pusėje įvyko dideli pasikeitimai Lietuvos kariuomenės vadovybėje. Kariuomenės vadu tapęs plk. lt. Stasys Raštikis ryžtingai ėmėsi reformuoti Lietuvos ginkluotąsias pajėgas, kurios iki to laiko buvo gana apleistos ir prastai paruoštos karui. Pagal parengtą ir 1935 m. pradžioje priimtą kariuomenės modernizacijos planą, visas reorganizacijos procesas turėjo užtrukti septynerius metus, o tam numatyta skirti iš viso 175 mln. Lt.

Kariuomenės modernizacijos laikotarpiu (1935 – 1940) gana nuosekliai vyko įvairūs pertvarkymai. Tai nebuvo tik karių apginklavimas moderniais ginklais. Šio proceso metu iš pagrindų sutvarkyta kariuomenės teisinė bazė, išleista daug naujų įstatymų, reformuota kariuomenės organizacinė struktūra. Karių mokymas tapo gerokai intensyvesnis, įdiegtos naujos mokymo priemonės ir programos leidusios tobulinti karių žinias. Visose mokyklose nuo pradinių iki aukštųjų pradėtas dėstyti karinis rengimas ir sustiprintas fizinis lavinimas. Didžioji dalis reformoms skirtų lėšų buvo išleistos apginkluojant kariuomenę, todėl sustiprintos praktiškai visos ginklo rūšys. Užsienyje nupirkta daug naujos ginkluotės (šautuvai, kulkosvaidžiai, pistoletai, priešlėktuviniai ir prieštankiniai pabūklai, patrankos, haubicos, šarvuota technika, lėktuvai, transporto, optikos ir kitos priemonės). Dalį reikalingo kariuomenei turto gamino naujai pastatytos Linkaičių dirbtuvės, kurios davė pradžią karinės pramonės vystymui Lietuvoje. Dirbtuvėse gaminta beveik visa kariuomenės naudojamos ginkluotės amunicija, dujokaukės, sprogmenys ir kt. Taip pat atidaryta speciali tyrimų laboratorija kariuomenės reikmėms. Kariuomenės štabas reformų eigoje gerokai išplėtojo gynybinę koncepciją. Pakeitė kariuomenės dislokaciją, parengė operacinius planus esant Vokietijos ir Lenkijos užpuolimui bei naujus mobilizacinius planus. Taip pat sustiprino priešlėktuvinę bei pasienio apsaugą. Į valstybės gynybą plačiu mastu įtraukė šaulius ir pradėjo sistemingai skleisti karišką propagandą visuomenėje per spaudą, radiją, įvairias organizacijas ir renginius.

SUMMARY

STRUCTURAL CHANGES IN LITHUANIAN ARMY IN 1934–1940 (STASYS RASTIKIS REFORM)

Great changes occurred in the Lithuanian Army headquarters in the second half of the 1930s. Assigned as an army commander, Lieutenant Colonel Stasys Rastikis started to reform the army forces which had been abandoned and poorly prepared for the actions of war. According to the army modernization plan designed in 1935, the reorganization was to last up to seven years and the price for the process called for about 175 millions of litas. During the period of modernization (1935 – 1940) the process itself was going quite consecutively. It hasn't been only a renewal of armament, for there has been made some serious changes in the basis of law, many laws have been issued, reorganized the structure of the army. The training courses have intensified, methods of training and new programs were designed which increased the knowledge of soldiers. Militaristic education has started to spread among the primary and high-school as well as university students. Physical education has been strengthened among all kinds of educational institutions. The main amount of the fund has been used for an armament of the forces. Therefore all types of arms were strengthened. A lot of arms were imported from abroad (firearms, machineguns, handguns, anti-aircraft and anti-tank guns, cannons, howitzers, armoured vehicles, airplanes, transport vehicles, optic and other supplies). Part of the required supplies was made in a new-built factory in Linkaiciai, which has developed a new war industry field in Lithuania. Almost all munitions, explosives and gas-masks were made there. A special military laboratory was also opened there for the needs of army. The headquarters have extended the concept of defence during the reform, changed the dislocation of the army, prepared the plans of action in case of offence from Germany and Poland, prepared the mobilization plans. The headquarters have also strengthened the defence of air and borderline, joined the Riflemen Union to the homeland security and started consistently spread the militaristic propaganda on press, radio, various organizations and public events.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

Art. – artilerijos

Ats. – atsargos

Brg. gen. – brigados generolas

Div. gen. – divizijos generolas

Gen. – generolas

Gen. št. – generalinio štabo

Jaun. – jaunesnysis

KA – Karo archyvas

KAM – Krašto apsaugos ministerija

Kav. – kavalerijos

Kpt. – kapitonas

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LK – Lietuvos kariuomenė

LŠS – Lietuvos šaulių sąjunga

Ltn. – leitenantas

Mjr. – majoras

Pėst. – pėstininkų

Plk. – pulkininkas

Plk. ltn. – pulkininkas leitenantas

VŽ – Vyriausybės žinios